

ავთანდილ
ნიკოლეიშვილი

ქართული მწერლები და ავსტრალია

ქუთაისი
2004

ბესიკის, იაკობ გოგებაშვილის, ნიკო ნიკოლაძის, გიორგი მარვაშიძის, თედო სახოკიას, ეასილ ბარნოვისა და კონსტანტინე გამსახურდიას შემოქმედებაზე დაყრდნობით აეგორი ცდილობს ობიექტურად და შეულამაზებლად წარმოაჩინოს ქართველ მწერალთა დამოკიდებულება აფხაზეთისა და აფხაზური პრობლემებისადმი როგორც წინამდებარე წიგნიდანაც ნათლად ჩანს, აფხაზეთთან დაკავშირებული ბევრი პრობლემა მხოლოდ ბოლოდროინდელი მოვლენა არ არის და ამ პრობლემებს უმწეავესი ფორმით სხვა დროსაც უჩენიათ თავი საქართველოს ისტორიაში.

ქართველ მწერალთა შემოქმედებაში ხსენებულ პრობლემათა განსჯა-გაამრებასა და მათი გადაწყვეტის ოპტიმალური გზების ძიებას ყოველთვის ჰქონდა მიქცეული განსაკუთრებული ყურადღება. სამწუხაროდ, საბჭოთა პერიოდის ჩვენი ლიტერატურული კრიტიკა იძულებული იყო ამ პრობლემებზე ობიექტური მსჯელობისაგან შეგნებულად შეეკაეებინა თავი და ბევრი რამ იდეოლოგიური ტენდენციურობით წარმოეჩინა.

ავთანდილ ნიკოლეიშვილის წიგნის უმთავრესი მიზანია დღევანდლობის საჭირობორგო საკითხებთან მიმართებით დაანახოს მკითხველს ქართველ მწერალთა ერთი ნაწილის თვალთ დანახული აფხაზეთი, იქ არსებული პრობლემები და ამ პრობლემათა რეალური გადაწყვეტის მათეული ხედვა.

რედაქტორი

ბია ხოშერიძე

რედაქციური

ნატო გულუა

ლელა ჩოგოვაძე

ISBN 99928-79-78-5

ბესიკის „რუხის ბრძოლა“ - აფხაზური სეპარატიზმის მამხილებელი პოემა

ბესიკის (1750-1791 წწ.) ეროვნული მრწამსის გასააზრებლად მეტად სანატერესო ნაწარმოებია მისი პოემა „რუხის ბრძოლა“, რომელშიც 1779 წელს ზუგდიდთან ახლოს, რუხის ციხესთან, ქართველებსა და აფხაზებს შორის გამართული ბრძოლის ამბავია მოთხრობილი.

ბესიკის პოემისადმი დღევანდელი მკითხველის ინტერესს არსებითად ზრდის ის გარემოება, რომ მასში მოთხრობილი ამბავი ბევრი რამით შეესატყვისება იმ საომარ კონფლიქტს, რომელიც ქართველთა და აფხაზთა შორის ორ საუკუნეზე მეტი დროის გასვლის შემდეგაც მოხდა. კერძოდ, მაშინაც და შემდგომაც ომის გაჩაღების საფუძველი აფხაზთა აგრესიული ეროვნული სეპარატიზმი გახდა და ქართველების წინააღმდეგ გამართულ ომში წარმატების მისაღწევად აფხაზებმა კვლავაც მოსყიდული უცხოტომელები გამოიყენეს, ძირითადად ჩრდილოეთ კავკასიელი ხალხები - ოსები, ჩერქეზები, ბალყარელები და სხვები. მათ გარდა რუხის ბრძოლაში აფხაზთა გვერდით თურქებიცა და ყირიმელი თათრებიც საკმაოდ მრავლად იღებდნენ მონაწილეობას.

როგორც ვხედავთ, აფხაზური სეპარატიზმი ახალი მოვლენა არ არის და იგი საუკუნეთა წიაღში იღებს სათავეს. სამწუხაროდ, სხვადასხვა გარემოებათა გამო, აფხაზთა ამგვარი სეპარატისტული ზრახვები ჩვენს ისტორიაში ხელოვნურად იყო მიჩქმალული და მათზე საუბარს ტაბუ ჰქონდა დადებული.

როგორც ისტორიული დოკუმენტებით დასტურდება, დროდადრო, როცა საამისო შესაძლებლობა მიეცემოდათ, აფხაზები ქართველების ასაკლებად და დასარბევად არაფერს იშურებდნენ. ასე მოხდა რუხის ბრძოლის დროსაც, როცა ქრთამით მოსყიდული უცხოტომელების ჯვართან ერთად აფხაზები მზაკვრულად დაესხნენ თავს სამეგრელოს სამთავროს. ბესიკის თქმით, მეგრელთა წინააღმდეგ მიმართული მათი ამ ბარბაროსული ლაშქრობის მიზანი ასეთი ყოფილა:

მეგრელთა სისხლი სწყუროდათ, თუმცა შეესათ გობითა

როგორც შემდეგდროინდელმა მოვლენებმა დაადასტურეს, მეგრელთა (იმავე ქართველთა) სისხლის გობით შესმის სურვილი აფხაზებს იმხანად შემთხვევით არ გასჩენიათ და ქართველების მიმართ მათმა ამგვარმა ველურმა სიძულვილმა რუხის ბრძოლის შემდგომაც არაერთგზის იჩინა თავი, განსაკუთრებით 1992-93 წლების ომის დროს. სამწუხაროდ, რუხის

ბრძოლისაგან განსხვავებით, ეს ომი, რომელშიც უმთავრეს აგრესორად რუსეთი მოგვევლინა, ქართველთა მარცხით დამთავრდა, რასაც შედეგად აფხაზეთის დროებითი დაკარგვა მოჰყვა.

იმისათვის, რომ უფრო ნათელი წარმოდგენა შეგვექმნეს ბესიკის ეროვნულ თვალთახედვაზე, მოკლედ გავიხსენოთ „რუხის ბრძოლის“ მთავარი და არსებითი მომენტები.

როგორც ისტორიული დაკუმენტებიდანაა ცნობილი, 1779 წლის მიწურულში აფხაზნი და თურქნი ურთიერთს შეითქვენენ. „შეიყარა სრულიად აფხაზეთი თავისის ბატონობით, შარვაშიძეები, ჯიქი, ალანი და ჩერქეზი. სხვანი კიდეც უცხო ჯარები იყო... ცხენოსანი და ქვეითი. ჯაბახანით, თოფხანით, ზარბაზნებით“ და მოულოდნელად სამეგრელოს შემოესია“ (საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, ტ. IV, 1973 წ. გვ. 665).

აქ აღწერილი ვითარების სისწორე ბესიკის პოემითაც დასტურდება. ბესიკის ცნობით, სამეგრელოს წინააღმდეგ შეთქმულმა ოთხმა აფხაზმა ძმამ - ბექირ, ქელემ, ზურაბ და ლევან შარვაშიძეებმა, რომლებიც აფხაზეთის მთავრები იყვნენ, სამეგრელოს სამთავროს დასაპყრობად და ასაოხრებლად „მოიხმნეს ლაშქარნი ქვეყნის მგრევანი“. ესენი ყოფილან „ქრთამით აღთქმულნი“ უცხოელები, რომელთა ეროვნულ კუთვნილებას პოეტი შემდეგნაირად განმარტავს:

ყოჩმელთ, ჯიქელთ, ალანელთ, კუმურგელთ ამცნეს ცნობითა,

ყოჩალთა შემოიწვედნენ, ინდობდენ სჯულის ძმობითა,

აფხაზნი შეეფიცოდნენ ქრთამით და აგრევე ძღწეობითა.

როგორც ზემოთ უკვე ითქვა, აქ მოწვდილი ინფორმაცია მარტო პოემაში აღწერილი ისტორიული ვითარების გასაცნობად კი არ არის საინტერესო, არამედ იმ თვალსაზრისითაც, რომ იგი იმ მდგომარეობასაც ზუსტად შეესაბამება, რომელიც მე-20 საუკუნის 90-იანი წლების აფხაზეთში შეიქმნა აფხაზური სეპარატიზმის აღზევებისა და რუსული აგრესიის შედეგად.

სამეგრელოს დასაპყრობად და ასაოხრებლად მოსულ ე. წ. აფხაზურ ლაშქარში, პოეტის თქმით,

ექვანი გვარნი ექვს ქნითა ერთ ხმაობდენ ბევრსა ბევრად.

ბესიკს აფხაზ მთავართა ამგვარი მზაკერული ქმედება უგუნურებად მიჰჩნია და ერთ-ერთ მათგანს - ზურაბ შარვაშიძეს ამ სიტყვებით მიმართავს: მასმოოდა, ზურაბ, შენისა სიბრძნისა სიბერე და ამაღ მიყვარდი, რომენ შენის ძველის სახლის ზღუდესა ახლის შენობის პირი ედგა, აწ... ხელი შეგიმართებიეს უმეცრების კედლის მაშენებლად, რომემცა აღმე-

ნებული მკვიდრი გოდოლი დაგიტყვებიან და აგრევე გვარისა სახელოვანი სიმტკიცე უწვრთნელისა ჯორისა წიხნითა შევიმუსრავს და ცვილებრ ნაზელი ზრდილობისა წესი გზასა უვიცსა ქვად უხმარად დაგიგდიან".

ზურაბისა და მის თანამოაზრე აფხაზთა უმეცრების ბესიკისეული დახასიათება დღევანდელ აფხაზ სეპარატისტთა უგუნური მოქმედების ზუსტ შეფასებადაც თავისუფლად შეიძლება მივიჩნიოთ და დროს, მოვლენათა ისტორიულ განვითარებას, ამ შეფასებაში არსებითი ხასიათის კორექტივი არ შეუტანია.

ასე რომ, დღევანდელი აფხაზი სეპარატისტებიც ზურაბისნაირ აფხაზთა მსგავსად ანგრევენ ჩვენი ხალხების ერთობლივი თანაცხოვრების მყარ ისტორიულ საფუძვლად ქცეულ "მკვიდრ გოდოლს" და "უმეცრების კედლის მამენებლად ხელაღმართულებს" თავიანთი გვარის "სახელოვანი სიმტკიცე უწვრთნელისა ჯორისა წიხნითა შევიმუსრავთ".

აფხაზთა და მათ მიერ მოსყიდულ უცხოელთა მოულოდნელი თავდასხმით შეშინებულმა სამეგრელოს მთავარმა კაცია დადიანმა დასახმარებლად იმერეთის მეფე სოლომონს მოუხმო. სოლომონი სასწრაფოდ გაემართა თანამოძმეების დასახმარებლად, რასაც ბესიკი იმ მამულიშვილური ვალის კეთილსინდისიერ გადახდად მიიჩნევს, რომელიც მეგრელებისგან ჰქონდა მას მიღებული ზრესილის ომში მათი აქტიური დახმარებით:

ქუთაისს მორჭმით მჯდომელსა, ომისა მომანდომელსა,
მეფესა ჰადრეს: აგერელი მოპოვინაჲს, ჰგავს ნაკრთომელსა".

გადომდა - "ვალსი ზრესილის აწ უთხოვია მშრომელსა".

სოლომონისა და კაცია დადიანის ერთობლივმა ლაშქარმა მტერი იოლად დაამარცხა. მაგრამ, ამის მიუხედავად, ბესიკის გადმოცემით,

მეფე მშვიდი ამას ზედან გულისობს და არა ლაღობს,
გულსა მჭიდთა ხელ იკრითდა, ყოვლთა გულიც მასთან ლაღობს.

"ღვთისმშობელს" - მოქმედობს, თვალთ ცრემლთა რუებს წარმონაღობს.

ვფიქრობ, მკითხველი უკომენტაროდაც ადვილად მიხვდება, რომ მეფის თვალცრემლიანობისა და დამწუხრების მიზეზი ზოგადად ჩვენი ქვეყნის სახელმწიფოებრივი მთლიანობისთვის საფუძვლის გამოცვლელი აფხაზთა კუთხური სეპარატიზმი იყო და არა მხოლოდ ეს კონკრეტული შემთხვევა.

პოემის ბოლოს ბესიკისათვის საზოგადოდ ჩვეული პათეტიზმით მოთხრობილია ქართველებთან შერკინებაში დამარცხებულ აფხაზთა ლაშქრისა და მათი უგუნური თავკაცების - "ოთხთა ძმათა შარვაშიძეთა" გაქცევისა და ქართველ მამულიშვილთა გმირული ბრძოლების ამბავი.

პოეტი საკებარ ეპითეტებს არ იშურებს რუხის ბრძოლის გმირებად მიჩნეული პირების: კაცია და გიორგი დადიანების, სარდალ წერეთლის, გიორგი წულუკიძის, ელიზბარ ერისთავისა და სხვათა ვაჟკაცობისთვის ხოტბის შესასხმელად.

ბესიკის „რუხის ბრძოლა“ არა მარტო ისტორიულად ცნობილი ამ მოვლენის გააზრებისა და ავტორისეული ეროვნული თვალთახედვის გასაცნობადაა მეტად მნიშვნელოვანი ნაწარმოები, არამედ იმ პროცესების სიღრმისეულად განსჯა-გაანალიზების თვალსაზრისითაც, რომლებიც აფხაზური სეპარატიზმის აღზევების შედეგად დაატყდა თავს საქართველოს მე-20 საუკუნის 90-იან წლებში.

2003 წ.

იაკობ გოგებაშვილი და აფხაზეთი

სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის მოპოვების შემდგომი პერიოდის საქართველოში განსაკუთრებული სიმწვავეთ დასმულ პრობლემათაგან, რომელთა წარმატებით გადაწყვეტა დიდი ცდისა და მონდომების მოუხდავად დღემდე ვერ მოხერხდა, აფხაზური სეპარატიზმი ერთ-ერთი ყველაზე მტკივნეულია და გამორჩეული მნიშვნელოვანი. რუსეთის აქტიური სამხედრო დახმარებით საქართველოს „დე ფაქტოდ“ ჩამომორეხული აფხაზეთი ყველაფერს აკეთებს ე. წ. დამოუკიდებელ სახელმწიფოდ ჩამოსაყალიბებლად და იმ გეოგრაფიული სივრციდან მოსაწყვეტად, რომლის ღვიძლ ნაწილსაც საუკუნეების განმავლობაში წარმოადგენდა.

მაგრამ, როგორც სათანადო მასალების გაცნობა ცხადყოფს, აფხაზური სეპარატიზმი არც მხოლოდ ბოლო წლების მოვლენაა და არც მარტო საბჭოთა პერიოდისა. საამისო საფუძველი, სამწუხაროდ, ხანგრძლივი დროის განმავლობაში მზადდებოდა. განსაკუთრებით ფართო მასშტაბები ამ მოვლენამ საქართველოში რუსული კოლონიალიზმის დამყარების პერიოდში შეიძინა. იმჟამად არსებული ვითარება ამ სეპარატიზმთან აქტიური ბრძოლის საშუალებას თითქმის არ იძლეოდა და ქართულ-აფხაზური წინააღმდეგობანი ხელოვნურად იყო მიჩქმალულ-მიფუჭიებული. ეს უპირველეს ყოვლისა საბჭოთა პერიოდზე უნდა ითქვას, როცა საკავშირო ხელისუფლება აფხაზეთში არსებულ დაძაბულ მდგომარეობას მოხერხებულად იყენებდა ე. წ. ქართული ნაციონალიზმის წინააღმდეგ საბრძოლველად.

მაგრამ, მოუხდავად იმპერიაში დამკვიდრებული დიქტატორული რეჟიმისა, ჩვენი ერის დიდი შვილები მაინც ყველაფერს აკეთებდნენ აფხაზური პრობლემის დასაძლევად და აქტიურად იბრძოდნენ აფხაზთა სეპარატიზმისა და ხელისუფლების რეაქციული ეროვნული პოლიტიკის წინააღმდეგ. ეს რომ ნამდვილად ასეა, ამაზე მე-19 საუკუნის ჩვენი დიდი მამულიშვილების შემოქმედებითი მემკვიდრეობაც მეტყველებს ნათლად და არაორაზროვნად. ერთ-ერთი მათგანია იაკობ გოგებაშვილი (1840-1912 წწ.), რომლის ნააზრევში აფხაზური პრობლემის ბევრი ისეთი მხარეა სიღრმისეულად განსჯილ-გააზრებული, რომელიც დღევანდელი თვალთახედვითაც უაღრესად საინტერესოა და მრავლისმთქმელი.

ქვემოთ შევეცდები მკითხველს რამდენადმე მაინც შევუქმნა ნათელი წარმოდგენა ამ პრობლემის იაკობ გოგებაშვილისეულ გააზრებაზე.

დავიწყებ 1907 წელს დაწერილი სტატიით - „პოლიტიკანობა აფხაზეთ-

ში" (ი. გოგებაშვილი, ტ. 4, 1955 წ. გვ. 173-175). ი. გოგებაშვილმა წერილის დასაწყისშივე გამოკვეთა ის მძაფრი შინაგანი დაპირისპირება, რომელიც საზოგადოებაში აფხაზეთის პრობლემასთან დაკავშირებით არსებობდა იმხანად. მისი თქმით, "იმჟამად აფხაზებს ორი მოტრფიალე ჰყავდათ. ერთნი ცდილობდნენ სრულიად დაეშორებინათ იგინი საქართველოს, გაემარტოვებინათ და გადაებირებინათ თავისკენ. მეორენი მონატრულნი იყვნენ დაეცვათ ისტორიული კავშირი აფხაზებისა ქართველებთან".

მიუხედავად იმისა, რომ ი. გოგებაშვილის ამ წერილის დაწერიდან თითქმის მთელი საუკუნე გავიდა, ვითარება არსებითად თითქმის დღემდე არ შეცვლილა და ერთმანეთთან პრინციპულად დაპირისპირებული ეს ორი ძალა კვლავაც გააფთრებით ებრძვის ერთიმეორეს. სამწუხარო ამ შემთხვევაში ისიც არის, რომ ამ ძალთაგან პირველი, რომლის მიმდევართა მიზანი საქართველოდან აფხაზეთის ჩამოშორება, "გამარტოვება და გადაბირებაა", დროთა განმავლობაში იმდენად გაძლიერდა, რომ ჩვენი ქვეყნის ეს ძირძველი კუთხე ფაქტობრივად მოწყვეტა კიდეც ჩვენს ქვეყანას.

ი. გოგებაშვილი, რომელიც 1877 წელს, რამდენიმე თვით, პირადადაც ცხოვრობდა აფხაზეთში, კარგად იცნობდა იქ არსებულ მდგომარეობას და რამდენადაც თავისი დროის ცენზურული პირობები ამის შესაძლებლობას აძლევდა, შეუღამაზებლად და ნილაბახდილად აცნობდა მას მკითხველს. მისი შეფასებით, ზემოთ მოხსენიებული დაპირისპირებული მხარეები ყველაფერს აკეთებდნენ თავიანთი მიზნის მისაღწევად. მათგან განსაკუთრებული აგრესიულობით მაინც ისინი გამოირჩეოდნენ, რომლებიც საქართველოსგან აფხაზეთის ჩამოშორებას ცდილობდნენ, მიზანმიმართულად აყალბებდნენ ისტორიას და ამ გზით სურდათ "ლელოს გატანა".

მათგან განსხვავებით, როგორც მართებულად შენიშნავს ი. გოგებაშვილი, მეორე მხრის წარმომადგენლები "მხოლოდ ბუზღუნობდნენ, სჩიოდნენ, სწერდნენ კორესპონდენციებს გაზეთებში, სადაც თავის უკმაყოფილებას აცხადებდნენ, საქმით კი არაფერს აკეთებდნენ. ამ დალოცვილებს დავიწყებით ის საანბანო ჭეშმარიტება, რომ უკუღმართის საქმის ძლევა შეიძლება მხოლოდ წაღმართი საქმით და არა ცარიელ სიტყვით, - ფაქტის გაქარწყლება ძალუძს მართო ფაქტსავე და არა ლიტონს სიტყვასა".

ი. გოგებაშვილის ეს სიტყვები არა მართო წარსულში არსებული ვითარების გასააზრებლად და საინტერესო, არამედ დღევანდელი მდგომარეობის არსში გასარკვევადაც. ამ და მსგავსი მოსაზრებების გაცნობა კიდეც ერთხელ გვარწმუნებს იმაში, რომ აფხაზური სეპარატიზმი მხოლოდ

საბჭოთა ეპოქის დროს წარმოქმნილი პრობლემა არ არის და მას ისტორიულ წარსულშიც საკმაოდ ღრმად აქვს ფესვები გართხმული.

ი. გოგებაშვილი დაბეჯითებით მოუწოდებდა თანამედროვეთ, კარგად გაეცნობიერებინათ რეალურად არსებული ვითარება და ნათლად შეეგნოთ, რომ ქართველთა და აფხაზთა შორის ისტორიულად არსებული ერთობის შენარჩუნება უკვე აღარ იყო შესაძლებელი მხოლოდ „ძველებური ხერხითა და ტაქტით“ და „ახალნი გარემოებანი ახალს ტაქტიკას თხოულობდნენ“.

ი. გოგებაშვილი ცდილობს მხოლოდ მომწოდებელ-დიდაქტიკოსის როლში არ დარჩეს და თავადვე თავაზობს საზოგადოებას ამ „ახალი ტაქტიკის“ გამომსატყველ ერთ-ერთ საშუალებას. ეს არის აქტიური მოწოდება აფხაზური „დედაენის“ შესადგენად და დასაბუქდად. ამ თვალსაზრისით, ხსენებული წერილი გამონაკლისი არ არის და აღნიშნულ საკითხთან დაკავშირებით ი. გოგებაშვილს სხვაგანაც არაერთგზის გაუმძახილებია ყურადღება.

როგორც ცნობილია, საკითხი აფხაზური დამწერლობის შექმნის შესახებ პრაქტიკულად მე-19 საუკუნის მეორე ნახევარში დაისვა, კერძოდ, პირველი აფხაზური ანბანი რუსული გრაფიკის საფუძველზე რუსმა ენთმეცნიერმა პ. უსლარმა 1862 წელს შექმნა, პირველი აფხაზური საანბანო წიგნი 1865 წელს გამოიცა თბილისში, ხოლო 1892 წელს დაიბეჭდა კ. მაჭავარიანისა და დ. გულის მიერ შედგენილი სახელმძღვანელო „აფხაზური ანბანი“. „აფხაზური ანბანისა“ და „დედაენის“ სახელმძღვანელოები მე-20 საუკუნის დასაწყისში ა. ჭოჭუამაც გამოსცა.

როგორც ი. გოგებაშვილის ნაწერებიდან ჩანს, იგი არა მარტო სიტყვიერად უჭერდა მხარს ამ პროცესს, არამედ ქართველ საზოგადოებას მიუწოდებდა პრაქტიკული მონაწილეობაც მიეღოთ აფხაზური დამწერლობის შექმნასა და დამკვიდრებაში, ვინაიდან ამ გზით აფხაზები საქართველოსა და ქართველებს კი არ გაემიჯნებოდნენ, არამედ კიდევ უფრო დაუახლოვდებოდნენ. ამიტომაც თვლიდა იგი საჭიროდ, „სოხუმელი ერთობის“ ქართველ „მოციქულებს პოლიტიკანების გასაცრელებლად და თავისი მისწრაფების განსახორციელებლად“ აფხაზებთან „შერთებული ძალით“ სასწრაფოდ შეედგინათ აფხაზური „დედა ენა“, რომელსაც თბილისში საკუთარი დაფინანსებით „დიდი სიამოვნებით“ გამოსცემდა „წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოება“.

გარდა ამ საკითხისა, ზემოთ მოხსენიებულ წერილში ი. გოგებაშვილმა ერთი მნიშვნელოვანი პრობლემაც წამოჭრა მთელი სიმწვავეთ - წირვალოცვის აფხაზურ ენაზე შემოღების მიზანშეწონილობა. აფხაზური დამ-

წერლობისაგან განსხვავებით, ამის გაკეთება მას მიუღებელ მოვლენად მიაჩნია, ვინაიდან «აფხაზთა ყური მრავალი საუკუნეების განმავლობაში» მხოლოდ ქართულ ენაზე ისმენდა ღვთისმსახურებას და ამ ენას აფხაზთა შორისაც «საღმრთო ენის სახელი და პატივი ჰქონდა» დამკვიდრებული.

იმისათვის, რომ ეს ტრადიცია კვლავაც აღმდგარიყო და გაგრძელებულიყო წარმატებით, ი. გოგებაშვილი საჭიროდ თვლიდა «ქაც ბუზ-ლუნის მაგიერად ფაქტით დავპირისპირებოდით ფაქტსა: კარგი წირვა-ლოცვის და გალობის მოწყობით ქართულ ენაზე სოხუმში და სხვა ადგილებში, რომელიც დღემდე თითქმის აკრძალული იყო და რისასაც სრულს ნებას აძლევდა ახალი კანონი სარწმუნოების თავისუფლებისა».

ი. გოგებაშვილის რწმენით, აფხაზეთის პრობლემა მხოლოდ იმ შემთხვევაში გადაწყდებოდა წარმატებით, თუ აფხაზებს კარგად გავაცნობიერებინებდით იმას, რომ «აფხაზეთი მხოლოდ იმ საუკუნეებში სტკებოდა კეთილდღეობით და კაი სახელით, როცა შეკავშირებული იყო საქართველოსთან პოლიტიკურად, სარწმუნოებით და ღვთის-მსახურებით... მაგრამ როცა ისტორიის უკუღმართმა ტრიალმა იგი მოსწყვიტა საქართველოს და გაამარტივა, აფხაზები უკან-უკან წავიდნენ, დაეცნენ, გაველურდნენ, რიცხვით მეტად შემცირდნენ და ახლა, წინანდელის მოზრდილის ერის ნაცვლად, წარმოადგენენ ერთ მუჭა თემს, რომელსაც გაქრობა ემუქრება, თუ პოლიტიკანებმა გააცალკავეს, გაიმარტოვეს და მოსწყვიტეს საქართველოსა».

ასეთია აფხაზებთან «ტრადიციული ძმობის და ერთობის» აღდგენისა და განმტკიცების ის გზა, რომელსაც აფხაზეთის პრობლემის წარმატებით გადასაწყვეტად თავაზობდა ქართველ ხალხს ი. გოგებაშვილი.

1907 წელს ი. გოგებაშვილმა აფხაზეთისადმი მიძღვნილი მეორე წერილიც გამოაქვეყნა - «აფხაზეთის შესახებ» (ი. გოგებაშვილი, რჩ. თხზ. ტ. 3, 1990 წ. გვ. 134-135). ამ წერილში აფხაზურ ენაზე ღვთისმსახურების შესრულებასთან დაკავშირებით გამოთქმული ავტორისეული მოსაზრება რადიკალურად განსხვავდება ზემოთ დამოწმებული თვალსაზრისისაგან.

კერძოდ, ი. გოგებაშვილი ამჯერად უკვე აფხაზურ ენაზე საღვთისმსახურებო წიგნების თარგმანსა და ღვთისმსახურების შესრულებას უჭერს მხარს აშკარად. «მართალია, აფხაზეთი, - წერს იგი, მრავალი საუკუნის მანძილზე შეადგენდა საქართველოს პოლიტიკური სხეულის ნაწილს, იქ ღვთისმსახურება სრულდებოდა ქართულ ენაზე და დამწერლობაც ქართული იყო თვით აფხაზთა სურვილისამებრ, მაგრამ ხომ შეგველი ფაქტია, რომ აფხაზური ენა ქართული ენის კილო არ არის, არამედ დამოუკი-

დებელი ენაა, თუმცა ქართული ენის მონათესავე".

ასე რომ, ი. გოგებაშვილის აზრით, აფხაზებს, როგორც დამოუკიდებელი ენის მქონე ხალხს, სავსებით გამართლებულად ჰქონდათ უფლება იმისა, მშობლიურ ენაზე დამწერლობაც ჰქონოდათ შექმნილი და ღვთისმსახურებაც.

ი. გოგებაშვილი ჩვენი ხალხის მოქალაქეობრივ მოვალეობად მიიჩნევდა, ისევე "მხურვალედ" გვეზრუნა აფხაზური ლიტერატურისა და საღვთისმსახურებლო ენის განსავითარებლად, როგორც ქართულისა. ჩვენ, ქართველებს, - წერდა იგი, - მხურვალედ გვსურს როგორც ჩვენი საღვთისმსახურო ენის, ისე ჩვენი მშობლიური ლიტერატურის განვითარება და გამდიდრება, მოვალენი ვართ იგივე ვისურვოთ სხვა ეროვნებებისთვისაც, მათ შორის აფხაზებისთვისაც".

სწორედ საამისო რწმენას განუმტკიცებდა ი. გოგებაშვილს ის დიდი შემეწინარებლობა და კეთილგანწყობითი დამოკიდებულება, რომელსაც ქართველი ერი ისტორიულად ყოველთვის იჩენდა ხოლმე ჩვენს ქვეყანაში მცხოვრები სხვა ხალხების მიმართ. ასე რომ, ი. გოგებაშვილის სიტყვებით თუ ვიტყვით, ქართველთა სამეფოში არასოდეს ყოფილან "გერები და ბედკრულები" და ჩვენი ქვეყნის მახლვრებს ყველანი ისე თავდადებით იცავდნენ, როგორც ღვიძლი შვილები".

ეს თვალსაზრისი ღრმად და საფუძვლიანად გააზრებული რწმენის ნაყოფი რომ იყო, ამის დასტურად სხვა ამონაწერებიც მრავლად შეიძლება მოვიშველიოთ მისი ნაწერებიდან. "ქართველობა, - წერდა, მაგალითად, ერთგან იგი, - არასდროს არ ყოფილა გამსჭვალული ნაციონალური ვიწრო ეგოიზმით, შოვინიზმით. ჩვენს სამეფოში, წარსულს საუკუნოებში, ყველა არაქართველი გათანასწორობული იყვნენ ქართველებთან ყოველი უფლებით, არავითარ შევიწროებას არ განიცდიდნენ არც სარწმუნოების და არც ენის შესახებ და ყოველს თანამდებობაზე ისევე მწესდებოდნენ, როგორც თვით ქართველები. ესლაც ქართველობას არც სომხებისთვის, არც რუსებისთვის, არც თათრებისთვის და არც სხვებისათვის სიკეთის მეტი არაფერი სურს, ითხოვს მხოლოდ, რომ მას მიუწყონ იმავე საწყაულით, რომლითაც იგი ურწყავდა სხვებს" (ი. გოგებაშვილი, რჩ. თხზ. ტ. 3, 1990 წ. გვ. 239).

ი. გოგებაშვილი ღრმად იყო დარწმუნებული იმაში, რომ აფხაზთა ეროვნული თვითშეგნების განმტკიცება და "კულტურულობის გზაზე დადგომა" ქართველებისაგან მათ განდგომას კი არ გამოიწვევდა, არამედ, პირიქით, ამით ჩვენი ხალხები კიდევ უფრო დაუახლოვდებოდნენ ერთმანეთს

და ჩვენს ერთან აფხაზთა „უწინდელი გარეგნული ერთიანობა შინაგანი სოლიდარობითა და ინტენსიური ძმობით შეიცვლებოდა“.

საკითხი აფხაზურ ენაზე დამწერლობის შემოღების აუცილებლობის შესახებ ი. გოგებაშვილმა პირველად 1878 წელს გაზეთ „ტიფლისკი ვესტნიკში“ გამოქვეყნებულ ვრცელ წერილში - „მშობლიურ ენაზე სწავლების საკითხები“ დასვა. პირველდაწყებითი განათლების მშობლიურ ენაზე მიღების აუცილებლობაზე მსჯელობის დროს მან უყურადღებოდ არც აფხაზები დატოვა და კატეგორიულად მოითხოვა აფხაზ ბავშვებს დაწყებითი განათლება მშობლიურ ენაზე მიეღოთ. თავისი ამდაგვარი მოთხოვნით ამ შემთხვევაში იგი არა მარტო რუს ჩინოვნიკებს დაუპირისპირდა, არამედ თავად აფხაზთა იმ ნაწილსაც, რომელიც ღრმად იყო დარწმუნებული იმაში, რომ „პირველდაწყებითი, ელემენტარული სწავლების წარმოება აფხაზურ ენაზე შეუძლებელია“ (ი. გოგებაშვილი, რჩ. თხზ. ტ. 4, 1990 წ. გვ. 145).

ი. გოგებაშვილის რწმენით, „ეს აზრი უალრესად არაკეთილსინდისიერი იყო, ვინაიდან არ არსებობდა და არც შეიძლებოდა არსებულიყო ისეთი ადამიანური ენა, რომელზედაც არ მოხერხდებოდა პირველდაწყებითი სწავლების მოგვარება“ (იქვე). როგორც ი. გოგებაშვილის მთელი ცხოვრება და პედაგოგიური მოღვაწეობა ადასტურებს, ეს სიტყვები მის ნამდვილ გულისთქმას გამოხატავს და მან თავისი პრაქტიკული საქმიანობითაც უდიდესი როლი შეასრულა აფხაზურ ენაზე პირველდაწყებითი განათლების შემოსაღებად და განსავითარებლად.

აფხაზეთთან დაკავშირებით ი. გოგებაშვილის პოზიციის გასარკვევად ორიოდ სიტყვა იმ ინფორმაციის შესახებაც უნდა ითქვას, რომელიც მან თავის „ბუნების კარში“ შეიტანა მოსწავლეთათვის სავალდებულოდ შესასწავლ მასალად. „ბუნების კარის“ პირველ, 1863 წლის, გამოცემაში ი. გოგებაშვილი აფხაზეთისადმი მიძღვნილ წერილს (ი. გოგებაშვილი ტ. 6, 1958 წ. გვ. 213) იმის ხაზგასმით იწყებს, რომ „აფხაზები ჩამომავლობით ქართველი ნათესავისა არ არიან და შეადგენენ ცალკე ტომსა“. წიგნის მეორე გამოცემაში (1912 წ.) ეს აზრი ავტორმა კიდევ უფრო გაამკვეთრა და ამდაგვარი ფორმით ჩამოაყალიბა: „აფხაზები ჩამომავლობით ქართველების მოდგმისა არ არიან და შეადგენენ ცალკე ტომსა“ (იქვე, გვ. 653).

როგორც ვხედავთ, ი. გოგებაშვილი არა მარტო ზოგადად არ იზიარებს იმ თვალსაზრისს, აფხაზები ქართველთა მონათესავე ხალხს რომ არ წარმოადგენენ, არამედ საჭიროდ თვლის ეს აზრი მოსწავლეებს ბავშობიდანვე ჩაუნერგოს გულში. თუმცა იგი იმავე წერილში ჩვენი ხალხების

ისტორიული თანაცხოვრების შესახებაც ხაზგასმულად ამახვილებს ყურადღებას და წერს: „შუა საუკუნეებში საქართველო და აფხაზეთი ერთად იყვნენ შეერთებულნი და ერთ სამეფოს შეადგენდნენ... ამ დროს საქართველოს დიდი გავლენა ჰქონდა აფხაზეთზედ და ბევრითაც დაიმსგავსა“. ი. გოგებაშვილს ეს დრო აფხაზეთისათვის ყოვლის სასარგებლო" ხანად მოიჩნია.

ამ პერიოდის უმთავრეს სიკეთედ იგი პირველ ყოვლისა იმას თვლის, რომ ამ დროს აქ წარმართობის მაგიერ ქრისტიანობა გავრცელდა, რომელმაც ხალხის ზნეობა ბევრით გააუკეთესა". სამწუხაროდ, შემდგომში ეს ერთობა დაირღვა, აფხაზეთი საქართველოსგან განცალკევდა და ოსმალეთის გავლენის ქვეშ მოექცა", რასაც იქ მაჰმადიანური რწმენის გავრცელება მოჰყვა. ი. გოგებაშვილის შეფასებით, მისი დროის აფხაზეთში თავადაზნაურთა დიდი ნაწილი ქრისტიანი იყო, „დაბალი ხალხის" უმეტესობა კი ან მაჰმადიანი, ან წარმართული რწმენის მიმდევარი.

ი. გოგებაშვილის თვალსაზრისის გასააზრებლად ყოველივე ზემოთქმულთან ერთად ასევე მეტად მნიშვნელოვანია ის ფაქტიც, რომ „ბუნების კარის" 1912 წლის გამოცემაში აფხაზეთისადმი მიძღვნილი სტატია მან წიგნის იმ განყოფილებაში შეიტანა, რომელსაც „მეზობელი ქვეყნები" ჰქვია და ამით კიდევ ერთხელ გაუსვა ხაზი იმ გარემოებას, რომ აფხაზები ქართველებისაგან განცალკევებული მოდგმის ხალხს წარმოადგენდნენ.

აფხაზეთთან ი. გოგებაშვილის დამოკიდებულებაზე მსჯელობის დროს რამდენიმე სიტყვა იმ მოსაზრებათა შესახებაც უნდა ითქვას, რომელთაც მწერალი სამურზაყანოსთან დაკავშირებით გამოთქვამს. სამეგრელოსა და აფხაზეთს შორის მდებარე ამ ქართულმა რეგიონმა, იაკობის თქმით, ისტორიულად ბევრი ტანჯვა და წვალება გადაიტანა აფხაზეთისა და სამეგრელოს სამთავროებს შორის საუკუნეთა განმავლობაში დამკვიდრებული გამუდმებული ომების შედეგად. პერმანენტულად მიმდინარე ამ ბრძოლების გამო სამურზაყანო „ხან აფხაზეთის ზელში იყო, ხან სამეგრელოს ემორჩილებოდა. ხალხს უფრო სამეგრელოს მხარე ეჭირა და იმისი მბრძანებლობა ერჩივნა აფხაზეთის ქვეშევრდომობას, რადგანაც მეგრელები და სამურზაყანოელები ერთი ხალხია. ამიტომ წინა საუკუნეებში სამურზაყანო უმეტეს ნაწილად სამეგრელოს ეკუთვნოდა. შემდეგში აფხაზეთმა ძალა მოიცა და სამურზაყანო დაიმორჩილა" (ი. გოგებაშვილი, „საგანძური", 1982 წ. გვ. 277).

ყოველივე ზემოთქმულთან ერთად ი. გოგებაშვილი მკითხველს იქვე იმასაც აუწყებს, რომ ბოლო საუკუნეებში სამურზაყანოს მმართველებად

დანიშნულმა შარვაშიძეებმა, რომლებიც აფხაზეთის მთავართა მემკვიდრენი იყვნენ, ფაქტობრივად შეძლეს სამურზაყანოს „გაცალკეება აფხაზეთისაგან“. ი. გოგებაშვილის თქმით, ეს ამბავი 1671 წელს, მურზაყან შარვაშიძის დროს მომხდარა და ამ დროიდან მოყოლებული რუსეთთან შეერთებამდე სამურზაყანოდ წოდებული ეს რეგიონი შარვაშიძეთა „ცალკე საბრძანებელს“ წარმოადგენდა.

იაკობის შეფასებით სამურზაყანოს განვითარებაზე უარყოფითი გავლენა ამ მხარეში ოსმალების გამუდმებულ შემოსევებსაც მოუხდენია. ოსმალები „დაუდგრომლად სცდილობდნენ, რომ აქ ქრისტიანობა ყველგან მოესპოთ და თავიანთი რჯული გაეცრცელებინათ. ბევრს ადგილს თავის გულის წადილს ეწივნენ. მაგრამ სამურზაყანოში კი ვერ დაამკვიდრეს მაჰმადიანობა“ (იქვე).

როგორც ცნობილია, მე-19 საუკუნეში რუსეთის იმპერიიდან კავკასიელ ხალხთა თურქეთსა და სხვა მაჰმადიანურ სახელმწიფოებში მასობრივი გადასახლების პროცესმა, რაც მუჰაჯირობის სახელითაა ცნობილი, მოსახლეობისაგან დააცარიელა და გააუდაბურა მათი საცხოვრებელი რეგიონები. იმხანად ამ ტრაგიკული მოვლენის მსხვერპლი ათასობით აფხაზიც გახდა. სპეციალისტთა გაანგარიშებით, მათმა რიცხვმა მე-19 საუკუნეში ასი ათას კაცს მიაღწია.

თურქეთში აფხაზთა მუჰაჯირობის პროცესმა განსაკუთრებით ფართო მასშტაბები რუსეთ-თურქეთის 1853-56 და 1877-78 წლების ომების, 1864 წელს აფხაზეთის სამთავროს გაუქმებისა და 1866 წლის სახალხო აჯანყების სისხლში ჩახშობის შედეგად შეიძინა. ამ ტრაგიკულ მოვლენათა საფუძველზე აფხაზეთის დიდი ნაწილი ფაქტობრივად თითქმის მთლიანად დაიცალა მოსახლეობისაგან. ამ გარემოებამ მთელი სიმწვავეით დასვა დღის წესრიგში ამ მხარის კოლონიზაციის საკითხი.

მე-19 საუკუნის მეორე ნახევრის როგორც ქართულ, ისე რუსულ პრესაში ამასთან დაკავშირებით საკმაოდ მძაფრი პოლემიკაც არაერთგზის გამართულა ქართველ პატრიოტებსა და რუს რეაქციონერებს შორის. იმ პერიოდის დიდი ქართველი მამულიშვილები ყოველნაირად ცდილობდნენ წინ აღდგომოდნენ ხელისუფლების სურვილს აფხაზეთში რუსი მოსახლეობის მასობრივი ჩასახლების შესახებ, რაც საქართველოს ამ ძირძველი კუთხის ჩვენი ქვეყნისაგან საბოლოო მოწყვეტისა და გაუცხოების მზაკვრული მიზნით იყო ნაკარნახევი.

ამ თვალსაზრისით განსაკუთრებით აქტიურობდნენ ჩვენი დიდი „სამო-

ციანელები" (ი. ჭავჭავაძე, ა. წერეთელი, ი. გოგებაშვილი, ს. მესხი...).

როგორც მათი შემოქმედებითა და პრაქტიკული მოღვაწეობით დასტურდება, ისინი თავდადებით ეძებდნენ ამ დიდი ეროვნული პრობლემის გადაწყვეტის გზებს და ყველაფერს აკეთებდნენ მუჰაჯირობისაგან დაცარიელებულ აფხაზეთში ქართული მოსახლეობის ჩასასახლებლად.

ქვემოთ შევცდები, მკითხველს იმ დიდ მამულიშვილურ ღვაწლზეც შევუქმნა გარკვეული წარმოდგენა, რომელიც იაკობ გოგებაშვილს მიუძღვის ამ თვალსაზრისით.

აღნიშნული პრობლემისადმი მიძღვნილი ერთ-ერთი პირველი ვრცელი წერილი მან 1877 წელს გამოაქვეყნა გაზეთ „ტიფლისკი ვესტნიკში“. მხედველობაში მაქვს სტატია „ვინ უნდა იქნეს დასახლებული აფხაზეთში“ (ი. გოგებაშვილი, რჩ. თხზ. ტ. I, 1989 წ., გვ. 366-399). ი. გოგებაშვილმა დაინტერესებულ მკითხველს არა მარტო სიღრმისეულად დაანახა პირველი შეხედვით ძალიან ადვილად გადასაწყვეტი ამ საკითხის მთელი სირთულე, არამედ ხელისუფლების პრობლემის გადაწყვეტის მისეული გარანტიაც შესთავაზა.

იმის გამო, რომ თურქეთში მასობრივად გადასახლებულმა აფხაზებმა სამუდამოდ მიატოვეს თავიანთი სამშობლო, „ნაყოფიერებითა და ბუნების იშვიათი სიმდიდრით განთქმული“ ეს მხარე რეალურად დადგა გაუდაბურების საფრთხის წინაშე. ამიტომ ხელისუფლებას სასწრაფოდ უნდა მიეღო ზომები აფხაზეთში ხალხის ჩასასახლებლად. ბუნებრივია, ამ მხარის მომავალი დიდად იქნებოდა დამოკიდებული იმაზე, ვინც იქ დამკვიდრდებოდა. ადვილად გასაგები მიზეზების გამო, ხელისუფლებამ თავიდანვე მიზანმიმართულად აიღო ჯიხრის აფხაზეთში რუსების ჩასახლებაზე და რეალურად დაიწყო კიდეც ამის გაკეთება.

გარდა იმისა, რომ აფხაზეთში რუსეთის ცენტრალური გუბერნიებიდან მასობრივად დააპირეს და დაიწყეს კიდეც რუსების ჩასახლება, ხელისუფლება მის სამსახურში კატკოვისნაირი ერთგულებით მდგარ დიდმოხელეებსაც გულუხვად ურიგებდა მიწებს საჩუქრად. მაგრამ, საბედნიეროდ, ამ პრობლემის ასე იოლად და მარტივად გადაწყვეტა იმხანად შეუძლებელი აღმოჩნდა პირველ ყოვლისა იმის გამო, რომ რუს კოლონიზატორებს ძალზე გაუჭირდათ აფხაზეთის სპეციფიკურ ჰავასთან შეგუება.

ქართველი პატრიოტები, რომლებიც თავგამოდებით ეწინააღმდეგებოდნენ აფხაზეთის გარუსების ხელისუფლებისეულ პოლიტიკას, იმეამინდელი მკაცრი ცენზურული შეზღუდვების პირობებში თავიანთ ნამდვილ გულისთქმას, ბუნებრივია, პირდაპირ ვერაფრით გაამჟღავნებდნენ. ამიტომაც

იყო, რომ ისინი აფხაზეთის კოლონიზაციაზე საუბრის დროს აქცენტებს ძირითადად ისეთ საკითხებზე აკეთებდნენ, რომლებიც ხელისუფლებას სხვაგვარი დაქვეყნების საფუძველს არ მისცემდა და სწორედ ასეთი „შემოვლითი გზებით“ ცდილობდნენ პრობლემის სასურველი ფორმით გადაწყვეტას.

ი. გოგებაშვილის დასახელებული წერილიც ამის ნათელი დადასტურებაა. უმთავრესი არგუმენტი, რომლითაც ავტორმა აფხაზეთში რუსების, სომხებისა და სხვა არაქართველი ხალხების ჩამოსახლება სრულიად გაუმართლებლად მიიჩნია, აფხაზეთის ჰავის მავნებლობა იყო. მისი თქმით, იქაური მრავალრიცხოვანი ჭაობები, რასაც ჭარბნალექიანობაცა და ძლიერი ნესტიანობაც ემატებოდა, იმდენად წამლავდა ჰაერს, რომ იქ ცხოვრება ამდაგვარ პირობებს შეუწვეველი ადამიანისათვის ფაქტობრივად შეუძლებელიც იყო. ამის დასტურად ი. გოგებაშვილი აფხაზეთში ჩასახლებულ იმ რუსებს ასახელებდა, რომლებიც იქაური „შხამიანი ჰავის და მომაკვდინებელი ციებცხელების“ მსხვერპლნი გახდნენ. პირველ ყოვლისა, სწორედ ამით ხსნის იგი იმ ფაქტს, რომ აფხაზეთში მათი რაოდენობა საგრძნობლად მცირე იყო. „მუდმივმა ავადმყოფობამ“ ბევრი მათგანი იძულებული გახდა ახალი საცხოვრისიდან აყრილიყო და კვლავ უკან დაბრუნებულიყო, ნაწილი დაიღუპა, ხოლო დარჩენილები, რომელთაც წასვლის საშუალება არ ჰქონდათ, „წყევლიდნენ ბედს, რამაც ისინი გადმოსროლა ამ კუთხეში, სადაც ისინი ჯანმრთელი, ლოყაწითელი ხალხიდან გადაიქცნენ გაყვითლებულ ჩონჩხებად“.

მათგან განსხვავებით, აფხაზები, რომლებიც საუკუნეების განმავლობაში ცხოვრობდნენ თავიანთ მიწაზე, შეგუებული იყვნენ იქაურ „კლიმატურ თავისებურებებსა და ჭაობის შხამს და ნაკლებად იშხამებოდნენ“.

იმის გამო, რომ ხელისუფლებისთვის დაქვეყნების საფუძველი არ მიეცა, ი. გოგებაშვილი აფხაზეთში არა მარტო რუსებისა და სომხების ჩასახლების მიზანშეუწონლობას ამტკიცებდა თავგამოდებით, არამედ თვლიდა, რომ იმავე მიზეზით აფხაზეთში ვერც აღმოსავლეთ საქართველოდანაც ჩავსახლებდით ხალხს და ვერც დასავლეთ საქართველოს ბევრი კუთხიდანაც, ვინაიდან მათაც გაუჭირდებოდათ იქაური ჭაობიანი ატმოსფეროს დამლუხველ მოქმედებასთან შეგუება და ისინიც უსათუოდ დაიხოცებოდნენ ავთვისებიანი ციებ-ცხელებით“.

ერთადერთი, რომელთაც, ი. გოგებაშვილის მტკიცებით, უმტკივნეულოდ შეეძლოთ აფხაზეთს სპეციფიკური ჰავის ატანა, მეგრელები იყვნენ. მისი აზრით, ისინი ისე გრძნობენ თავს აფხაზეთში, როგორც საკუთარ

სახლში, რაც არსებითად იყო განპირობებული აფხაზეთისა და სამეგრელოს ბუნებრივი პირობების დიდი მსგავსებით. აფხაზეთის ატანა იმერლებსაც და გურულებსაც ნაკლებად უჭირდათ", ვინაიდან მათი "სამშობლოც რამდენადმე ემსგავსებოდა აფხაზეთს ბუნებისა და ჰავის მხრივ", მაგრამ ამ თვალსაზრისით სამეგრელო ი. გოგებაშვილს მაინც განსაკუთრებით გამორჩეულ მხარედ მიაჩნია.

აფხაზეთში მეგრელთა დამკვიდრების გამამართლებელ არგუმენტად ი. გოგებაშვილი მათ მცირემიწიანობასაც მიიჩნევს. მისი თქმით, "მიწის სივიწროვე და ნაკლებობა" სამეგრელოში იმდენად საგრძნობი იყო, რომ ბევრი მეგრელი იძულებული ხდებოდა "სამშობლო მიეტოვებინა და სამუშაოდ ამიერკავკასიის სხვა ადგილებში წასულიყო".

იმისათვის, რომ მოწინააღმდეგენი თავისი მოსაზრების სისწორეში უფრო მეტად დაერწმუნებინა და მოსალოდნელი ეჭვები გაექარწყლებინა, ი. გოგებაშვილი ყოველივე ზემოთქმულთან ერთად მეგრელთა "პოლიტიკურ კეთილსამიედრობასაც" არაერთგზის უსვამდა ხაზს და დაბეჯითებით არწმუნებდა ხელისუფლებას, რომ მას აფხაზეთში მეგრელთა ჩასახლებისათვის არა მარტო უბრალოდ უნდა დაეჭირა მხარი, არამედ თავადვე გამოსულიყო ამ მოვლენის ორგანიზატორის როლში, ვინაიდან "აფხაზეთის მეგრელებით დასახლების საქმეს სახელმწიფოებრივი მნიშვნელობა ჰქონდა".

მიუხედავად ავტორის დიპლომატიური მცდელობისა, ი. გოგებაშვილის პატრიოტული მიზანსწრაფვა მის მოწინააღმდეგეებს შეუმჩნეველი მაინც არ დარჩენიათ, რაზეც გაზეთ "კავკაზის" 1877 წლის 207-ე ნომერში გამოქვეყნებული ვედენსკის ის წერილიც მეტყველებს, რომელშიც აფხაზეთის კოლონიზაციის გოგებაშვილისეული გეგმა მეტად მკაცრად გაკრიტიკებული. მიუხედავად ამისა, იაკობ გოგებაშვილს უკან მაინც არ დაუხვეია და "ტფილისკი ვესტნიკში" მან ვედენსკის საპასუხო წერილიც გამოაქვეყნა, რომელშიც ახალი მასალების მოშველიებით ცადა საკუთარი თვალსაზრისის დასაბუთება (იხ. ი. გოგებაშვილი, რჩ. თხზ. ტ. I, 1989 წ. გვ. 372-399). ი. გოგებაშვილის გეგმის გასაბათილებლად ვედენსკი ორ უმთავრეს არგუმენტს იშველიებდა: პირველი, თითქოს მეგრელები თურქეთში გადასახლებული აფხაზების შესაცვლელად ყოვლად "უფარგის კანდიდატებს" წარმოადგენდნენ, ვინაიდან ისინი "უნიჭონი და აფხაზებზე დაბლა მდგომნი" იყვნენ და მეორე, აფხაზეთის კლიმატური პირობები არც ისე საშიში იყო, როგორც ამას ი. გოგებაშვილი წარმოსახავდა.

განსხვავებით ი. გოგებაშვილისაგან, ვედენსკი დაბეჯითებით იცავდა იმ

აზრს, რომ აფხაზეთის დასახლება „სხვა ტომის ხალხით“ (პირველ ყოვლისა რუსებით) სავსებით „ურისკოდ შეიძლებოდა“. ამ გარემოებას იგი იმითაც ასაბუთებდა, რომ „უკანასკნელ ხანებში“ აფხაზეთში ბევრი რამ კეთდებოდა ბუნებრივი პირობების გასაუმჯობესებლად. ი. გოგებაშვილი პრინციპულად არ ეთანხმება თავის ოპონენტს და ახალი არგუმენტების მოშველიებით ცდილობს მისი თვალსაზრისის გაქარწყლებას. კერძოდ, მისი თქმით, სოხუმში რამდენიმე თვით ცხოვრების პერიოდში იგი იქ ჩასახლებულ არაერთ ისეთ რუს შეხვედრია, რომელიც რუსეთში ღარიბად ცხოვრებას ამჯობინებდა აფხაზეთში შეძლებულ ყოფას.

აფხაზეთში რუსების ჩასახლების მიზანშეუწონლობის საბუთად ი. გოგებაშვილი იმასაც იშველიებდა, რომ რუსეთს არა თუ ამ მხარეში ჩამოსასახლებელი ჭარბი მოსახლეობა არ ჰყავდა, არამედ მისი ბევრი კუთხე თავად განიცდიდა ხალხის დიდ ნაკლებობას. სწორედ მოსახლეობის ამდაგვარი ნაკლებობის შედეგი იყო ის ფაქტი, რომ „ჰავის სისაღითა და ბუნების სიმდიდრით“ გამორჩეული „დიდი სიერცე კავკასიაში, თვითონ შავი ზღვის ოლქი, რომელიც აფხაზეთს ეკვროდა, დიდი ხანია საჭიროებდა რუს კოლონიზატორებს, მაგრამ ისინი არ ჩანდნენ, ვინაიდან საყვარელ სამშობლოში რუსები ჯერჯერობით სიციწროვეს არ განიცდიდნენ“. ასე რომ, ი. გოგებაშვილის თქმით, თუ რუსი კოლონიზატორები „ჰავის მხრივ აფხაზეთზე ნაკლებ საშიში და მასზე არანაკლებ ნაყოფიერი ადგილების“ ათვისებას ვერ ახერხებდნენ, რატომ დაესახლებოდნენ ისინი აფხაზეთში, რომლის კლიმატური პირობები ცხოვრებისათვის მეტად სარისკო იყო?!

აქვე, ყოველივე ზემოთქმულთან ერთად, მეტად მნიშვნელოვანია ის ფაქტიც, რომ აფხაზეთში მეგრელების დასახლება ი. გოგებაშვილმა ისტორიული სამართლიანობის აღდგენადაც მიიჩნია. მისი მტკიცებით, მეგრელები არა მარტო კლიმატური პირობების გამო წარმოადგენდნენ „აფხაზეთის საუკეთესო კოლონიზატორებს“, არამედ ისინი „ისტორიული უფლების თვალსაზრისითაც უფრო კანონიერი მეძვიდრენი იყვნენ გასახლებული აფხაზებისა“. კერძოდ, „არც ისე შორეულ წარსულში, აფხაზეთის აღმოსავლეთი ნაწილი მეგრელებს ჯჭირათ და სასაზღვრო მდინარე არა ენგური, არამედ კოდორი იყო, მაგრამ თურქების მიერ სტამბოლის აღების და ოსმალეთის შავ ზღვარზე გაძლიერების შემდეგ, აფხაზებმა თურქების მხარდაჭერით განდევნეს მეგრელები ენგურს გაღმა და დაიკავეს მაშინდელი სამეგრელოს ტერიტორიის ნაწილი. თუ თურქეთის გაძლიერებას მოჰყვა მეგრელების ადგილ-მამულის ხელში ჩაგდება და მეგრელი ხალხის

შევიწროება, სამაგიეროდ თურქეთის დარბევასა და შესუსტებას უნდა მოჰყვეს წართმეულის დაბრუნება და რუსეთის ერთმორწმუნე და ერთგულ ხალხზე მისი გადაცემა. ამგვარად, აფხაზეთის დასახლება მეგრელებით აგრეთვე წარმოადგენს ისტორიული სამართლიანობის აქტს".

ქართველური ტომებით აფხაზეთის დასახლების საკითხს თავის წერილებში ი. გოგებაშვილმა სხვა დროსაც არაერთგზის მიაპყრო ყურადღება. მაგალითად, 1897 წელს გამოქვეყნებულ ერთ-ერთ წერილში იგი გულისტკივილით წერდა: „შავიზღვის სანაპიროებზე სახელმწიფო მიწებს ადვილად ღებულობენ რუსებს გარდა გერმანელები, მოლდაველები, ესტონელები, ლატვიელები და სომხები, მხოლოდ ქართველებს ეუბნებიან კატეგორიულ უარს" (ი. გოგებაშვილი, ტ. II, 1954 წ. გვ. 145).

ხოლო 1902 წელს გამოქვეყნებულ სტატიაში თავის ოპონენტებს იმ ბრალდებათა გამოც სცემდა არგუმენტირებულ პასუხს, რომლებიც მე-19 საუკუნის 60-იანი წლების ქართველ მოღვაწეებს წაუყენეს იმასთან დაკავშირებით, თითქოს მათ არაფერი იღონეს აფხაზეთში ქართული მოსახლეობის დასახლებლად (ი. გოგებაშვილი, რჩ. თხზ. ტ. III, 1990 წ. გვ. 354-357).

ცნობის ფურცლის შეფასებით, „აფხაზეთში მთავრობის მოსპობის შემდეგ, უფრო კი უკანასკნელ რუს-ოსმალთა ომის შემდეგ, დაუსრულებელი ომების წყალობით ვერანად ქცეული ეს მშვენიერი მხარე" დღეს უკვე ქართველებით იქნებოდა დასახლებული, იმ პერიოდის ქართველ მოღვაწეებს „მაშინ ამ საშვილიშვილო საქმისათვის" მცირე ყურადღებაც კი რომ მიექციათ.

ამდაგვარი ცილისწამებით გულნატკენმა ი. გოგებაშვილმა ცადა დასაბუთებულად გაექარწყლებინა „ცნობის ფურცლის" მიერ „მესამოცე წლების მოღვაწეებისადმი" წაყენებული ეს უსაფუძვლო ბრალდება და იგი „სრული უცოდინარობის ნაყოფად" მიიჩნია. მისი თქმით, „მაშინდელს ქართველს ინტელიგენციას არა მარტო კარგად ჰქონდა შეგნებული ამ საკითხის დიდი მნიშვნელობა", არამედ პრაქტიკულადაც აქტიურად „აცდილობდა დაეცვა თავისი ერის უფლება დაცარიელებულს ტერიტორიაზე" და ყველაფერი გაეკეთებინა იქ ქართველთა დასახლებლად.

სწორედ ამის ერთ-ერთ დადასტურებად მიაჩნია მას 1877 წელს (თავად ავტორი მეცდომით წერილის გამოქვეყნების თარიღად 1878 წელს ასახელებს) „ტიფლისკი ვესტნიკში", დასტამბული ზემოთ განხილული სტატია „ვინ უნდა იქნეს დასახლებული აფხაზეთში" და მკითხველს მოკლედ შეახსენებს წერილის ძირითად ღებულებებსაც და იმ პოლემიკასაც, რომელიც იმხანად

მის გამოქვეყნებას მოჰყვა სოხუმის ოკრუგის მაშინდელ უფროს ვედენ-სკისთან.

იქვე ი. გოგებაშვილმა იმ პერიოდის ქართველთათვის კარგად ცნობილი სტაროსელსკიც გაიხსენა, მისივე სიტყვებით რომ ვთქვათ, "ფრიად განათლებული, კეთილგონიერი და სამართლიანი გვამი", რომელსაც "იმ დროს კავკასიის სანამესტინიკოში მეორე ადგილი ეჭირა". სტაროსელსკის პირველ ყოვლისა სწორედ ი. გოგებაშვილის წერილზე დაყრდნობით შეუდგენია აფხაზეთის ქართველებით დასახლების პროექტი, რომელიც პეტერბურგში გაუგზავნიათ დასამტკიცებლად, მაგრამ კატკოვმა, რომელსაც "მაშინ საარაყო გაველენა ჰქონდა მთელს რუსეთზე", მისი რედაქტორობით გამოშვალ გაზეთ "მოსკოვსკი ნოვოსტში" ერთი ღრიანცელი მორთო "სტაროსელსკის პროექტის წინააღმდეგ და ყველაფერი გააკეთა მის ჩასაგდებად. ასე რომ, ი. გოგებაშვილის აზრით, ქართველი "სამოციანელების" მიმართ "ცნობის ფურცლის" მიერ გამოთქმული საყვედური სრულიად უსამართლო ბრალდება იყო და საამისოდ არავითარი რეალური საფუძველი არ არსებობდა.

სხვა მნიშვნელოვან საკითხებთან ერთად, აფხაზეთის პრობლემას ი. გოგებაშვილმა გაკვრით მის სიცოცხლეში დაუსტამბავ კიდევ ერთ წერილშიც ("ქართველთა დღევანდელი მდგომარეობა") მიაპყრო ყურადღება. სტატიის გაცნობით ნათლად ვრწმუნდებით, რამ განაპირობა თავის დროზე მისი დაუბჭდაობა. კერძოდ, აფხაზეთის ცხოვრებიდან მოშველიებული კონკრეტული მაგალითის საფუძველზე ი. გოგებაშვილმა კიდევ ერთხელ ამახილა პირდაპირ და შეუღამაზებლად ხელისუფლების მიერ გატარებული ანტიქართული პოლიტიკა.

სახელდობრ, იგი გულისტკივილით საუბრობს იმაზე, რომ შავი ზღვის სანაპიროზე სახელმწიფო მიწებს მთავრობა, გარდა ქართველებისა, ნებისმიერი სხვა ეროვნების წარმომადგენლებს აძლევდა ყოველგვარი ზედმეტი გართულების გარეშე, და ნათქვამის დასტურად ასეთი მაგალითი მოჰყავს: სოხუმში ქალაქის თავად ორჯერ არჩეული ალ. სარაჯევი, "უმწიკვლო პატიოსნების, იშვიათი საქმიანობისა და ფართო ევროპული განათლების მქონე კაცი, რომელიც მამით ქართველი იყო, დედით კი რუსი, კავკასიის ადმინისტრაციამ ამ თანამდებობაზე მხოლოდ იმიტომ არ დაამტკიცა არც ერთხელ, რომ იგი სანახევროდ ქართველი იყო" და "მას ამჯობინეს სხვა ვინმე, ისიც არა რუსი, არამედ სხვა ერისა, რომელსაც საშუალო განათლებაც კი არ ჰქონდა მიღებული და სახელმწიფო სამსახურიდან იყო დათხოვნილი რუსეთში".

აღნიშნულ მოვლენასთან დაკავშირებით აქ ის წერილიც მინდა გავიხსენო, რომელიც 1899 წელს გამართულ ზემოთ აღნიშნულ არჩევნებთან დაკავშირებით ამ წლის 28 აპრილს გაუგზავნია იაკობს იმხანად სოხუმში მცხოვრები ცნობილი პედაგოგისა და ეროვნული მოძრაობის თვალსაჩინო წარმომადგენლისათვის ანთიმოზ ჯუღელისადმი. როგორც ზემოთ უკვე ითქვა, 1899 წელს სოხუმის ქალაქის თავის არჩევნებში ქართველთაგან მონაწილეობა აღექსანდრე სარაჯიშვილს მიუღია. „ზნეობით უმწიკვლო“ (თ. სახოკიას სიტყვებია) ამ თვალსაჩინო პიროვნების, საზოგადო მოღვაწისა და მწერლის არჩევას აღნიშნულ თანამდებობაზე აქტიურად უჭერდნენ მხარს იმ პერიოდის ისეთი დიდი მამულიშვილები, როგორებიც იყვნენ: ილია ჭავჭავაძე, ნიკო ნიკოლაძე, იაკობ გოგებაშვილი, აღექსანდრე ხანანაშვილი და სხვები. წინასწარჩევნო კამპანიაში ენერგოულად ჩაბმულმა ამ ადამიანებმა ბევრი რამ გააკეთეს თავიანთი რჩეულის გასამარჯვებლად.

მაგალითად, ანთიმოზ ჯუღელისადმი სოხუმში გაგზავნილ ზემოთ დამოწმებულ წერილში ი. გოგებაშვილი იქაურ ქართველობას დაბეჯითებით არწმუნებდა იმაში, რომ „ქალაქის მოურავის ადგილზე უკეთეს კანდიდატს ვერ იმოვნინდნენ ვერც ქართველები და ვერც რუსები“. ამ გულმხურვალე მამულიშვილისა და ფართოდ განსწავლული ადამიანის გადაწყვეტილებას სოხუმის თავად არჩევაზე თანხმობის განცხადების შესახებ იაკობი უპირველეს ყოვლისა მისი პატრიოტული მისწრაფებით ხსნიდა და თავის სოხუმელ მეგობრებს კიდევ ერთხელ შეახსენებდა იმ ფაქტს, რომ ალ. სარაჯიშვილზე ანალოგიური აზრისა მთელი თბილისის ინტელიგენციაც იყო.

სამწუხაროდ, როგორც უკვე ითქვა, ქართველ მამულიშვილთა ამ მცდელობას იმხანად სასიკეთო შედეგი არ მოჰყოლია და არჩევნებში გამარჯვების მიუხედავად ხელისუფლებამ ალ. სარაჯიშვილის კანდიდატურა სოხუმის თავად მაინც არ დაამტკიცა.

საქართველოდან ტერიტორიულადაც და ეთნიკურადაც აფხაზეთის მოწყვეტის წინააღმდეგ ი. გოგებაშვილის ასეთ აქტიურ ბრძოლას საფუძვლად პირველ ყოვლისა იმის რწმენა ედო, „ერი ისტორიულად მისთვის კუთვნილ მიწა-წყლისა და ტერიტორიის დაკარგვით“ არა მარტო არსებობის ნიადაგს რომ კარგავდა, არამედ იმ დიდებულ ისტორიულ სულსაც წყდებოდა, რომელიც სამშობლოში ტრიალებდა და ემსგავსებოდა მუხის მოჭრილს რტოსა, რომელსაც გახმობა ვერ ასცდება. ასე რომ, „სამშობლოს დამკარგველი ერი ვერ დაიცავდა თავისს არსებობას, ვერ გააგრძელებდა სიცოცხლესა და თუნდაც გაეგრძელებინა, მაინც და მაინც ყოვლად უბედური იქნებოდა“ (რჩ. თხზ. ტ. II, 1990 წ. გვ. 312).

როგორც წინამდებარე ანალიზითაც დარწმუნდება დაინტერესებული მკითხველი, აფხაზეთის პრობლემის იაკობ გოგებაშვილისეული გააზრება არა მარტო რეალურად არსებული ისტორიული ვითარების გასაცნობიერებლად საინტერესო და პრაქტიკულად მნიშვნელოვან დასაწყისს წარმოადგენს, არამედ თანადროული თვალთახედვითაც. სამწუხაროდ, ჩვენი დიდი წინაპრის მიერ მამულიშვილური გულისტკივილით წამოჭრილი არაერთი მწვავე საკითხი დრომ არა თუ დააცხრო და გაანელა, არამედ განახლებული ძალითაც კი დასვა თანამედროვეობის წინაშე.

2001 წ.

ნიკო ნიკოლაძე და აფხაზეთი

აფხაზეთისადმი ნიკო ნიკოლაძის (1843-1928 წწ.) დამოკიდებულების საფუძვლად უპირველეს ყოვლისა ის პოლიტიკურ-სახელმწიფოებრივი თვალთახედვა იქცა, რითაც მწერალი ჩვენი ქვეყნის წინსვლისა და განვითარების ყველაზე პერსპექტიული გზების მოძებნას ცდილობდა. მე-19 საუკუნის ქართველ მამულიშვილთა დიდი ნაწილისაგან განსხვავებით, ნ. ნიკოლაძე გულწრფელად იყო დარწმუნებული იმაში, რომ საქართველოს რუსეთისაგან განცალკავებულ დამოუკიდებელ სახელმწიფოდ არსებობა არ შეეძლო. მისი აზრით, ჩვენი ქვეყნისათვის სახელმწიფოებრივი განვითარების ყველაზე მეტად მისაღები ფორმა რუსეთის შემადგენლობაში ავტონომიის მოპოვება იყო, რაც ქართველი ხალხის ეროვნული თვითმყოფადობის შენარჩუნებისა და შემდგომი განმტკიცების მყარი საფუძველი გახდებოდა.

პირველ ყოვლისა სწორედ ამ გარემოებით უნდა აიხსნას ის ფაქტი, რომ საქართველოს ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი განვითარების ყველა მნიშვნელოვანი საკითხის განსჯა-გაანალიზებას ნ. ნიკოლაძე, როგორც წესი, რუსეთში მიმდინარე მოვლენებთან მიმართებით ახდენს და არა მათგან იზოლირებულად. ეს რომ ნამდვილად ასეა, ამას აფხაზეთთან დაკავშირებული საკითხების მისეული შეფასებებიც ნათლად ადასტურებს.

მოუხედავად იმისა, რომ ნ. ნიკოლაძე არც აფხაზეთში რუსული კოლონიური პოლიტიკის გატარების შედეგად შექმნილ ეროვნულ პრობლემებზე ხუჭავს თვალს, ჩვენი ქვეყნის ამ ძირძველი რეგიონის სამომავლო ბედზე მსჯელობის დროს მისთვის მთავარი და არსებითი პირველ ყოვლისა მაინც იმ როლისა და ფუნქციის განსაზღვრა იყო, რომელიც აფხაზეთს უნდა შეესრულებინა რუსეთის სახელმწიფოებრივი ძლიერების შემდგომი განმტკიცებისა და ეკონომიკური განვითარების თვალსაზრისით.

ნ. ნიკოლაძის აზრით, ამ საქმეში განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი მისია უწინარეს ყოვლისა სოხუმის პორტს უნდა დაკისრებოდა, რომელიც რუსეთის შავი ზღვისპირეთის სხვა ნავსადგურებთან ერთად არსებითად შეუწყობდა ხელს მსოფლიოს სხვა სახელმწიფოებთან სავაჭრო-ეკონომიკური კავშირ-ურთიერთობების დამყარებას. აღნიშნული საკითხი ნ. ნიკოლაძის პუბლიცისტიკაში ღრმად და საფუძვლიანად, სახელმწიფოებრივი ინტერესების გლობალური გათვალისწინებითაა გაანალიზებული.

ამ თვალსაზრისით უაღრესად მნიშვნელოვანია 1878 წელს გამოქვეყნებული წერილი „ბათუმი, ფოთი, სოხუმი“, რომელშიც შავი ზღვისპირ-

რეთის ამ სამი სანავსადგურო ქალაქის სამომავლო პერსპექტივებია განსჯილ-
შეფასებული. დასახელებული წერილის პათოსი და სულისკვეთება არ-
სებითად განსაზღვრა იმ დიდმა გამარჯვებამ, რომელიც რუსეთმა მოიპო-
ვა სწორედ იმხანად თურქეთთან გამართულ ომში, რასაც შედეგად ბათუ-
მისა და აჭარის შემოერთება მოჰყვა.

ამ უმნიშვნელოვანესი მოვლენის შემდეგ რუსეთის შავი ზღვისპირეთში
სანავსადგურო მშენებლობის პრობლემამ არა მარტო სავაჭრო-ეკონომი-
კური თვალსაზრისით შეიძინა განსაკუთრებული აქტუალობა, არამედ
რეგიონის სამხედრო ძლიერების შემდგომი განმტკიცების მხრივაც. მოუხედა-
ვად იმისა, რომ აღნიშნული პრობლემის განსჯა-გაანალიზება იმჟამინ-
დელი რუსული სახელმწიფოებრივი პოლიტიკის შემადგენელ ერთ-ერთ
მნიშვნელოვან ნაწილადაა ქცეული, მის მიმართ განსაკუთრებულ დაინ-
ტერესებას პირველ ყოვლისა მაინც ქართველი მამულიშვილები იჩენდნენ,
რაშიც უჩვეულო და მოულოდნელი არაფერია. ამ თვალსაზრისით ყველა-
ზე მეტად ნ. ნიკოლაძე აქტიურობდა, რომელიც სათანადო არგუმენტების
მოშველიებით ცდილობდა იმის გარკვევას, რუსეთის შავი ზღვისპირა
ნავსადგურებიდან რომელს რა როლის შესრულება შეეძლებოდა მომა-
ვალში საერთაშორისო სავაჭრო-ეკონომიკური კავშირუერთიერთობების კიდევ
უფრო მეტად გასაფართოებლად და განსავითარებლად. ნ. ნიკოლაძე
ღრმად იყო დარწმუნებული იმაში, რომ „ამ საკითხის სწორად გადაწყვე-
ტაზე“ არსებითად იქნებოდა დამოკიდებული როგორც „მთელი სანაპიროს
საწარმოო ძალების სწრაფი და დაუყოვნებელი განვითარება“, ისე „მთელი
რუსეთის სავაჭრო-ეკონომიკური განვითარებაც“ (ნ. ნიკოლაძე, თხზ. ტ. 5,
1966 წ. გვ. 386).

მოუხედავად იმისა, რომ ნ. ნიკოლაძეს ამ თვალსაზრისით ყველაზე
პერსპექტიულ ნავსადგურად ფოთი მიაჩნდა, იგი არც შავი ზღვისპირე-
თის სხვა პორტების როლსა და მნიშვნელობას ტოვებდა უყურადღებოდ,
ქვეყნის ხელისუფლებას მათი მშენებლობის კარგად გააზრებულ კონკრე-
ტულ გეგმასაც სთავაზობდა და რუსეთის სამომავლო განვითარების
მისეულ პროგრამაში განსაკუთრებულ ყურადღებას სოხუმის ნავსადგურ-
საც მიაპყრობდა.

ნ. ნიკოლაძის აზრით, ფოთთან შედარებით, სოხუმის პორტი მისი
არახელსაყრელი რელიეფური ადგილმდებარეობის გამო ნაკლებად პერ-
სპექტიულ ნავსადგურს წარმოადგენდა. უმთავრეს სირთულეს ამ თვალ-
საზრისით უპირველეს ყოვლისა ის გარემოება ქმნიდა, რომ იქ რკინიგზის

გაყვანა მეტად საძნელო საქმე იყო. იგივე სირთულე იჩენდა თავს ბათუმის პორტის მშენებლობასთან დაკავშირებითაც. ეს მაშინაც, როცა ნ. ნიკოლაძის მიერ „მთელი ამერკავკასიის ბუნებრივ ნავსადგურად“ მიჩნეულ ფოთამდე იმხანად უკვე იყო მიყვანილი „ყველაზე ახლო მდებარე და მოკლე რკინიგზა“. სოხუმისა და ბათუმისათვის კი იგივე მნიშვნელობა რომ მიგვენიჭებინა, მოძრაობა რკინიგზის ხაზზე 100 ვერსით უნდა გაგვეზარდა, რაც ყოველი ფუთი ტვირთის გადაზიდვას 5 კაპიკით გაადვირებდა“ (იქვე, გვ. 395).

ყოველივე ზემოთქმულის გათვალისწინებით, ფოთის პორტის სავაჭრო-ეკონომიკური პერსპექტივა ნ. ნიკოლაძეს გაცილებით უფრო მასშტაბურად მიაჩნდა, ვიდრე სოხუმისა და ბათუმის ნავსადგურებისა. თუმცა, მწერლის აზრით, ამ გარემოებას სულაც არ უნდა შეეშალა ხელი იმისათვის, ხელისუფლებას „განსაკუთრებული მზრუნველობა“ ამ პორტების კეთილმოსაწყობადაც რომ გამოეჩინა.

ნ. ნიკოლაძე რუსეთის შავი ზღვისპირეთის სტრუქტურაში სოხუმის, როგორც „ადგილობრივი ნავსადგურის“, უმთავრეს ფუნქციას „იმ სამხედრო ესკადრების შესაკეთებლად და მოსამაგრებელ ცენტრალურ დეპოდ გადაქცევაში ხედავს, რომელთა დანიშნულება აღმოსავლეთ სანაპიროს გასწვრივ ცურვა იყო“ (იქვე, გვ. 396).

ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი საკითხი, რომელიც აფხაზეთზე დაწერილ ნ. ნიკოლაძის წერილებში განსაკუთრებული ყურადღების საგნადაა ქვეყნის, ჩვენი ქვეყნის ამ რეგიონში იმხანად არსებული თავისუფალი მიწების გადანაწილების სახელმწიფოებრივი პოლიტიკის კრიტიკული განსჯა-შეფასებაა. იმ პერიოდის დიდ ქართველ მამულიშვილთა მსგავსად ნ. ნიკოლაძემ მკაცრად გააკრიტიკა ხელისუფლების მიერ აღნიშნული მიწების განაწილების ის წესი, რომლის უმთავრესი მიზანი საქართველოს ზღვისპირეთის რუსიფიკაცია იყო. ნ. ნიკოლაძე აღშფოთებას ვერ მალავდა იმის გამო, რომ ამ მიწების „დიდი ნაწილი ისეთი პირების ხელში გადადიოდა, რომლებიც ვითომდა ნიადაგის კულტივირებისა და ადგილის ასენიზაციის მიზეზით მიწის მიღების შემდეგ მას გროშის ფასად ჰყიდნენ სხვაზე“ (ნ. ნიკოლაძე, თხზ. ტ. 8, 2003 წ. გვ. 281).

ნ. ნიკოლაძის აზრით, ხელისუფლების მიერ გატარებული ამგვარი პოლიტიკა პრინციპულად ეწინააღმდეგებოდა უმიწობით გატანჯული ადგილობრივი მოსახლეობის კანონიერ მოთხოვნას, პირველ ყოვლისა თავად მას მისცემოდა ამ მიწების მოპატრონების უფლება. ნაცვლად ამისა, აფხაზეთსა და ბათუმის მაზრაში მიზანმიმართულად იზრდებოდა იმ

არაქართულთა რაოდენობა, რომელთაც იქ არასოდეს ჰქონიათ მიწა და ეს იმ დროს, როცა მთიელები ისევ ძველებურად შევიწროებული დარჩნენ".

აღნიშნული საკითხის კრიტიკულ განსჯა-გაანალიზებას ნ. ნიკოლაძემ მეტი სიმწვავე იმითაც შესძინა, რომ მისი განხილვა მუჰაჯირობის შედეგად თურქეთში გადასახლებული აფხაზების უკან დაბრუნების შედეგად შექმნილი უმძიმესი მდგომარეობის შეფასებასაც დაუკავშირა სისხლხორცეულად. მწერლის ინფორმაციით, მთავრობის ნებართვით კვლავაც "ანატრ სამშობლოში" დაბრუნებული ეს ათასობით სვედამწარებული ადამიანი ყოველგვარ საარსებო სახსარსმოკლებული აფარებდა თავს ადგილობრივ მოსახლეობას.

ამ "უბედური ხალხისთვის" (მწერლის სიტყვებია) უმძიმესი მდგომარეობის შესამსუბუქებელ ერთადერთ რეალურ გზად ნ. ნიკოლაძეს მათთვის აფხაზეთში არსებული თავისუფალი მიწების "გარკვეული ნაწილის ფლობის უფლებით გადაცემა და მკვიდრი ცხოვრებისათვის" ხელსაყრელი პირობების შექმნა მიაჩნია.

აფხაზეთში იმხანად არსებული მეტად მძიმე ეკონომიკური მდგომარეობის გამოსასწორებლად ნ. ნიკოლაძე ასევე საჭიროდ თვლიდა ხელისუფლებას რეალური მზრუნველობა გამოეჩინა იქ მცხოვრები მოსახლეობისათვის ნორმალური საყოფაცხოვრებო პირობების შესაქმნელად. პირველ ხანებში ამ თვალსაზრისით გასატარებელ ღონისძიებათაგან მწერალი ყოველგვარი გადასახადისა და ბეგარისაგან ადგილობრივი მოსახლეობის განთავისუფლებასა და გზების გაყვანას მიიჩნევს. ასეთი შედეგების დაწესებას იგი პირველ ყოვლისა იმიტომ თვლის აუცილებლად, რომ 1877-78 წლების რუსეთ-თურქეთის ომის დროს ყველაზე მეტად "მთიელები განადგურდნენ. აქედან გამომდინარე კი ყველანაირ ფულად გადასახადებს, მწერლის აზრით, ისინი არა მარტო ეკონომიურად შეეძლო დაეზარალებინა, არამედ ფსიქოლოგიურადაც" (იქვე, გვ. 285).

აფხაზეთის ეკონომიკური განვითარების უკეთ ორგანიზების მიზნით ნ. ნიკოლაძე კონკრეტულ სამოქმედო გეგმასაც სთავაზობს ხელისუფლებას. კერძოდ, ამ პრობლემის სასწრაფოდ და რეალურად გადასაწყვეტი გზების მოძებნას იგი იმ ადამიანთა დახმარებით თვლიდა შესაძლებლად, რომლებიც "კარგად იცნობდნენ ხალხის მმართველობას და აქამდე პატიოსნად ემსახურებოდნენ თავიანთ სამშობლოს". მისი აზრით, "ხალხის ყოველნაირი უკმაყოფილება, დავა და გაუგებრობა: პირველ ყოვლისა სწორედ მათი თანადგომით უნდა ამოეძირკვათ ადგილზე რაც შეიძლება სწრაფად".

კითარების გამოსწორების ერთ-ერთ უმთავრეს პირობად ნ. ნიკოლაძეს

ადგილობრივი მოსახლეობის ადამ-ტრადიციებისადმი მეტი პატივისცემის გამოხატულებაც მიაჩნია. მართალია, „მათ ბევრ ზნესა და ადათს აწონდაწონვა და შეზღუდვა სჭირდებოდა“, მაგრამ, მწერლის აზრით, ეს ყველაფერი უდიდესი სიფრთხილითა და თავშეკავებით უნდა გაკეთებულიყო და „ადათთა შესაზღუდად მიღებული ზომები არ უნდა ყოფილიყო სასტიკი და ნაჩქარები“ (იქვე, გვ. 275). ნ. ნიკოლაძის შეფასებით, „მთიელები სრულიადაც არ არიან ხელიდან წასული ხალხი. ისინი მეტად ნიჭიერი არიან და ადვილად ითვისებენ ყველა ხელობას. განსაკუთრებულია მათი ენერგია და თანამიმდევრობა ყველა მნიშვნელოვან საქმეში“. ამდენად, ისინი ნამდვილად არიან „ღირსი იმისა, რომ ვიზრუნოთ მათ კულტურაზე“.

როგორც ნ. ნიკოლაძის დამოწმებული წერილებიდან ნათლად ჩანს, მის მიერ მოხსენიებულ მთიელებში იგი უწინარეს ყოვლისა აფხაზებს გულისხმობდა. აფხაზთა ნიჭიერებასა და ინტელექტუალურ შესაძლებლობებს მწერალი სხვაგანაც დაბეჯითებით უსვამს ხაზს, რაც პირდაპირი გამოძახილი იყო იმ ნიპილისტური დამოკიდებულებისა, რომელსაც საზოგადოების ერთი ნაწილი იჩენდა იმაჟამად ამ ხალხის მიმართ. კერძოდ, ნ. ნიკოლაძე აბსურდად მიიჩნევდა იმაზე ლაპარაკს, „თითქოს აფხაზეთის ნიადაგზე მეცნიერება ვერ იხარებდა“ და ჩვენი ქვეყნის ამ რეგიონში „მეცნიერების გაუფრცხვანებლობას პედაგოგ-მასწავლებელთა უუნარობის გამოვლინებად მიიჩნევდა და არა იქაური „უნაყოფო ნიადაგის“ შედეგად (ნ. ნიკოლაძე, თხზ. ტ. 5, 1966 წ. გვ. 478).

მოკლედ, ასეთია აფხაზეთთან ნ. ნიკოლაძის დამოკიდებულების უმთავრესი ასპექტები. მიუხედავად იმისა, რომ აფხაზური პრობლემის ნიკო ნიკოლაძისეულ განსჯა-გააზრებას არც განსაკუთრებულად ფართო მასშტაბები შეუძენია და არც მწერლის შემოქმედებისათვის ნიშანდობლივად დამახასიათებელი პოლიტიკური უკომპრომისობა, ამ მოვლენის წარმოსაჩენად დაწერილი მისი წერილები მკითხველს მაინც უქმნიან გარკვეულ წარმოდგენას ჩვენი ქვეყნის ამ რეგიონში იმხანად არსებულ მძიმე მდგომარეობაზე.

2004 წ.

გიორგი შარვაშიძე - საქართველოს ერთიანობისთვის მებრძოლი აზხაზი მწერალი

გიორგი შარვაშიძე (1846-1918 წწ.) - აფხაზეთის უკანასკნელი მთავრის შვილი - მე-19 საუკუნის მეორე ნახევრისა და მეოცე საუკუნის დასაწყისის ქართული კულტურის თვალსაჩინო წარმომადგენელია. თავისი მოღვაწეობითა და ლიტერატურული მემკვიდრეობით მან საგულისხმო ადგილი დაიმკვიდრა ჩვენი მწერლობის ისტორიაში. მის პიროვნებაში სამაგალითოდ გამოვლინდა ის საუკეთესო თვისებები, რომლებიც საუკუნეების მანძილზე განამტკიცებდნენ ქართველთა და აფხაზთა სახელმწიფოებრივ ერთობასა და განუყოფელ ისტორიულ ბედს. მთელი თავისი ტანჯული ცხოვრების მანძილზე იგი უღალატოდ ერთგულებდა ჩვენი ხალხების ერთობლივი თანაცხოვრების ფუძემდებლურ პრინციპს და ფიქრადაც კი არ მოსვლია, რომ ოდესმე დადგებოდა ისეთი დრო, როცა ამ ერთობას დაშლის საფრთხე დაემუქრებოდა.

ეს რწმენა გ. შარვაშიძემ ტრადიციად მიიღო ჩვენი წინაპრებისაგან. მე-19 საუკუნეში ჩვენს ხალხებს რუსული კოლონიალიზმის სახით ერთი დიდი საერთო უბედურება დაატყდათ თავს. როგორც გ. შერვაშიძის პირადი ცხოვრება ადასტურებს, მან პიროვნულადაც იწვნია ამ ეროვნული უბედურების მთელი სიმწარე. მისი შეგნებული ცხოვრება და მოღვაწეობა რუსულ კოლონიალიზმთან დაუცხრომელი ბრძოლის მაგალითია. მეტად მნიშვნელოვანია ის ფაქტი, რომ ამ უთანასწორო ბრძოლაში მტრის წინაშე მას ქედი არასოდეს მოუხრია და ეროვნული ღირსების გრძნობა არ შელახვია. პირველ ყოვლისა სწორედ ასეთ რაინდად და რწმენით გაუბზარავ მამულიშვილად დამკვიდრდა გ. შარვაშიძის სახელი ქართველი და აფხაზი ხალხების ისტორიაში.

როგორც ცნობილია, აფხაზეთის 1868 წლის აჯანყების სისხლში ჩახშობის შემდეგ მთავრობამ ამბოხების თავკაცები დააპატიმრა და მკაცრად დასაჯა. გიორგი შარვაშიძე, რომელიც ამ აჯანყების ერთ-ერთი აქტიური თავკაცი იყო, რუსეთში გადასახლეს, მაგრამ ხელისუფლებამ მალე იგი შეიწყნარა და პეტერბურგში ცხოვრების უფლება მისცა. აქ მასთან ახლო მეგობრული კავშირი დაუმყარებია რუსეთის ტახტის იმჟამინდელ მემკვიდრეს ალექსანდრე მესამეს. ასე რომ, როგორც სამართლიანად წერს ამ ფაქტთან დაკავშირებით აკად. ს. ჯანაშია, ახალგაზრდა, ლამაზი, ჭკვიანი გიორგის აქ ბრწყინვალე კარიერა ელოდა, ასეთი წარჩინებისათვის თავს დასდებდა მისი წრის უდიდესი ნაწილი. გიორგი მაინც სტოვეებს სამეფო

კარს და საქართველოში ბრუნდება. ეს იმ დროს ხდება, როცა გიორგი უკვე მომწიფებულია სულიერად. ჩვეულებრივად ის ქუთაისში ცხოვრობს. ებმება საზოგადოებრივ საქმიანობაში" (იხ. გ. შარვაშიძე, ლირიკა, ეპოსი, დრამა, აკად. ს. ჯანაშიას რედაქციითა და ნარკვევით, 1946 წ. გვ. 17).

სწორედ აქ, ქუთაისში ყოფნის პერიოდში, მოხდა ერთი ფრიად საგულისხმო ფაქტი, რამაც ხელისუფლება საბოლოოდ დაარწმუნა იმაში, რომ გიორგი შარვაშიძეს ვერაფრით მოისყიდოდა და თავის სამსახურში ვერ ჩააყენებდა. ქალაქში იმპერატორ ალექსანდრე მესამის ჩამოსვლის დღისათვის გუბერნატორმა მას, ნიკო ნიკოლაძესა და სხვა საეჭვო პირებს წინადადება მისცა, გასცლოდნენ ქუთაისს. «საპასუხოდ გიორგიმ დემონსტრაციულად უარი განაცხადა ფლიგელ-ადიუტანტობაზე - უმაღლეს საკარისკაცო ტიტულზე, რომელიც მას მეფისგან ჰქონდა მინიჭებული. ეს მთავრობისათვის ომის გამოცხადებას უდრიდა, რაც რუსეთის ოლიგარხიასთან გიორგის ურთიერთობის სრული გაწყვეტით დამთავრდა» (იქვე).

ხელისუფლებასთან ამდაგვარი დამოკიდებულება სიცოცხლის ბოლომდე შეინარჩუნა გ. შარვაშიძემ. იგი სიკვდილამდე დარჩა სამშობლოს თავისუფლებისათვის აქტიურად მებრძოლ რაინდად. აფხაზეთში ცხოვრებააკრძალულმა, მან ძირითად საცხოვრებელ ადგილად ქუთაისი აირჩია, აქ გაატარა სიცოცხლის მნიშვნელოვანი ნაწილი და მშობლიური მხარიდან გაძევებული, დროდადრო მხოლოდ ფარულად თუ ესტუმრებოდა და მოივლიდა სათაყვანო ადგილებს.

გ. შარვაშიძეს ახლო მეგობრული ურთიერთობა ჰქონდა დამყარებული იმ პერიოდის ქართველი ინტელიგენციის საუკეთესო წარმომადგენლებთან, პირველ ყოვლისა კი ქართული მწერლობისა და თეატრალური ხელოვნების ცნობილ ოსტატებთან. ამ თვალსაზრისით განსაკუთრებით უნდა აღინიშნოს აკაკი წერეთელთან მისი სიახლოვე, რაც ერთმანეთისადმი მიძღვნილი მათი ლექსებითაც დასტურდება. ნათქვამის ნათელსაყოფად გავიხსენოთ ფრაგმენტი აკაკის ერთი ლექსიდან, რომლის ადრესატიც გ. შარვაშიძეა:

მწი ტკბილი საუბარი მიჰყარს, როგორც ქება-ქება,

მწი ნახვა ნერვებაშლილს სამკურნალოდ შეერგება.

გ. შარვაშიძის ეროვნული მსოფლმხედველობის ჩამოყალიბებაზე უდიდესი ზეგავლენა მოახდინა იმ კოლონიურმა პოლიტიკამ, რომელსაც რუსეთი ატარებდა კავკასიაში და რომლის მსხვერპლი მისი სათაყვანებელი სამშობლოც გახდა. იგი უშუალო თანამონაწილე იყო იმ ბრძოლებისა, რასაც მისი ხალხი აწარმოებდა რუსი კოლონიზატორების წინა-

აღმდეგ. მათგან განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი 1866-68 წლების აფხაზეთის აჯანყება იყო.

სამწუხაროდ, ამბოხება დამარცხდა და მისი აქტიური მონაწილენი მკაცრად დასაჯეს, მათ შორის, გ. შარვაშიძეც; მაგრამ იგი სულიერად მაინც ვერ გატეხეს და ვერ დაიმორჩილეს. მან „მცირეოდნადაც არ დაიმცირა ღირსება თავის ერის მჩაგვრელ, თავის ხალხზედ ძალით გაბატონებულ ძლიერ სახელმწიფოებრივ მმართველობის წინაშე“. იგი „ზიზღით უარყოფდა“ ყველანაირ ჯილდო-წარჩინებას, რომელსაც უხვად სთავაზობდა მთავრობა მოსასყიდად და მის მხარეზე გადასაბირებლად. მას „ყმაწვილობიდან ეზიზღებოდა ყოველივე ის სიკეთე, რომელიც რუსეთის ტახტიდან გამომდინარეობდა“. ეს მაშინ, როცა მატერიალურად გაპარტახებულსა და განძარცვულს „ორი ქცევა მიწა ენატრებოდა თავის ქვეყანაში“ (ჟურნ. „თეატრი და ცხოვრება“, 1918 წ. №10).

გ. შარვაშიძის პიროვნების გასაცნობად ძალზე საინტერესოა ის მასალები, რომლებიც მის გარდაცვალებასთან დაკავშირებით გამოქვეყნდა პრესაში. მათში მკვეთრადაა ხაზგასმული მწერლისთვის დამახასიათებელი მამულიშვილური თვისებები და ადამიანური ღირსებები. მაგალითად, გაზეთი „საქართველო“ 1918 წლის 22 თებერვლის ნომერში მის შესახებ წერდა: გ. შარვაშიძე იყო „მეურთიკებელი მოწინააღმდეგე რუსეთის მეფეების და მთავრობის. რუსეთის მეფემ ფლიგელ-ადიუტანტობა შეაძლია მას, მაგრამ იმან არ მოისურვა და უარი განაცხადა. რუსის წინანდელმა მთავრობამ თითქმის ყველა მამული ჩამოართვა მას... ისეთ სიღარიბეში გარდაიცვალა ის ახლა, რომ დასასაფლავებელი შეძლებაც კი არა დარჩენია რა“.

ყველა ავტორი ხაზგასმით აღნიშნავს გ. შარვაშიძის ფართო ევროპულ განსწავლულობას, დახვეწილ ზრდილობას, პატიოსნებას, რაინდულ ბუნებასა და დიდ მამულიშვილობას. შალვა დადიანის შეფასებით, იგი ყოფილა „უხიწვო ზრდილობის“ კაცი, ქართული პატიოსნებისა და კეთილშობილების ცოცხალი განსახიერება, რასაც გარეგნული მომხიბვლელობაცა და არისტოკრატიზმიც ემატებოდა. ამის დასტურად მას ერთი ასეთი ფაქტი მოჰყავს: ცნობილ მხატვარ მიხაი ზიჩს ქუთაისში „ფეფხისტყაოსნის“ სცენური სურათების დადგმის დროს გიორგიც მიუწვევია მონაწილეობის მისაღებად. ამას შ. დადიანი იმით ხსნის, რომ უცხოელ მხატვარს მის სახეში შინაგანი ქართული ზრდილობა და გარეგნული ჩვენებური პლასტიურობა უგრძნია“ (გაზ. „საქართველო“, 1918 წ. 3 მარტი).

გ. შარვაშიძის პიროვნულ ღირსებათა შეფასების დროს შ. დადიანი რომ არ აჭარბებს, ამას სხვა სტატიებიც ადასტურებენ. მაგალითად, გივი გოლდმანის (გრიგოლ რობაქიძის ფსევდონიმია) წერილში ნათქვამია: „მთელი საუკუნეებია საჭირო, რომ ბიოლოგიურმა შერჩევამ ასეთი სრული ტიპი წარმოშვას. უბრალო მიმოხრაც მოწმობს მისი, რომ მის გულში ასე წლობით ყოფილა შეუცნობელი ფიქრი ბიოლოგიური რჩეულობისა. არაფერში ეტყობა ძალდატანება“ (გაზ. „საქართველო“, 1918 წ. 1 მარტი).

გ. შარვაშიძისადმი პატივისცემას განსაკუთრებით ზრდიდა ის გარემოება, რომ იგი გულმხურვალე მამულიშვილი იყო, სამშობლოს ჭირვარამით შეჭირვებული კაცი. „ბაასის საგანი, - წერს დასახელებულ წერილში გრ. რობაქიძე, - ხშირად საქართველოა. გაბედულება მისი საკითხის გადაწყვეტაში, არაერთარი კომპრომისი, სრული თავისუფლება - აი, მისი ფიქრის ხეული“. ამ გარემოებას ხაზგასმით აღნიშნავს შ. დადიანიც, რომელიც ზემოთ დამოწმებულ წერილში გ. შარვაშიძის პიროვნულ პორტრეტს შემდეგნაირად აღწერს: „შობილი სილამაზისა და სიტყვისათვის, მაგრამ ტანჯული თავისი ქვეყნის დიდი ტანჯვითა, დევნილი ცხოვრებაში და იდუმალის ჭმუნვით მოსილი, ხოლო ამ ჭმუნვაშია მშვენიერი.

უბრალო და მიმღები საყოველღეო ცხოვრებაში, მაგრამ იმდენად მდიდარი თავისი ბუნების შინაარსით, რომ გაშინაურებას ამ კაცს ვერასდროს შეჰკადრებდით“.

გ. ქიქოძე კი წერდა: „როგორც ნამდვილ აფხაზს შეეფერებოდა, გ. შარვაშიძეს ერთნაირი სიყვარულით უყვარდა ის დედა, რომელმაც შობა და ის დედაც, რომელმაც თავის რძით გამოკვება. მას მისთვის არ უღალატია სიღარიბისა და დამცირების დროს და ცხოვრების დასასრულამდე შეინარჩუნა რწმენა, რომ ორივეს ბედნიერი მომავალი ელოდა“.

გიორგი შარვაშიძის, როგორც ღირსეული მამულიშვილის, დასახასიათებლად ასევე უაღრესად მნიშვნელოვანია მე-19 საუკუნის მეორე ნახევრისა და მე-20 საუკუნის დასაწყისის პუბლიცისტისა და საზოგადო მოღვაწის ილია ჭყონიას ის წერილიც, რომელიც მას მისი გარდაცვალების გამო დაუწერია (გ. ლეონიძის სახელობის ლიტერატურის მუზეუმი, ფონდი 10124-26). ი. ჭყონიას შეფასებით, გ. შარვაშიძე იყო „რაინდი, უშიშარი, უმწიკვლო მწერალი, მოლექსე და დრამატურგი, ევროპულად განათლებული, კარგი მცოდნე ისტორიისა და ლიტერატურათა ისტორიის, ესთეტიკის სწორუბოვარი განსახიერება ჩვენში, დაუძინებელი ოპოზიციონერი რუსის მონარქისადმი“.

იმისათვის, რომ უფრო ნათელი წარმოდგენა შეგვექმნეს გ. შარვაშიძისადმი თანამედროვეთა უაღრესად პატივისმცემლურ დამოკიდებულებაზე, ქვემოთ მთლიანად მოვიტანე ი. ჭყონიას დასახელებულ წერილს, რომელიც დღემდე არაა გამოქვეყნებული (წერილის მოწოდებისთვის მინდა უღრმესი მადლობა მოვასხნენო დოც. ლუკა დვალისვილს): „მონარქიული ეპოქის ჩვენი უკანასკნელი წარმომადგენელი, რაინდი უშიშარი, უმწიკვლო მწერალი, მოლექსე და დრამატურგი, პირშო ძე და მეგვიდრე აფხაზეთის მთავრის მიხეილისა - გიორგი, ზნოვანებით მოხუცი, გულით კი ჭაბუკი, ამ დღეებში გარდაცვლილა. სამუდამოდ დახუჭა თვალი თავის სამშობლო ქალაქში სოხუმში ახლა, როცა თავის მამულიშვილურ იდეალებს ან საბოლოოდ უნდა გაემარჯვა, ან სამუდამოდ უნდა გაქარწყლებულიყო.

ევროპულათ განათლებული, კარგი მცოდნე ისტორიისა და ლიტერატურათა ისტორიისა, შეენიერი თვალადი, კიდევ უკეთესი ტანადი, ჩინებულათ მოუბარი და დარბაისელი, ის იყო ესთეტიკის სწორუშოვარი განსახიერება ჩვენში.

როცა უნგრეთის გამოჩენილმა მხატვარმა ზიჩმა დაასრულა „ვეფხისტყაოსნის“ დასურათება და სთხოვეს პოემის შინაარსიდან ცოცხალი სურათების ქუთაისში დადგმა, ის სიამოვნებით დასთანხმდა, ხოლო იმ პირობით - ერთი ულამაზესი კაცი ქვეყნიერებაზე, როგორც ის ამბობდა, გიორგი შარვაშიძე, დათანხმებულიყო ტარიელის განსახიერებას იმ სცენაში, როცა არაბთა მეფე ნახავს ვეფხისტყაოსან ყმას წყლის პირათ, შავი ცხენის სადავით მჭირავს! ისიც დათანხმდა.

აიხადა ფარდა და დასწრებთა მართლაც „ნახეს უცხო მოყმე ვინმე...“ („შავი ცხენი სადავითა ჰყვა ვითა ლომსა, ვითა გმირსა, ნახეს და ნახვა მოუნდათ უცხოსა სანახავისა“). დარბაზი სიამოვნებისაგან სულგანაბული შესცქეროდა მას. აბა მარტო პურითა ცხოვნდების კაცი“. შეენიერების ცხოვრებაში განცდასაც აქვს ფასი და მნიშვნელობა. ეს სიმართლე ბევრმა იმ სცენის მნახველმა პირველათ შეიგნო მხოლოდ მაშინ. ქუთაისი დიდხანს ლაპარაკობდა გრძნობით მის ყმისა ვეფხისტყაოსნის გამო, რასაც მოჰყვა ჯერ რუსთაველის უკვდავი ნაწარმოებისადმი ინტერესის გაცხოველება და მერმე ლექციები. როგორც მამამისი, მთავარი მიხეილი, ისე გიორგიც, იყო დაუძინებელი ოპოზიციონერი რუსის მონარქიისადმი. „რუსი ტილია, ფეხზე რომ დაისვა, თავზე აგახოხდებო, - ეუბნებოდა მიხეილი სამეგრელოს მთავარს, რუსთ ხელმწიფის მონურათ ერთგულს. როცა ყირიმის ომის დროს ოსმალეთმა ჯარი გადმოსხა აფხაზეთში მიხეილს დაუწყეს კითხვა - ვის დაუჭერდა მხარს: აფხაზეთს, - ეუბნებოდა ის ყველას.

გათავდა ყირიმის ომი. ოსმალეთმა დასცალა აფხაზეთი და რუსეთმა დაარღვია მიხეილთან შეკრული პირობა. ის გადააყენა მთავრობისაგან, გადაასახლა რუსეთში, გიორგის დაანება სამთავრო ტახტი და აფხაზეთიც შეიერთა როგორც უბრალო ოლქი.

გიორგი მანამდე მძევლად ჰყავდათ წაყვანილი რუსის მთავრობას და იზრდებოდა თბილისში, მეფისნაცვლის სასახლეში. პოლიტიკური მოსაზრებით ფლიგელ-ადიუტანტობა გიორგის მისცეს სრულიად ყმაწვილს.

მიხეილის გადაყენებისა და აფხაზეთიდან გადასახლების შემდეგ აფხაზეთის გლეხობა აჯანყდა.

აჯანყებულთა დასამოშმინებლად გაგზავნეს თბილისიდან გიორგი, თხუთმეტი წლის ყმაწვილი. სამშობლოში შესვლისთანავე ხალხი შეხვდა, დარაზმული აღტაცებით, დროშებით, საომარი სიმღერებითა და თხოვნით - გვემთავრე, გვიწინამძღვრე, გვიშველე!

ყმაწვილი აღფრთოვანდა. მოციქულობა დაავიწყდა და გადადიოდა სოფლიდან სოფელში აუარებელი ამალით, ხალხის სანუგეშებლათ და გასამხნევებლად.

რუსის მთავრობის სამხედრო ძალამ აიძულა ის თბილისში დაბრუნებულიყო. მე ვწუხვარ, რომ გხედავ ხელმწიფის ნალალატეცხო! უთხრა მას მეფის ნაცვალმა, როცა გიორგი წარუდგა მას თბილისში ჩასვლისთანავე.

- მეც ვწუხვარ, რომ თქვენთან ვხედავ ჩემს თავს და ვერ შევძელი ჩემი ერის ხელმძღვანელობაო, - პასუხათ მიუგო ყმაწვილმა.

დარბაზიდან გამოსვლისას ის შეხვდა მეფისნაცვლის მოხელეს თავის ამხანაგს, ახალგაზრდა გრაფს ტ-ს და გაუწოდა ხელი. - ჩემი ხელმწიფის მოლალატეს მე ხელს არ ვართმევო, - უთხრა ტ-მ" მედიდურად და შეაქცია ზურგი...

ხელმწიფის ბრძანებით გიორგის აჰყარეს ფლიგელ-ადიუტანტობა, ჩინები, ორდენები და გადაასახლეს რუსეთის რომელიღაც გუბერნიაში.

იქ რუსეთში გამოუჩნდნენ მას ქომბაგები, რომლებმაც თავი შეადებინეს თავადს ბარიათინსკის, იმპერატორ ალექსანდრე II სიყრმის მეგობარს, და მის ნაცვალს კავკასიაში აიძულეს გიორგის დახმარება. იმ დროს ყირგიზეთში მოხდა მთავრობის წინააღმდეგ არეულობა. ბარიათინსკიმ მოახსენა მთავრობას, უსისხლოდ საქმის მოგვარებას მხოლოდ დასჯილი მთავრის შვილი გიორგი შარვაშიძე შეძლებსო. მისი მოხსენება შეწყნარებული იქნა. გიორგიმაც შეასრულა მინდობილობა, ხელმწიფემ დაუბრუნა ჩინები და ფლიგელ ადიუტანტობა, მიიწვია სასახლეში და დაიახლოვა, როგორც მთავრის შვილი.

ამ დროს სასახლეში შეხვდა მას ზემოთხსენებული გრაფი ტ., რომელმაც ღიმილით გაუწოდა ხელი და მიესალმა. - მე თქვენისთანა ფლიდებს ხელს არ ვართმევო, - ზიზღით მიუგო გიორგი შარვაშიძემ და შეაქცია ზურგი.

სასახლეში ყველაზე უფრო დაუახლოვდა და დაიახლოვა გიორგი ტახტის მემკვიდრის მომტანმა ძმამ, შემდეგ თვით გამემკვიდრებულმა და გახელმწიფებულმაც ალექსანდრე მესამემ.

ის ორნი და ილარიონ ვარანცოვ-დაშკოვი, ჩვენში ამას წინათ მეფისნაცვლათ ნამყოფი, იყვნენ განუყრელი მეგობრები (ამ დროს ეკუთვნის მისი საუკეთესო ლირიკული ლექსები).

რუსეთ-ოსმალეთის ომის დროს ალექსანდრე, უკვე ტახტის მემკვიდრე, სარდლობდა რუმშუკის ლაშქარს. თან ჰყვა სამხედრო შტაბში გიორგი. მხნე და საზრიანი სამსახურისთვის ომის დამთავრებისთანავე ალექსანდრემ გამოუთხოვა და ალექსანდრე II-მაც აჩუქა გიორგის ძვირფასი ბზის ტყე გინშ-უწერი და ნება მისცა სამშობლოში დროებით დაბრუნებისა.

ამის შემდეგ გულგატეხილმა ქართველური ბედოვლათობით ტყე გაჰყიდა რეასათას მანეთად და შეუდგა განუწყვეტელ ლხინს თბილისსა და ქუთაისში და სოხუმში. რამდენჯერმე დაიბარეს სასახლეში, უკანასკნელათ მაშინ, როცა ალექსანდრე III მიიღო მამის ტახტი, მაგრამ ის სხვადასხვა მომიზეზებით აღარ მიდიოდა და დარჩა სიკვდილამდე სამშობლოში.

გვირგვინის კურთხევის დღეს კიდევ ეკითხა ალექსანდრე III გიორგი. "ამ დღეისთვისაც კი არ მოვიდაო?"

ამით ისარგებლა ისევ იმ გრაფმა ტ., რომელსაც ამ დრომდე დიდი თანამდებობა ეშოვა სასახლეში და ისეთი ინტრიგების ქსელი გააბა, ისე გაუმცდარათ და ისე თანდათანობით, რომ ალექსანდრე III ქუთაისში ჩამოსვლის წინა დღეებში ადგილობრივ გუბერნატორს მოუვიდა ბრძანება, "გიორგი შარვაშიძე გავიდეს ქუთაისიდან, სანამ ხელმწიფე იქ იქნებაო".

ვარანცოვ-დაშკოვი რომ ჩვენში მეფისნაცვლად ჩამოვიდა, ეს ბრძანება პირადათ გამოუცხადა მას ქუთაისის გუბერნატორმა და სთხოვა დაუყონებლივ გასცლოდა ქუთაისს. - სრულიად ბუნებრივია ეს ბრძანება. სიამოვნებით ვემორჩილები მას, ხალისიანათ ავასრულებ ხვალვე თქვენს თხოვნას!

ამ სიამოვნების შედეგი: მას ხელახლავ ახადეს ფლიგელ ადიუტანტობა. გრაფმა დაშკოვმა მოინდომა გიორგის "შერიგება" ახალ იმპერატორთან. შეძლიეს დიდი მთავრის ვლადიმერის, მოსკოვის გენერალ-გუბერნატორის ფლიგელ ადიუტანტობა. გიორგიმ ეს იუკადრისა და უარი გაუბედა

მთავარს - იმპერატორ ალექსანდრე II-სთან ვიყავი მაგ თანამდებობაში, მთავართან აღარ შეკადრებაო (ამის შემდეგ, როგორც ჩანს, ხელნაწერი დაკარგულა და შემდეგნაირად გრძელდება):

... ის დაბინავდა თბილისში და შეუდგა პიესის „მომაკვდავი სურათების“ წერას, რომელიც ქუთაისში დაასრულა და რამდენიმეჯერ წარმოადგინეს კიდეც პირველ წელიწადში. ამ პიესაში მას ჰყავს გამოყვანილი ისეთი იშვიათი ტიპი, როგორც მამია გურიელი (ფაზელი).

1885-1886 წ. ევროპის პოლიტიკური თვალსაწიერი (პორიზონტი) მოიღრუბლა. ელოდნენ ომს გერმანიასთან და ფიქრობდნენ, რომ ოსმალეთიც მას მიემხრობოდა.

ბათუმს ახლო, კახაბერის მინდორთან მოსახლე აფხაზების შუამავლობით ოსმალეთში გადასახლებულმა აფხაზებმა და ჩერქეზებმა შემოუთვალეს გიორგის, თუ თქვენ გვისარდლებთ და ქართველებთან მოგვარიგებთ, 40000 კარგად შეიარაღებული ვაჟაკი ომის პირველსავე დღეს გადმოვალთ საზღვარს და შევებმებით ჩვენი სამშობლოს ამაოხრებლებსო. გიორგის ხუმრობათ არ მიუღია ეს წინადადება. აიღო დიდძალი ვალი გინშ-ეწერის დაგირავეებით და გაუგზავნა ოსმალეთის მთავრობას კაცები და დასავლეთ საქართველოს ყველა მაზრებში სანდო კაცები, რომ ყოველივე წვლილი ამ მძიმე საქმის დაწყებისა და გაძლიერებისათვის გამოეყვლია, შეესწავლა და ისე დაეჭირა თადარიგი.

ომი აღარ მოხდა...

გიორგის დიდძალ ხარჯს შედეგად მოჰყვა მხოლოდ ეს ლექსი, რომელიც მისმა გაგზავნილმა კაცმა (მოურაგმა) სტამბოლიდან გამოუგზავნა:

მალე გნახე, მზიარულო, ღმერთმა, რაც გესურს, თუ გააღორსა:

ათასობით რომ გაეხლოს, ვინც, რომ თქვენთან ყოფნას ღირსა.

სიზმრათ ენახე, ჯოგს ვდენდიოთ, ელბრუს იქით იყო მტრისა,

მეტის მიახლოება გაცეთება არის ღუთისა!

1890 წ. მან დაიწყო ისტორიული პიესის წერა, რომელსაც „დემნა ბატონიშვილი“ ერქვა, ხოლო როცა დაასრულა 1912 წ. „გიორგი III“ დაარქვა. ამ პიესის დასრულებამდე მან დაიწყო და დაასრულა პიესა „ცეცხლი უკომლოთ“.

გიორგი შარვაშიძის სისხლხორცეულ სიყვარულს საქართველოსადმი, საერთოდ, ყოველივე ქართულისადმი, გარდა აფხაზ წინაპართა მიერ დამკვიდრებული ტრადიციისა, ისიც განაპირობებდა, რომ იგი დედის მხრივ ქართველი გახლდათ. დედამისი - ალექსანდრა - ცნობილი მწიგნობრისა და პოლიტიკური მოღვაწის ნიკო დადიანის შვილიშვილი იყო.

ქართველები იყვნენ მისი ბეზიაცა და მეუღლეც. ასეთი სისხლისმიერი კავშირები აფხაზებსა და ქართველებს, კერძოდ, მეგრელებს შორის ერთეული შემთხვევებით არ შემოიფარგლებოდა. აკად. სიმონ ჯანაშიას შეფასებით, „სამეგრელო, როგორც თავისი გეოგრაფიული მდებარეობის გამო, ისე ამ ორი ტომის ეთნოგრაფიული სიახლოვის წყალობით, ხანგრძლივი ისტორიული თანაცხოვრების ნიადაგზე, წარმოადგენდა მთავარ არტერიას, რომლის საშუალებითაც ხდებოდა კულტურული ენერგიის მიმოქცევა აფხაზეთსა და საქართველოს ცენტრალურ პროვინციებს შორის“ (იხ. გ. შარვაშიძე, ლირიკა, ეპოსი, დრამა, აკად. ს. ჯანაშიას რედაქციითა და ნარკვევით, 1946 წ. გვ. 34).

ყოველივე ზემოთქმულმა არსებითად განაპირობა ის გარემოება, რომ გიორგი შარვაშიძის ცნობიერებაში სამშობლოს ცნება სრულიად საქართველოს, მისი საყვარელი გამოთქმა რომ ვიხმაროთ, მთელს ივერიას მოიცავდა და მხოლოდ აფხაზეთით არ იყო ლოკალიზებული. ამის დასტურად უამრავი არგუმენტის მოტანა შეიძლება მწერლის შემოქმედებიდან. თავის მხატვრულ ნაწარმოებებსა და წერილებში იგი სიყვარულით საუბრობს საქართველოს დიდ კულტურულ წარსულზე და იღბლის ავბედითობად თვლის იმას, რომ ბოლო საუკუნეებში უკუღმართად დატრიალებულმა ბედის ბორბალმა გადაგვარების პირამდე მიიყვანა ქვეყანა.

მაგალითად, 1917 წელს გაზეთ „საქართველოს“ 137-ე ნომერში გამოქვეყნებულ წერილში - „სოციალიზმი საქართველოში“ გ. შარვაშიძე წერდა: „მართალია, ჩვენს სამშობლო ივერიას ყოველგვარი დიდი კულტურული განცდა გამოუვლია, მაგრამ ჩვენი წარსული ისეთ ჟამს გაშემდა, რომ დაგვებნა ბუნებრივი ევოლუციის შარა და კანონი. დიად, ჩვენ შეგვიძლია თამამადაც ვთქვათ, რომ იღბალის უკუღმართობას რომ ხელი არ შეეშალა, ევროპის წინათაც ვიქნებოდით ჩვენ დღეს, ვინაიდან, როდესაც ანდრია მოციქული აქ ქრისტეს მცნებას გვიქადაგებდა, მაშინ ევროპაში თვით დუკებსაც კამეჩის ტყავი ეცვათ ტანზე და ფეხშიშველა, შუბებით ხელში ნადირობდნენ ტყეებში.

მას მერე, როგორც იყო, ომით, მუდამ დავიდარაბით, მოვიტანეთ ჩვენი კულტურის ცხოვრება თამარ დედოფლის დრომდე, რომელიც იყო ოქროს ხანა.

შემდეგ კი უკუღმართად დატრიალდა ერის არსებობა... ნელ-ნელა ჩაქრა დიდებული გონებრივი და ქონებრივი თანხა ქვეყნისა და დაიშალა ცხოვრება თვით-არსებობისა. ენა გაღარიბდა, ზნეობა წაგვისდა, ღონე-

შეძლება დაგვარგეთ, რაინდობა და პატიოსნება განვაგდეთ და ბოლოს მოვალწიეთ იმ ხანაში, როცა კეთილდღეობასა ვპოვებდით ჯაშუშობაში და სამშობლოს მტრობაში."

აქ გამოთქმულ თვალსაზრისს ორი ასპექტით მინდა მივაქციო ყურადღება: პირველი, იგი ერთხელ კიდევ ავლენს ნათლად და მკაფიოდ გ. შარვაშიძის დამოკიდებულებას მთლიანი საქართველოსადმი, როგორც მისი ერთადერთი სამშობლოსადმი. მეტად მნიშვნელოვანია ის ფაქტი, რომ მშობლიური აფხაზეთი მას ამ მთლიანობის ღვიძლ ნაწილად ეგულება თავისი ისტორიითაც, დღევანდელითაც და მომავლითაც. ამ შემთხვევაში გ. შარვაშიძე გამონაკლისი სულაც რომ არ ყოფილა და ეს რწმენა იმავდროულად აფხაზეთის სამთავრო კარის ყველა პროგრესულად მოაზროვნე პიროვნების მსოფლმხედველობასაც რომ განსაზღვრავდა ისტორიულად, ამას მისი მამის - მიხეილის ეს სურვილიც ნათლად ადასტურებს: აფხაზეთის სამეფოს გაუქმების შემდეგ მან დაბეჯითებით თხოვა ხელისუფლებას რუსეთში მაინც არ გადაესახლებინათ და ქუთაისსა და რაჭაში მიეცათ ცხოვრების უფლება.

მეორე, ზემოთ ციტირებული სტრიქონებისადმი ინტერესს არსებითად განსაზღვრავს ის ფაქტიც, რომ მათში სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის ზღურბლთან მიახლოებული საქართველოს სამომავლო ბედისადმი გ. შარვაშიძის დამოკიდებულებაც ვლინდება ნათლად და არაორაზროვნად. მწერალი დიდი იმედითა და სიხარულით შეხვდა 1917-1918 წლების მოვლენებს და მკაფიოდ გამოხატა თავისი პოზიცია. მართალია, გ. შარვაშიძე 1918 წლის 26 მაისს ვერ მოესწრო (იგი 1918 წლის 19 თებერვალს გარდაიცვალა), მაგრამ წინასწარ იგრძნო ის სასიკეთო ძვრები, რომლებიც მის სამშობლოს კარზე ჰქონდა მომდგარი. "თავისი დავიწყებული დამარხული დიდების" საფლავთან "ბელთგულდაკრეფილ ივერთა" სმენას, მწერლის აზრით, გაბედულად მიწვდა "ხმა სიმართლისა და თავისუფლებისა! დაჰკრა საქართველომ ნალარა, დაჰკივლა ვაშა, ვაშა!" მას ღრმად სწამდა, რომ ძველი, დახავსებული ქვეყნის დანგრევით აღმობრწყინდებოდა "მზე ერის განთავისუფლებისა და გამოცოცხლებისა".

გ. შარვაშიძის პატრიოტული სულისკვეთება მის იმ წერილებშიც ვლინდება მკაფიოდ, რომლებშიც ქართული ენის დაცვა-პატრონობაზეა საუბარი. ქართული მისთვის, აფხაზურთან ერთად, დედის რძით შესისხლხორცებული მშობლიური ენა იყო, რაც იმითაც ნათლად ჩანს, რომ მთელი მისი შემოქმედებითი მექანიზმობა, რუსულად დაწერილი რამდენიმე ლექსის გარდა, ქართულადაა შექმნილი. ამიტომაც იყო იგი ქართული ენის

თავგამოდებული ქომაგი მთელი სიცოცხლის განმავლობაში.

ამ თვალსაზრისით განსაკუთრებით საინტერესოა მისი წერილი „ქართული ენის გარშემო“ (გაზ. „საქართველო“, 1915 წ. №169). მასში ავტორი სიყვარულით საუბრობს ქართული ენის ჯიშურ თვისებებზე, მის დახვეწილ მუსიკალურ ბუნებაზე და ყველას აფრთხილებს, რომ ასეთ ენას ღდიდის მოწიწებით, ცოდნით და სიფაქიზით სჭირია მოპყრობა, ვინაიდან არ გაირყვნას მისი ჯიშური თვისება“.

მაგრამ ქართული ენისადმი გ. შარვაშიძის ამდაგვარი დამოკიდებულება არამც და არამც არ უპირისპირდება მშობლიური აფხაზურისადმი მის სიყვარულს.

1911 წელს გერმანელმა ჟურნალისტმა ლორენცმა საქართველოს შესახებ „ბერლინერ ტაგებლატში“ ცილისმწამებლური და შეურაცხმყოფილი წერილი გამოაქვეყნა, რასაც ქართული საზოგადოების აღშფოთება გამოუწვევია. ამ წერილის საპასუხოდ გ. შარვაშიძეს გაზეთ „ზაკავკასიუ რეში“ დაუბეჭდია სტატია, რომელსაც მკითხველთა დიდი მოწონება დაუმსახურებია. აღნიშნულ ფაქტთან დაკავშირებით ანტონ ფურცელაძე გიორგი შარვაშიძეს წერდა: „მე დიდი ხანია გიცნობდი, როგორც ჩვენი ბედკრული ქვეყნის ერთგულს და გულით მოყვარულ პირს. ვიცნობ თქვენს ნიჭსაც და ხშირად ვფიქრობდი, რათ იდექით განზე და არ იღებდით მონაწილეობას ჩვენს საზოგადო საქმეებში. ჩვენს მწერლობაში ახლა თქვენმა წერილმა, რომელიც დაიბეჭდა („ზაკარეში“), უფრო დამარწმუნა თქვენი ქვეყნის სიყვარულსა და მწერლობით ნიჭში და ამან უფრო გამოიწვია ჩემში სამწუხარო ფიქრი, რომ თქვენ არ ისმენთ რუსთაველის შემდეგ სიტყვებს: „არ იხმარებ, რას ხელჰყოფ საუნჯეს დაფარულსა“.

სამწუხაროდ, გ. შარვაშიძის შემოქმედებითი მემკვიდრეობა სრულად დღემდე არაა თავმოყრილი და გამოცემული. ბევრი რამ, უტყობა, დაუდევრობით დაიკარგა, ბევრი მასალა კი პერიოდული პრესის ფურცლებზეა მიმოფანტული და არქივებში გაბნეული. თვით ავტორს მისი ნაწარმოებების დასაბეჭდად მაინცა და მაინც დიდი აქტიურობა არ გამოუჩენია. ეს იმიტაც იყო გამოწვეული, რომ იგი, ფაქტობრივად, პროფესიონალ მწერლად არც თვლიდა თავს და ლიტერატურას „მხოლოდ გართობის“ საგნად მიიჩნევდა (გაზ. „საქართველო“, 1918 წ. №45, გრ. რობაქიძის წერილი). მწერლის ზოგიერთი ნაწარმოების დასტამბვას, აკად. ს. ჯანაშიას აზრით, მკაცრმა ცენზურულმა პირობებმაც შეუშალა ხელი.

გ. შარვაშიძის ნაწარმოებები პრესაში ძირითადად პონტოქსელისა და

გარდახვეწილის ფსევდონიმებით იბეჭდებოდა. მკითხველი ადვილად შეამჩნევს, რომ ფსევდონიმებად შერჩეულ ამ სიტყვებშიც მისი ცხოვრების გარკვეული კრედო, გარკვეული აზრობრივი პოზიციაა გამოვლენილი. პონტოქსელი ხომ იმავე შავიზღვისპირელს ნიშნავდა, გარდახვეწილი კი მშობლიური კუთხიდან იძულებით გაძევებულს.

გ. შარვაშიძის შემოქმედება ჟანრობრივად მრავალფეროვანია. იგი წერდა ლექსებს, დრამატულ ნაწარმოებებს, პუბლიცისტურ წერილებს, თეატრალურ რეცენზიებს — ავტორის შემოქმედებითი შესაძლებლობების გამოვლენის თვალსაზრისით დღევანდელი მკითხველისათვის მათგან განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი ლექსები და ისტორიული დრამა „გიორგი მესამეა“. თავისი ეროვნულ-მოქალაქეობრივი მსოფლმხედველობითაც და ესთეტიკური მრწამსითაც გ. შარვაშიძე, პირველ ყოვლისა, ქართველ რომანტიკოსთა და „თერგდალეულთა“ იდეებით დავალებული შემოქმედია. მისი ლექსების პოეტური კულტურა, თემატიკა და მსოფლმხედველობა უწინარეს ყოვლისა სწორედ მათი შემოქმედებიდან იღებს სათავეს. ამ მხრივ განსაკუთრებით აღსანიშნავი მაინც აკაკის ზეგავლენაა, რასაც არც თავად მწერალი მალავდა. კერძოდ, ა. წერეთლისადმი მიძღვნილ ლექსში ის პირდაპირ წერდა: „რაც უნდ მითხრა, მეგობარო, მე, შენს შეგირდს, მაძლევს ლხენასო“.

მაგრამ აკაკი გამონაკლისი არ ყოფილა და გ. შარვაშიძის შემოქმედებაში დაკვირვებული მკითხველი ბარათაშვილის, ილიას, ვაჟასა და ხალხური პოეზიის ზეგავლენის კვალსაც დაინახავს ნათლად და მკაფიოდ.

ყოველივე ზემოთქმულთან ერთად მეტად მნიშვნელოვანია ისიც, რომ გ. შარვაშიძის პოეზია უცხოურიდან თარგმნილი და გადმოკეთებული ნაწარმოებებითაც (პუშკინი, პიუგო...) საკმაოდაა გამდიდრებული.

ქართულ ლიტერატურულ სამყაროსთან გ. შარვაშიძის შემოქმედების გენეტიკური კავშირის ნათელსაყოფად მოვიშველიებ კონკრეტულ მაგალითს მისი პოეზიიდან ლექსს — „ფშაურ ხმაზედ“. ფშავე-ხეკსურული ხალხური პოეზიისა და ვაჟას პოეტური ინტონაციებით მკაფიოდ აღბეჭდილი ამ ლექსით პოეტი ნაღვლიანად ესაუბრება იმ მამულიშვილს, რომელიც დრომ და გარემოებამ ეროვნული ბრძოლის ასპარეზიდან განდევნა და „სულთამხუთავ გალიაში“ მოაქცია. არსად ჩანს სამშობლოს თავისუფლებისათვის მებრძოლი გმირი. ამაოდ ჭიხვინებს ეულად შთენილი მისი მერანი, რომელიც დარდიანად მოელის მჭედარს. პოეტი გულისტკივილით საუბრობს იმაზე, რომ ასეთი ვაჟაკები უკვე აღარსად არიან

და დაქანებული ფარ-ხმალი, აგერ ასი წელია, უპატრონოდ ყრია მტვერსა და ტალახში. ყველა ღირსეული მამულიშვილი და ტოლ-ამხანაგი ამ ვაგლახად დაბორკილი რაინდისა სამწუსაროდ „საიქიოსა წასულა“ და ეს „ნაოხარი და ტიალი“ ქვეყანა „გლოვის ზარითა“ შეძრული:

უცი, ძმე, უცი, რაღა ხარ სველი მოცული სახითა;

ვაჟაც ვაგლახად დაბმულხარ, ვთა კაკაბი მახითა;

ვერ გავიშლია შორიშორ მშენიერად ფრთები მალაი,

შემოგხვევია ცხოვრების სულთა-შეთაფი გალია;

გვერდით გიყრია ჟანგული ყოიმი, ფარი, ხმალი,

ვერცა გაჰფერავ, ვერც იხმარ, მტერმან აგიბა თვალა...

თუ არ ვცდები, გიორგი შარვაშიძე აფხაზი ეროვნების პირველი პროფესიონალი მწერალია, რომლის მთელი შემოქმედება, გარდა რუსულად დაწერილი რამდენიმე ლექსისა, ქართულ ენაზეა შექმნილი. თავისი ცნობიერებით, აზროვნებითა და მსოფლმხედველობით იგი, პირველ ყოვლისა, ქართული კულტურის უმდიდრესი ტრადიციებიდან ამოზრდილი შემოქმედი. ეს ტრადიციები მისი სულისა და გულის ღვიძლ ნაწილადაა ქცეული და შთაგონების მასაზრდოებელ უმრეტ წყაროდ დამკვიდრებული.

ამ ფაქტორს ასე საგანგებოდ იმიტომაც ვუსვამ ხაზს, რომ გ. შარვაშიძის პიროვნებაში ჰარმონიულად შენივთდა და გამოვლინდა ქართულ კულტურასთან აფხაზური სულის ის განუყოფელი გენეტიკური კავშირი, რომელიც საუკუნეების მანძილზე ყალიბდებოდა და მტკიცდებოდა. ქართული და აფხაზური ეროვნული მისწრაფებანი მის ნააზრევში ისე ორგანულად და ბუნებრივად ერთმანეთთან შეზრდილ-შესისხლხორცებული, რომ მათი ერთიმეორისაგან გამიჯვნა შეუძლებელია.

ის ფაქტი, რომ გ. შარვაშიძეს სტრიქონიც კი არ დაუწერია აფხაზურად, სრულებით არაა ძნელი ასახსნელი. ჯერ ერთი, მისმა ხალხმა კულტურული მემკვიდრეობის შექმნის გზაზე საუკუნეების წინათ გააკეთა ერთადერთი არჩევანი: ყოველი განათლებული აფხაზი სულიერი განვითარების საზრდოს, ჩვეულებრივ, ქართული კულტურის წიაღში პოულობდა. მეორეც, იმ დროისათვის, როდესაც გ. შარვაშიძე მოღვაწეობდა, აფხაზური მწერლობა საერთოდ არ არსებობდა და უმდიდრეს ქართულ ლიტერატურულ ტრადიციებზე აღზრდილ მწერალს სურვილიც კი არ გასჩენია იმისა, ამ მიმართულებით წარემართა თავისი შემოქმედებითი ენერგია.

გ. შარვაშიძის შთაგონების უმთავრესი საგანი სამშობლო იყო. მშობლიური ქვეყნის წარსულისა და აწმყოს მისეული განცდა, არცთუ იშვიათად, რომანტიკული მსოფლმხედველობრივი პრინციპებითაა განსაზღვრული.

ხშირად სწორედ ამ თვალსაზრისით ემიჯნება მის შემოქმედებაში ერთმანეთს აწმყო და წარსული. მსგავსად ჩვენი რომანტიკოსებისა, ძველი დრო გ. შარვაშიძის ცნობიერებაში განცდილია ეროვნული დიდების გარდასულ ხანად, როცა „პატიოსნება, ნდობა, ერთობა, სიტყვა უცვლელი ნამდვილ მეფობდნენ“. პოეტი ცდილობს წარმოსახოს „იმ კარგი დროის“ მისი მამულის „ლამაზი ხსოვნა“. მაშინდელი მამულიშვილები მას სამაგალითო რაინდებად მიაჩნდა, რადგანაც ისინი, „ამპარტაყანნი“ თავიანთი ქვეყნის შვილობით, „გმირულად მომართული მშვილდით“ ებრძოდნენ მტერს „უხვად ქებული“ სამშობლოს დიდების განსამტკიცებლად. გ. შარვაშიძე წუხს იმის გამო, რომ ეს დრო უკვალოდ გაქრა და „ჩრდილოეთისა სასტიკმა ჩრდილმა“ სინათლე მოუსპო მის სათაყვანებელ მამულს. სწორედ ასეთი მკვეთრი გამიჯნულობით უპირისპირდება წარსული და აწმყო ერთმანეთს ლექსში „მამული“, რომელშიც პოეტი ეროვნულადაც და ზნეობრივადაც დაცემულ და დიდებადამრეტილ ქვეყანაში არსებულ მძიმე ვითარებას ამდაგვარად გვიხატავს:

ქელა რას ქედათ? დიდება ჭკუის წვრილმან ლტოლვებზედ დახურდულია,
აზვარი მუხთლობს, გლახ ღონე ტყუის, გზა იმედისაც ბნელით ხშულია,
ჩრდილოეთისა სასტიკი ჩრდილი, პოო, მამულო, სინათლეს გისპობს.

თანამედროვეთა ამდაგვარ ეროვნულ და ზნეობრივ დაცემას უპირისპირდება ფიცი იმისა, რომ თვით პოეტი არ გადაგვარდება, „მცნებას არ შეიცვლის“ და ბოლომდე უერთგულებს ტანჯულ სამშობლოს. მე-19 საუკუნის ქართული მწერლობიდან მკითხველისთვის კარგად ცნობილი ზემოთ აღნიშნული ტენდენციები გ. შარვაშიძის პოეზიაში გამოხატვის ახალ წახნაგებს იძენენ. ამ მხრივ განსაკუთრებით საინტერესოა ლექსი „ფარადა“, ერთ-ერთი საუკეთესო ნიმუში პოეტის შემოქმედებისა.

„ფარადაში“ - აფხაზური სიმღერის ამ ყველაზე პოპულარულ სიტყვაში - სიმბოლურად კონდენსირდება მშობლიური მიწისა და ენის სიყვარული. ეს სიტყვა ლექსში ემოციური და სულიერი სილალის გამოხატვის ფუნქციას კი არ ასრულებს, არამედ იმ გაუნელებელი ტკივილის გასაღებადაა ქცეული, რომელიც მწერლის ცხოვრების ბედისწერას წარმოადგენს, იმისთვის, რომ უფრო მეტად შევიგრძნოთ ამ სიტყვის მიღმა სიმბოლურად ნაგულისხმევი ავტორისეული ტკივილის არსი, გავიხსენოთ ფრაგმენტი ლექსიდან:

იგი ღულენი - სიმღერა არ არის გასახარადა,
ის არის მძიმე მოთხრობა გულისა სატყუარადა.
ისა ჰგავს ღელის საფლავზედ ობლისა მოთქმას მწარადა,

კენესი და კენესის, ქვითინებს მტკრალის ჩვილის გვარადა.

უბნობს, თუ ვითა ცხოვრება ათასის წლისა წაწარადა

ერთბაშად, ერთის მობერვით სულ წარხვეტილა ქარადა.

ათასწლოვანი დიდების ასე ერთბაშად და უღმერთოდ წარხვეტილ გაპარტახებული სამშობლოს ბედზე გლოვა გ. შარვაშიძის შემოქმედების უმთავრეს სათქმელადაა ქცეული. თავისი ცხოვრებით პოეტმა არაორაზროვნად დაადასტურა, რომ მის შემოქმედებაში გამოხატული ეს წუხილი გულიდან მომდინარე სათუთი ტკივილი იყო. ამ შემთხვევაში მისი პოეტური სიტყვა და პირადი ცხოვრება ერთმანეთს არ ემიჯნება და გ. შარვაშიძე ჩვენს წინაშე მთლიან, ჰარმონიულ პიროვნებად წარმოდგება.

თავისი დროის საზოგადოებრივი ზნეობის წახდენა-დეგრადირების უმთავრეს მიზეზად პოეტს საქართველოში რუსული კოლონიალიზმის დამყარება მიაჩნია. ის გულისტკივილით საუბრობს იმაზე, როგორ დაეცა ბორკილებით შებოჭილი ერის ზნეობა და ჩაქრა „მინიდიის ციური ალი“. მწარე სინამდვილისაგან თავდახსნის გზა ფიქრებში განმარტოებაა. ამ ფიქრთა მთავარი საგანი სამშობლოს გადარჩენის სამომავლო გზის ძიებაა. ეროვნული ხსნის ასეთ გზად პოეტს სარწმუნოებასთან „ეკლავ მიბრუნება“, „ევროპის ნათელთან მიახლება“ და „მუდამის შრომით გონების ხსნა“ მიაჩნია. მართალია, თავად ევროპულად განსწავლულმა მწერალმა კარგად იცოდა ფასი და მნიშვნელობა ამ „ევროპული ნათელისა“, მაგრამ იგი იმასაც ნათლად ხედავდა, რომ ამ გზით სვლა იმხანად ჯერ მხოლოდ ლამაზი ოცნების საგანი იყო, „მწარე სიცხადე“ კი სულ სხვა გახლდათ: რუსული ბორკილებით შებოჭილი ქვეყანა ტანჯვით გმინავდა:

აჲ ოცნებას, ტბილსა სიზმრებსა მწარე სიცხადე მყის მაგდებინებს,

როს ქარიშხალი ჩემსა ფანჯრებსა ბლაგილით, კენესით დაასრიგინებს.

გ. შარვაშიძის ლექსებში ისმის გაბმული კენესა გაცრუებული იმედებით შეძრული გულისა. ამ სასოწარკვეთასა და სულიერ ობლობას ბადებენ გაწბილებული ოცნებანი მაღალ ეროვნულ და ზნეობრივ იდეალებზე. ასე შემოდის მის შემოქმედებაში ახალი განცდა დიადი მიზნების გაცამტვერებით გაჩენილი ბარათაშვილისეული სულიერი ტკივილისა.

ამ თვალსაზრისით საინტერესო ლექსია „მოგონება“, რომლის სათქმელი და განწყობილება ბევრი რამით ენათესავება ნ. ბარათაშვილის „სულო ბოროტის“ საწუხარს. პოეტი სიყვარულით იგონებს ყრმობის სანეტარო ადგილებს, „ადაც ცხოვრებამ პირველ გააცნო დარდის, ღიმილის და ვნებებთ წამნი, სად პირველ იგრძნო სოფლის ლახვრები, სად მეგობრობას,

პატიოსნებას, სიტყვას, პირობას შორის კაცებთა გონებდა ნათლად, შეურყეველად..." მაგრამ სიყმაწვილის ეს გულუბრყვილო ოცნებანი ხელის ერთი მოსმით გააცამტვერა ცხოვრების უღმომბლობამ და წარსულის დღეთა ბედნიერი მოგონებანი წუთისოფლის ამოუებით შეიმუსრა. ასე დაიმსხვრენ და დასამარდნენ პოეტის გულში იგი დროები და ოცნებანი.

გ. შარვაშიძის პოეზიაში საკმაო ადგილი უჭირავს მიძღვნილ ლექსებს. მათი ერთი ნაწილი, როგორც ჩანს, გამოსაქვეყნებლად არც იყო გამიზნული. ამას ადასტურებს ამ ლექსების მეტისმეტად სააღბომო განწყობილება და კერძო ხასიათი. მაგრამ პოეტს ისეთი მიძღვნებიც აქვს, რომელთა გაუთვალისწინებლად შეუძლებელია სრულყოფილი წარმოდგენა შეგვექმნეს მის შემოქმედებაზე. ერთ-ერთი მათგანია კოწია (კონსტანტინე) ერისთავისადმი მიძღვნილი ლექსი.

კ. ერისთავი გ. შარვაშიძის თანამედროვე პოეტი იყო, მისი უახლესი მეგობარი და თანამოაზრე. ლექსის უმთავრეს სულისკვეთებას უწინარესად სამშობლოზე ფანატიკურად შეყვარებული ორი მეგობარი მწერლის სულიერ მისწრაფებათა პოეტური გამოხატვა განსაზღვრავს. მოუხედავად იმისა, რომ ცხოვრების გზაზე მრავალი უსიამოვნება და წინააღმდეგობა შეხვედრიათ, წუთისოფლის სიმდაბლისათვის მათ ქედი მაინც არ მოუხრიათ, ზნეობა არ გაუყიდიათ და სულის სიწმინდე კვლავაც შეუნარჩუნებიათ. აქვე, ამავე ლექსში, მათი უახლოესი მეგობარი - ფაშელის ფსევდონიმით ცნობილი პოეტი მამია გურიელიცაა მოხსენიებული:

მისთვის მიყვარხარ, რომ ყმაწვილობა შენი უმანკოდ დაწაგრულა,
რომ მამულისა კარგი შვილობა შენი სხვა ზრუნეთ დაფარულია;
მისთვის, რომ ეტლი შენის ბედისა როგორც მე - ჩემი, დაგმტვრებოა,
რომ არც შენ გინდა დაძრა ქედისა და გზა სიმდაბლის არ გყვარებოა
დარწი გულწმინდა ამაყიანად, განაგდე შორად ფეჭი დარღები,
გახდი ფაშელის ადამიანად - თანდათან უფრო შემოიყვარდები!

გ. შარვაშიძის ეს ნაწარმოები პოეტური პასუხი ყოფილა კ. ერისთავის მიერ მისადმი მიძღვნილი ლექსისა. კ. ერისთავის შეფასებით, გ. შარვაშიძე პატიოსნებით სავსე ის რაინდი იყო, ვინც სულით ვერ დააძაბუნა მაცდურმა ბედმა. აი, როგორი სიტყვებით ასხამს იგი ხოტბას მეგობარი მწერლის სულიერ სიმტკიცეს, მოუსყიდველობასა და მამულისადმი ყმობას:

მისთვის მიყვარხარ უსაზღვროდ, ძმაო, რომ შენი ქვეყა რაინდულია.
რომ შენი გული წმინდა და მტკიცე კეთილის გრძნობით აღვსებულია -
მისთვის მიყვარხარ, რომ შენ მაცდურმა ვერ გატრიალა თავის ჭაბრაკზე,
რომ ვერ დაგტანჯა უბედურებით, ვერც მიგიტყუა ბრწყინვალეობაზე.

გ. შარვაშიძის შემოქმედებაზე საუბრის დროს რამდენიმე სიტყვა „ჩემი ჩანგის“ შესახებაც უნდა ითქვას. ამ ლექსში კიდევ ერთხელ გამოვლინდა ცხადად და აშკარად ავტორის ესთეტიკური თვალთახედვა, რომელსაც „თერგდალეულთა“ მსოფლმხედველობრივი პრინციპები უდევს საფუძვლად. თავისი ჩანგის უმთავრეს სასიმღერო საგნად გ. შარვაშიძე საზოგადოებრივ მისწრაფებათა გამოხატვას თვლის. მისი თქმით, კერძო დარდი, რომელიც პიროვნულად მხოლოდ მას შეეხებოდა, ამ ჩანგის სიმებს არასოდეს ააქვრებდა. „მარა როცა ჩემს ყურს ესმის ჩაგრულ ხალხის მწუხარება, მიწას ალბობს უმართლობით დანადენი მღუღარება, როცა მესმის მისი კვნესა, სულის მქენჯი, გულის მდაგი, მაშინ მხოლოდ, მხოლოდ მაშინ დაიკვნესებს ჩემი ჩანგი“. როგორც ვხედავთ, ამ სტრიქონებში გამოთქმული თვალსაზრისი აშკარად ეხმიანება „თერგდალეულთა“, კერძოდ კი ა. წერეთლის ესთეტიკურ შეხედულებებს.

გ. შარვაშიძის ლირიკას შთამბეჭდაობას სძენს ინტიმური განცდის სიძლიერე. მისი ბევრი ლექსი სწორედ ამგვარ ინტიმურ გრძნობათა წიაღიდანაა აღმოცენებული. სანიმუშოდ გავიხსენებ ნინო ჩოლოყაშვილისადმი მიძღვნილ ლექსს „რომ და მაგრამ“, რომელშიც სიყვარულით თავდავიწყებამდე მისული პიროვნების განცდები ასეთა გამოხატული:

რომ ვიყო ღმერთი, ყოველ ღონესა დასაბამიას შენთვის მოფენდი,

ცათ ანგელოზთა, ქვეყნად ცხოვრთა ვასლად და მხლედ შენ მოგიწენდი;

ზეცად ღრუბელთა, რბილად გროვილთა, სასტომოდ ტახტად ავევ გყადრებდი,

გორგონად მზესა თავს დავადგმიდი, ვარსკვლავებითა გათამამებდი.

იგივე განწყობილება უდევს საფუძვლად „გასათხოვარსაც“, რომელიც მშვენიერი ქალწულის ყორნის თმებითა და „მაღალის მკერდის უხვი ლელვით“ შთაგონებული ლექსია. მაგრამ ნაწარმოების ღირსება მხოლოდ ავტორის ხორციელ ვნებათა და ინტიმურ გრძნობათა ეფექტური გამოხატვა კი არ არის, არამედ იმაზე ოცნებაც, დედად გახდომის შემდეგ ამ ქალმა „დაცემულს მამულს“ მონობისაგან ქვეყნის დამსხნელი გმირი რომ აღუზარდოს.

ცხოვრების ბედუკუღმართობამ, სიცრუემ და ორპირობამ გ. შარვაშიძე იქამდე მიიყვანა, რომ მას ზოგჯერ ეჭვიც კი ეპარებოდა იმაში, საერთოდ არსებობდა თუ არა ნამდვილი სიყვარული. მაგალითად, კატო აბაშიძისადმი მიძღვნილ ლექსში იგი დარწმუნებით საუბრობს იმაზე, რომ ნამდვილი სიყვარული მხოლოდღა ილუზიაა და დაბეჯითებით თხოვს ქალს, ვნებათა ლელვას არ აჰყვეს, გული არავის ანდოს და გრძნობა მტკიცედ „შემოლობას“.

იკვლევს: ილალოზე, ყრმათა შორის მხიარული,
მაგრამ გრძნობა შემოღობე, არ გჯეროდეს სიყვარული,
კაცის გული, როგორც მარტი. შეიცვლება ხოლმე ხშირად,
როცა დღეს სწამს, როგორც ხატი, სხალ ის გაუხდება ჭირად!
მამ, ისევ სჯობს, მოსვენებით რომ იცხოვრო სულაც მარტო,
წმინდის ფიქრით და გონებით! ასე გირჩევ, ჩემო კატო!

როგორც ითქვა, გ. შარვაშიძის მსოფლმხედველობა დიდადაა დავა-
ლებული „თერგდალეულთა“ იდეებით. ამ თვალსაზრისით მეტად საინტე-
რესო ლექსია „ობოლი“, რომელშიც დამონებული სამშობლოს მდგომა-
რეობა სიმბოლურ-ალეგორიული ფორმითაა წარმოსახული.

პოეტის მიერ დახატული ობლის სახეში პირველ ყოვლისა სწორედ
დამონებული საქართველო უნდა დაეინახოთ, დედინაცვალი კი რუსეთია.
როგორც ცნობილია, ადვილად გასაშიფრ ასეთ მხატვრულ ალეგორიებს
იმხანად ხშირად მიმართავდნენ ხოლმე ჩვენი „სამოციანელები“ და ცენზუ-
რული შებოჭილობის პირობებში ამ გზით გამოხატავდნენ თავიანთ ნამ-
დვილ ეროვნულ გულისთქმას. ასე იქცევა გ. შარვაშიძეც, რომელიც
სწორედ ამდაგვარი ალეგორიზმით გვამცნობს სათქმელს. დედინაცვალი
ცდილობს, ობოლს მშობელი დედა დააგმობინოს და მის ნაცვლად თავი-
სი თავი შეაყვაროს. მაგრამ დედინაცვლის ამ ბოროტ განზრახვას ობოლი
ამ სიტყვებით უპასუხებს:

მაგრამ სტყუებო, ვერ შემცვლი, აღმზრდელი ძუღლ ტბილია,
განგების ძალით ეს გრძნობა გულში ღრმად აღბეჭდილია.
მამ რაღას ჩამცილებინარ, ის დავებო, შენ გვე თაყვანი?
უწინამც მიწა გამისყდეს, დაიწვას ჩემი აკანი!

ალეგორიული ხასიათის ლექსია „ლომიც“. ამჯერად სამშობლოს პოეტი
ლომის სახით ხატავს, ლომისა, რომელსაც მტერმა თუმცა ჭვანგები
დააძრო, დაატყვევა და გალიაშიც ჩასვა, მაგრამ ამით ვერც ლომობა
წაართვა და ვერც იმის იმედი, რომ, დღეს იქნება თუ სხალ, იგი რკინის
გალიას დალეწავს და კვლავ ეზიარება თავისუფლების მადლს:

და დღეს ღალატით დაბმულმა სურს შეიკრიბოს ძალია.
მარჯვე დრო ნახოს და მაშინ დალეწოს რკინის გალია,
აიშვას დატყვევებულმა, ისა ქნას, რისაც მდომია,
და აგრძნობინოს თვისს დაბმულს. რომ ლომი მუდამ ლომია!

ასეთია „უკვდავი სურვილი“ ლომისა, რომელსაც გალიაში ტყვედ ყოფ-
ნამაც ვერ შეუცვალა ზნე და ბუნება. ასე იქცევა ხალხური პოეტური
ინტონაციით დაწერილი ეს ალეგორიული ლექსი თავისუფლების ხოტბად.

გიორგი შარვაშიძის შემოქმედებაზე საუბრის დროს მისი ერთი პატარა ლექსიც უსათუოდ უნდა გავიხსენოთ, რომელიც საკუთარი ცხოვრებისეული გზის ერთგვარ თვითშეფასებასა და შეჯამებას წარმოადგენს. წუთისოფლის სიმუხტლის მსხვერპლად ქცეული პოეტი სიამაყით აცხადებს, რომ, მიუხედავად ყველაფრისა, მის გულში სიკეთის გრძნობა „კაცთა სიაყის მწარე იჭვეებს“ მაინც არ ჩაუკლავს და მისი ცხოვრება ყოველთვის იყო განათებული მოყვასის სიყვარულის წმინდა ლამპრით. მწერლის რწმენით, სწორედ ეს წმინდა სინათლე უნათებდა მას ტანჯვა-წამებით განვლილი ცხოვრების გზასაც და იმავე სინათლეს უნდა გაებრწყინებინა მისი სახელი შთამომავლობის ხსოვნაშიც.

უსამართლობის ცხოვრების ზღვაში შენ გერგო წილად მხოლოდ ტანჯვები,
და იმ ტანჯვების უღმრთოებაში კაცთა სიაყის მწარე იჭვები
არ შეჰხებინან შენს კეთილ გულსა, რომელშიდაცა ძმათ სიყვარულსა
ენთო უმრეტი, წმინდა ლამპარი! ის გაანათებს შენსა წარსულსა:
და მით იქნები დაუციწყარი! და შენს სიცოცხლეს უბედოს, მწარეს,
ძეგლი ხსოვნისა დასვენება, და შენს მოწყენილს, ღარბ სამარეს
კურთხევის ცრემლი დაეწვეთება!

* * *

გიორგი შარვაშიძის შემოქმედებაზე საუბრის დროს რამდენიმე სიტყვა მწერლის დრამატულ თხზულებებზეც უსათუოდ უნდა ითქვას. მათგან განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ისტორიულ თემაზე დაწერილი დრამა „გიორგი მესამე“. ნაწარმოებს საფუძვლად უდევს მეფე გიორგი მესამის ცხოვრებიდან აღებული ცნობილი ისტორიული ეპიზოდი - დემნა (დიმიტრი) ბატონიშვილის შეთქმულება, რომელიც სამეფო ტახტის ხელში ჩასაგდებად იყო გამიზნული. მწერალი ისტორიული სიმართლით აღწერს მოვლენებს და ძირითადად სწორად გადმოგვცემს ხელმწიფის კარზე იმხანად არსებულ წინააღმდეგობებს.

აქვე უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ ისტორიული სიმართლე და დრამაში მოთხრობილი ამბავი ყოველთვის არ შეესაბამება ერთმანეთს. კერძოდ, შეთქმულების მოხდენის ჟამს თამარი ჯერ კიდევ არ ყოფილა მეფედ ნაკურთხი. ეს ამბავი ერთი წლის შემდეგ მოხდა. ნაწარმოებში კი მოვლენათა თანმიმდევრობა გადაადგილებულია. ასევე განსხვავებულ ინტერპრეტაციას სძენს ავტორი დემნას მონაწილეობას შეთქმულებაში. დრამის მიხედვით, გიორგი მეფემ დემნას აპატია დანაშაული და გაათავისუფლა

სასჯელისაგან. სინამდვილეში კი სხვაგვარად მოხდა: ბატონიშვილს, მეფის ბრძანებით, თვალები დათხარეს, დაასაჭურისეს და ციხეში ჩააგდეს, რასაც მალე ემსხვერპლა კიდეც. მსგავსი უზუსტობანი კიდეც შეიძლებოდა დაგვესახელებინა.

მაგრამ, ამგვარ ფაქტობრივ უზუსტობათა მიუხედავად, მწერალმა შეძლო ცოცხლად და დამაჯერებლად ქვეყნებინა სამეფო კარის ცხოვრება და საინტერესოდ დაეხატა ნაწარმოების მთავარი პერსონაჟები. ალბათ, არ გადავჭარბებ, თუ ვიტყვი, რომ „გიორგი მესამე“ ჩვენი არცთუ მდიდარი დრამატურგიის ისტორიაში უსათუოდ იმსახურებს მეტ ყურადღებას. ამგვარი დაინტერესების საფუძველი, როგორც ქვემოთ ვნახავთ, მრავალი ასპექტით შეიძლება იყოს განპირობებული. მათგან ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი ის გახლავთ, რომ ნაწარმოებში საზგასმულადაა განდიდებული სახელმწიფოებრივი მთლიანობის იდეა და დაგმობილია კუთხური სეპარატიზმი. ამ მთლიანობის შემადგენელ ღვიძლ ნაწილად აფხაზეთიცაა მიჩნეული. აფხაზეთა მთავარი - თადეოზ შარვაშიძე აქტიურად მონაწილეობს სამეფო კარის ცხოვრებაში და იცავს საქართველოს ტერიტორიულ ერთიანობას. თამარის მეფედ კურთხევის დღეს იგი, ქვეყნის სხვა კუთხეთა გამგებლების დარად, ერთგულების ფიცს აძლევს მეფეს და გამოთქვამს მზადყოფნას თავდადებით ებრძოლოს შინაურ და გარეშე მტრებს. ამ შემთხვევაში ის თავის თავს ქართველი მეფის ქვეშევრდომად, უფრო მეტიც, მისი ბრძანების უსიტყვოდ შემსრულებლად თვლის.

დღეს ჩვენთვის განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს ის ფაქტი, რომ საქართველოს ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი მთლიანობის იდეასა და ამ მთლიანობის შემადგენელ ღვიძლ ნაწილად აფხაზეთის მიჩნევას აფხაზეთის მთავრის მემკვიდრე, აფხაზი ეროვნების კაცი ქადაგებს.

დრამის ღირსებას, პირველ ყოვლისა, სწორედ ამ ერთიანობისა და განუყოფელობის იდეის განდიდება განაპირობებს. სწორედ ამ თვალთახედვით ხედავს და აფასებს გ. შარვაშიძე ჩვენს ისტორიას, პატრიოტული სიამაყის გრძნობით აღიქვამს ჩვენი ისტორიის გმირულ ეპიზოდებს და განადიდებს სახელოვან ეროვნულ მამულიშვილებს. მათგან განსაკუთრებული სიყვარულით პირველ ყოვლისა დავით აღმაშენებლის პიროვნებაა გარემოსილი. აღმაშენებელი მისთვის ჩვენი ქვეყნის ყველაზე დიდი გმირია, რომელმაც ერთ მუშტად შეკრა და დიდების მწვერვალზე აღამალლა საქართველო. გ. შარვაშიძის შეფასებით, „დავით აღმაშენებელი იყო ისეთი მეფე, რომლისთანაც მალე არ მოველინება საქართველოს. მან შეაერთა ქართლ-კახეთი ერთ სამეფოდ, ამით მიაკრა ყველა ქართველი

თემი და ცალ-ცალკე, დამოუკიდებელი არსებობა მაშინ ერთობ გაზვიადებულ თავადთა დაასუსტა და შეჰქმნა ერთი სახელმწიფო მთელი ივერიისა".

ნაწარმოები იწყება თამარის მეფედ კურთხევის აღწერით. დრამის ეს ეპიზოდი თავისი შინაარსითა და განწყობილებით თითქმის ზუსტად იმეორებს "ვეფხისტყაოსნის" შესაბამის ადგილს. როსტევეანის მსგავსად, გიორგიც მგრძნობიარედ ესაუბრება დიდებულებს იმაზე, რომ დაბერდა და სამეფო ტახტს მის მშვენიერ ასულს - თამარს უთმობს. დიდებულები მეფეს მართალია იმაში არ ეთანხმებიან, რომ იგი სიბერეს დაუფიქრებია და ძველებურად აღარ უჭრის მკლავი და გონება, მაგრამ ახალი მგრძნობიარეობისაღმდეგ ერთგულების ფიცს ყველა მათგანი მაინც მოწინააღმდეგობას უწევს. დრამის ეს ეპიზოდი ორგანულ კავშირში არაა ძირითად სათქმელთან - ნაწარმოებში აღწერილ შეთქმულებასთან, რომელშიც გიორგი მესამის მოწინააღმდეგე დიდებულები მონაწილეობენ ამირსპასალარ იოანე ორბელიანის - დემნა ბატონიშვილის გამაზრდელის - ხელმძღვანელობით.

მწერალი ცოცხლად და საინტერესოდ ხატავს ანგარებით შეპყრობილ დიდგვაროვანთა სახეებს. მძაფრად და არასწორხაზობრივად ვითარდება სიუჟეტი. სასახლის კარზე დატრიალებული ინტრიგების ქსელში არიან გაბმული ნაწარმოების მთავარი პერსონაჟები. ამ თვალსაზრისით ყველასგან გამოირჩევა მანდატურთუხუცესი ყუბარსან ჯავახიანი. იგი, ერთსა და იმავე დროს, როგორც თავადვე ამბობს, აქეთაც არის და იქითაც". ჯავახიანის მზაკვრული ბუნების შესაძენად განსაკუთრებით საინტერესოა მის მიერ წარმოთქმული შემდეგი მონოლოგი:

აჰ, დავიღალე! თავი სკდება! ღონეც მაკლდება!

ერთობ ქვეყანა აირია და გული კრთება! (შწარე ღიმილით)

თორმე რა ერთხელ ფეხს ჩადგამ სიავეში და,

უკან ვერ იხვე და მიდხარ შიდა და შიდა...

მაგრამ ყველა პერსონაჟი როდია ასეთი ძალით დახატული. ზოგიერთი მათგანის სახე მხატვრულად მეტად სქემატურია და ზედაპირულად გააზრებული. ასეთია, მაგალითად, გიორგი მეფე, რომელიც თუმცა მოვლენათა ცენტრში დგას, მაგრამ სათანადოდ ვერაა მათ არსში გარკვეული. მწერალმა იგი, სამწუხაროდ, უფრო მიაბიძგა, გულუბრყვილო და მერყევი ბუნების იმ პიროვნებად წარმოგვიდგინა, ვის მოქმედებაშიც ნაკლებად ჩანს ის სიბრძნე და წინდახედულება, რომლითაც გიორგი მესამე ხასიათდებოდა.

დრამატურგის სასახლოდ უნდა ითქვას, რომ ის წარმატებით ახერხებს

კონკრეტული ფაქტებისა და მოვლენების განზოგადებას. ასეთ განზოგადებულ შინაარსს სძენს, მაგალითად, იგი დრამაში აღწერილ დიდგვაროვანთა შეთქმულებას და გულისტკივილით ამბობს, რომ ამდაგვარი შინაგამცემლებისა და ორგულობის ფაქტებით საესეა ჩვენი ისტორია:

აჰა, გაცემა, ორგულობა, ეჰ სენი ძეგლი,
ეს შინაური გველ-მატლები, ქართველთ მჭამელნი!
ვით ვერა გრძნობენ სულელ-შმაგნი, ბოროტი სულნი,
რათ დაიწყოეს აგრე მალე ღრონი წასულნი,
რომ ჩვენს სამეფოს, შემოვა რა განხეთქილება,
მას დაიძინებს და შემუსრავს სხვისი კირთბა!
რომ სამშობლოს მუდამ ივნენ დამამზობლო
და დასობითა ბატონებო, როგორც ორბელი!

ერთი მნიშვნელოვანი მომენტიც უნდა აღინიშნოს დრამის შეფასების დროს: საკუთარი ძალაუფლების განდიდებაზე მეოცნებე დიდებულები როგორი ჟინით ისწრაფვიან ბრმა იარაღად გამოიყენონ ტახტის მაძიებელი ბატონიშვილები, ისარგებლონ მათი გულუბრყვილობით, გონება აურიონ მათ და ამით უდიდესი ვნება მოუტანონ ქვეყანას.

სწორედ ამ მომენტის გათვალისწინების შედეგია ის გარემოება, რომ დემნა ბატონიშვილი მწერალმა საკმაოდ კეთილშობილი ბუნების პიროვნებად წარმოგვიდგინა. დრამის მიხედვით, იგი ზნეობრივადაც და ეროვნულადაც ნათელი მისწრაფებების მამულიშვილია. თავისი სულგრძელობითა და წინდახედულებით ის, ფაქტობრივად, უპირისპირდება სასახლის კარზე დატრიალებულ ინტრიგას და მხოლოდ ნომინალურადაა დაკავშირებული შეთქმულებასთან. ასე რომ, ავტორმა დემნა უფრო გონიერ, სულგრძელ და მიმტყეველ პიროვნებად წარმოგვიდგინა, ვიდრე ტახტის მაძიებელ ავანტიურისტად. იგი ცდილობს მისი ყოველი მოქმედება ქრისტიანული ზნეობის ნორმებს შეუფარდოს და მოძმეთა სისხლით არ დაიმძიმოს სული. მაგალითად, შეთქმულების ერთ-ერთ მონაწილეს - ლიპარიტ ორბელიანს საყვედურზე - „უფლოსწულო! რა წესითა ნებულობ, რომ ჩვენ ომში ვართ და შენ კი, ჭაბუკი, ვაჟკაცი, ხმაღრაგებული სდგეხარო“, - დემნა ამ სიტყვებით უპასუხებს:

„ეჰ, მამამიძევე, მაგაზე ჩვენ ვერ შევთანხმდებით,
ოჰს მირჩენია დაურჩე მარად გონების შეუბით,
რადგან კაცია ცხოველთ შორის გონებანი!,
და თუ მასწილით აღჭურვილი ადამიანი,
ცდილობს, რომ მოსახის სხვის სიცოცხლე, მისი მსგავსისა

და მოსტაცოს ეს უმჯობესი ნიჭი ზეცისა,

მკვდარია მასში კაცობრივი გონიერება

და მთება მხოლოდ სულდგმულისა მას მძინეარება.

„კაცობრივი გონიერებისადმი“ ამდაგვარი გამოქომაგების სხვა მაგალითებიც შეიძლება მოვიშველიოთ დემნა ბატონიშვილის ცხოვრებიდან. იგი არ ყვება შეთქმულებს, მზად არის ეახლოს მეფეს, მორჩილად მოუხაროს მას ქედი და თხოვოს პატიება; ხოლო თუ მეფე არ შეუნდობს უნებურად ჩადენილ დანაშაულს, ის არც ამაზე დაიხვეს უკან და საკუთარი სიცოცხლით გამოისყიდის მას, ოღონდ სხვათა ცოდვა არ დაიდოს და ქვეყნის სიმტკიცე არ შეილახოს. სწორედ ასეთ მოქმედებას უკარნახებს დემნას ქრისტიანული ზრუნვა სულისა და სინდისის სიწმინდეზე. მისთვის ამ სიწმინდის გადარჩენა უფრო დიდი საქმეა, ვიდრე ტახტის მისაკუთრება. დრამის მიხედვით, ასეთია მრწამსი დემნა ბატონიშვილისა, რომელსაც შესწევს ცხოვრების ჭეუჭყისაგან განრიდების შინაგანი ძალა. წუთისოფლის სიმუხტლესთან დაპირისპირებული ბატონიშვილი, ნაწარმოების მიხედვით, ბოლომდე ინარჩუნებს ამ სულიერ სიწმინდეს. ამის დასტურად, ვფიქრობ, დემნას მიერ ერთგან წარმოთქმული ეს მონოლოგიც იქნება საკმარისი:

წუთისოფლისა ცხოვრების წესი უნამუსო და უტიფარი!

კაცთ სასოება, თვით უმჯობესი, ცრუი ფარია.

-ზნეობის მტარელს, გულქვა, ბოროტსა სვემან არგუნა ლაშქარ-ჯარია,

სეროს რა სისხლითა სოფლის წაღოტსა, გასასარია.

აგრე სიცოცხლე უკუღმართობით გაუგებარი - საოცარია!

ღვთიური ნიჭი, მაღალი გრძნობით, ჩვენში მკვდარია!

წუთისოფლის მღვრიედ მოტორტმანე მორევში, მეტ-ნაკლებად, ყველანი არიან ჩაფლული, მათ შორის, მეფეც, ამქვეყნიური ცოდვა-მადლის უზენაესი განმსჯელ-შემფასებელი პიროვნებაც. პიქსის მიხედვით, სამწუხაროდ, ვერც იგი ერკვევა ცხოვრების ურთულეს ხლართებში და მრავალი უდანაშაულო ადამიანის სისხლით აქვს სული დამძიმებული. ამას შინაგანად გრძნობს კიდევ გიორგი და დრამის ბოლოს, როგორც საკუთარ ცოდვათა მონანიებისა და შენდობის გამოთხოვა უფლისაგან, ასე აღიქმება მის მიერ წარმოთქმული ის სიტყვები, რითაც ნაწარმოები მთავრდება: „მეუფეო ზეცათაო! მოგვიტყვენ შეცოდებანი ჩვენნი, რამეთუ ვართ ხორციელნი და არა უწყით, ჭკას ვშვრებით“.

ორიოდე სიტყვა თამარ დედოფლის შესახებ. სამწუხაროდ, ნაწარმოებში მისი სახე სქემატურადაა გამოკვეთილი. მან, როგორც პერსონაჟმა, ვერ

შეიძინა მნიშვნელოვანი დატვირთვა და მოვლენათა მხოლოდ გარედან მაცქერლის როლში დარჩა. ერთადერთი, რასაც იგი პრაქტიკულად აკეთებს, სასიკვდილოდ განწირული ბიძაშვილისადმი - ღებმასადმი გამოსარჩლებაა. მაგრამ ნაწარმოებში ვერც ეს მომენტია სათანადო ფსიქოლოგიური დამაჯერებლობით ნაჩვენები.

დრამის პერსონაჟთაგან ცალკე უნდა აღინიშნოს შოთა მესხი, ახალგაზრდა მოლექსე, სიბრძნითა და კეთილშობილებით საესე პიროვნება, რომლის პროტოტიპს, როგორც ჩანს, შოთა რუსთველი წარმოადგენს.

ზემოთქმულიდან გამომდინარე შეიძლება დავასკვნათ, რომ გ. შარვაშიძის „გიორგი მესამე“ საყურადღებო დრამატული ნაწარმოებია. მძაფრი სიუჟეტური დინამიზმი და ცხოველმყოფელი მხატვრული სახეები, მძლავრად გამოვლენილი ეროვნულ-პატრიოტული თვალთახედვა და მაღალზნეობრივი ადამიანური იდეალებისადმი თაყვანისცემა - აი, მოკლედ, ის არსებითი ნიშან-თვისებანი, რომელნიც „გიორგი მესამეს“ გამორჩეულ ადგილს უმკვიდრებენ მწერლის შემოქმედებაში.

გიორგი შარვაშიძეს ეკუთვნის აგრეთვე კომედია „მომაკვდავნი სურათნი“, რომელიც 1881 წელს დაიდგა ქართულ თეატრში, მომდევნო წელს კი ცალკე წიგნად გამოიცა ქუთაისში. თავისი მხატვრული დონითაც და პრობლემატიკითაც ნაწარმოები ბევრად ჩამოუვარდება „გიორგი მესამეს“. ესაა სანტიმენტალური გულუბრყვილობით მოთხრობილი ყოველდღიური ამბები, რომელნიც მწერლის დროინდელი პროვინციული სამაზრო ქალაქის წარჩინებულ პირთ გადახდებათ თავს. მიუხედავად იმისა, რომ ამ ამბავთა თხრობისას წინააღმდეგობანი ხელოვნურადაა გართულებული და მიაშიტურად დახლართული, მკითხველს მაინც ექმნება გარკვეული წარმოდგენა კომედიის მოქმედი პირების ადამიანურ მისწრაფებებზე.

ავტორის მიზანია გეიჟენოს იმ პიროვნებათა ყოფა, რომელთაც ნათელი ზნეობრივი პრინციპები დაუკარგავთ და სულიერად გამოფიტულ ადამიანებად ქცეულან. უმიზნო და უმინაარსო ყოველდღიურობამ მათ სიცოცხლეს თითქოს მიწიერი საყრდენები გამოაცალა და ისინი ბიოლოგიური მოთხოვნილებების მონებად გარდაქმნა. პირველ ყოვლისა, სწორედ ამითაა განპირობებული ის გარემოება, რომ ბევრი მათგანისთვის სრულიად უცხოა ზნეობრივი სიწმინდე და პატიოსნება. ტრადიციული მორალური პრინციპები მათს შეგნებაში მთლიანად დევალვირებულია, სიყვარული კი მხოლოდ ხორციელ ვნებად და გასართობ გრძნობადაა გარდაქმნილი. მიუხედავად იმისა, რომ ავტორმა ცადა ამ ზნეობაგამოფიტულ ადამიანთათვის სულიერად ამაღლებული პიროვნებანი (სალომე, ასლანთარელი...)

დაეპირისპირებინა, ეს დაპირისპირება სამწუხაროდ ზედაპირულობისა და სიქემატურობის ფარგლებს მაინც ვერ გასცდა.

კომედიაში აღწერილი საზოგადოების დასახასიათებლად განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს ერთ-ერთი პერსონაჟის მიერ წარმოთქმული შემდეგი სიტყვები: აქ «თითქო ხალხი ბევრია და ადგილი არ ყოფნისთ! აქაური კაცების სიტყვაში ისმის მუდამ მეორე ხმა... დაფარული, ორ-აზრიანი და ორ-პირი!... თითქო სიცრუე არის მხოლოდ ერთიღა იარაღი, რომლის ხმარებისათვის კანონი არა სჯის, და ამ იარაღს ხმარობენ თავის დასაცველად!... აქაურს სიტყვას არა აქვს ძალა სიმართლისა! აქაური ჰ აერი მიმძიმს... მტკერი მახრჩობს!..»

ასეთია ზნეობრივი სახე იმ საზოგადოებისა, რომლის წარმომადგენლებიც არიან კომედიის მთავარი პერსონაჟები. ორპირობით, სიცრუითა და თვალთმაქცობით სულდამძიმებულ ამ ადამიანთა ფუქსავატური ცხოვრების აღწერით მწერალი კიდევ ერთხელ გამოხატავს თავის მძაფრ შინაგან პროტესტს ამგვარი ყოფისადმი, რითაც ცდილობს უფრო მეტად განგვიმტკიცოს ზნეობრივი სიწმინდისა და პატიოსნების გრძნობა.

* * *

ასეთია გიორგი შარვაშიძის ლიტერატურული მემკვიდრეობა თვალის ერთი გადავლევით. მისი ცხოვრებისა და მოღვაწეობის ქვაკუთხედად ქცეულ ეროვნულ პრინციპებს, საერთოდ, აფხაზი ხალხის ამ სახელოვანი შვილის ღვაწლსა და დამსახურებას, განსაკუთრებული მადლიერებით უნდა მოვეკიდოთ დღეს, როცა კუთხური სეპარატიზმით გონებაამღვრეული მისი ბევრი მოძმე გაბოროტებით ძირკვავს იმ მაცოცხლებელ ფესვებს, რითაც ქართველი და აფხაზი ხალხების სახელმწიფოებრივი ერთობა საზრდოობდა საუკუნეების განმავლობაში.

როგორც ვნახეთ, ამ ერთობის განმტკიცებისა და შემდგომი გაღრმავების საქმეში განუზომელი წვლილი შეიტანა გიორგი შარვაშიძემ. ამ წვლილის სათანადოდ დაუფასებლობა და დავიწყება მიუტევებელი დანაშაულია ორივე ხალხის ისტორიისა და დღევანდლობის წინაშე, ღალატი იმ საერთო ეროვნული ფესვებისა, რომლებიც მარადიულად უნდა კვებავდნენ და ასაზრდოებდნენ ქართველი და აფხაზი ხალხების აწმყოსაც და მომავალსაც.

1992 წ.

თედო სახოკია და აფხაზეთი

ჩვენი ქვეყნის ისტორიაში თედო სახოკიას (1868-1956 წწ.), როგორც თვალსაჩინო მეცნიერის, მწერლისა და მამულიშვილის, როლისა და ადგილის განსაზღვრა-შეფასების დროს ბევრ სხვა მნიშვნელოვან ფაქტორთან ერთად განსაკუთრებულ ყურადღებას მის მიერ აფხაზეთის პრობლემის მოსაგვარებლად გაწეული უაღრესად მნიშვნელოვანი საქმიანობაც იქცევა. თავისი დროის დიდ ქართველ მოღვაწეებთან ერთად, მან ბევრი რამ გააკეთა საქართველოს ამ ძირძველი კუთხის შესანარჩუნებლად და იქ მცხოვრები ქართული მოსახლეობის ეროვნული ცნობიერების განსამტკიცებლად. როგორც მისი ცხოვრება და მოღვაწეობა ადასტურებს, იგი არა მარტო თავისი ნაწერებით იბრძოდა აფხაზეთში ხელისუფლების მიერ გატარებული კოლონიური პოლიტიკის წინააღმდეგ, არამედ პრაქტიკულადაც, რისი ნათელი დადასტურებაცაა ის უმნიშვნელოვანესი როლი, რომელიც მან 1895-1904 წლებში აფხაზეთის ქართული პარტიის შექმნითა და საქმიანობით შეასრულა.

აფხაზეთისადმი თ. სახოკიას განსაკუთრებული სიყვარული არსებითად განაპირობა იმ ფაქტმაც, რომ იგი თავისი ცხოვრებითაც და მოღვაწეობითაც სისხლხორცეულად იყო დაკავშირებული ამ მხარესთან. როგორც მისი ავტობიოგრაფიიდან ვგებულობთ, სოხუმში, სადაც მამამისი 1867 წლიდან მღვდლად იყო გამწესებული, პირველად ის სამი თუ ოთხი წლის ასაკში წაუყვანიათ (თ. სახოკიას „ავტობიოგრაფია“, იხ: თ. სახოკია, კრებული, 1969 წ. გვ. 201-245). აქვე მიიღო მან პირველდაწყებითი განათლებაც.

გარდა იმისა, რომ თ. სახოკიას „ავტობიოგრაფია“ საკმაოდ დეტალურად მოგვითხრობს ავტორის ცხოვრების ამბავს, იგი ამჟამინდელ აფხაზეთში არსებული მძიმე ეროვნული ვითარების შესახებაც გვიქმნის ნათელ წარმოდგენას. ამ ვითარების გასაცნობად და რუსეთის იმპერიული პოლიტიკის წინააღმდეგ მწერლის აქტიური ბრძოლის გასაგებად გაეიხსენოთ ამ თვალსაზრისით განსაკუთრებით საინტერესო ეპიზოდები. მიუხედავად იმისა, რომ სოხუმის მოსახლეობის 80%-ზე მეტს იმხანად ქართული მოსახლეობა შეადგენდა, ხელისუფლება ყველაფერს აკეთებდა იქაურთა ეროვნული ცნობიერების დასათრგუნად. ამ თვალსაზრისით მის მთავარ სამიზნეს პირველ ყოვლისა სკოლები წარმოადგენდნენ, სადაც მკაცრად იკრძალებოდა ქართულ ენაზე სწავლება. ამ აკრძალვის სიმწარე თ. სახოკიამაც იწვნია საკუთარ თავზე. სოხუმში ცხოვრების პერიოდში მამამ იგი

აფხაზი ბავშვებისათვის გახსნილ ე. წ. მთიელთა სკოლაში შეიყვანა, სადაც „სწავლება, რა თქმა უნდა, რუსულად წარმოებდა. ქართულის ხსენებაც კი არა ყოფილა და ვერც კი წარმოედგინათ თუ არა რუსულით, სხვა ენის საშუალებით წერა-კითხვის სწავლება შესაძლებელი ყოფილიყო“ (გვ. 204).

მამის მონდომებას, რუსულთან ერთად მის შვილს როგორმე ქართული წერა-კითხვაც შეესწავლა, იმხანად არავითარი შედეგი არ მოჰყოლია. ამ საქმის მოგვარება მხოლოდ მოგვიანებით, მშობლიურ სოფელ ხეთაში გადმოსვლისა და მარტვილის სასულიერო სასწავლებელში სწავლის პერიოდში გახდა შესაძლებელი.

სოხუმს განმეორებით თ. სახოკია 1898-1900 წლებში დაბრუნებია და, როგორც თავად წერს, „მთელი ახალგაზრდულის აღფრთოვანებით და თავდაუწყებით შებრძოლება „რუსეთის იმპერიალიზმის მიერ ჩვენის ქვეყნისა და ქართველი ხალხის გამარუხებელი პოლიტიკის გატარების საქმეს“ (გვ. 223). ეს ის დრო იყო, როცა მასა და მის თანამოაზრე ქართველ პატრიოტებს ამ ბრძოლის ორგანიზებულად და მიზანმიმართულად წარსამართად უკვე ჰქონდათ ჩამოყალიბებული აფხაზეთის „ქართული პარტია“.

ამ პარტიის შექმნის განმაპირობებელ საფუძველს პირველ ყოვლისა ის დისკრიმინაციული პირობები ქმნიდა, რაშიც რუსული კოლონიური პოლიტიკის შედეგად ღვენილ-შევიწროებული ქართველობა იყო იმხანად ჩავარდნილი სოხუმსა და მთელს აფხაზეთში. მიუხედავად იმისა, რომ იმჟამინდელ სოხუმში თითქმის მთელი უძრავი ქონების პატრონებიც ქართველები ყოფილან და ვაჭრობასაც ისინი აძლევდნენ ტონს, „ადმინისტრაციის სულმდებალი მოსამსახურეიდან მოკიდებული ოლქის უფროსამდე სულ უფიც, ტლანქ, მექრთამე რუსის მოხელეებს (ჩინოვნიკებს) ნახადით. სასულიერო უწყებაც რუსებისაგან შესდგებოდა. ეპისკოპოსიც რუსი იყო, გარშემოც რუსის მღვდლები ეხვია“ (გვ. 224).

როგორც ზემოთ უკვე ითქვა, ქართული მოსახლეობის გასარუსებლად და ეროვნული ცნობიერების დასათრგუნად ხელისუფლება მიზანმიმართულად იყენებდა ისეთ „საუკეთესო და უებარ საშუალებას“, როგორიც სკოლაა. თ. სახოკიას ინფორმაციით, ამ მიზნის მისაღწევად „გარუსების მისიონერები“ სკოლებში სწავლების მთელ პროცესს ისე წარმართავდნენ, მოსწავლეთ არ გაეგოთ, რომ ისინი ქართველები იყვნენ“. ქართული ენა არა მარტო სკოლებიდან იყო განდევნილი, არამედ ეკლესიებიდანაც და „სოხუმის საკრებულო ტაძარში სოხუმის ეპარქიის ეპისკოპოსს სრუ-

ლებით ბუნებრივად და კანონიერად მიაჩნდა სლავურის უცოდინარ ქართველობისათვის მის გასაგებ სამშობლო ქართულ ენაზე არ მოესმენინებინა წირვა-ლოცვა". გარდა ქართული პრესისა, ამ უმსგავსო და აღმაშფოთებელი ფაქტის წინააღმდეგ თ. სახოკიამ რუსულ პრესაშიც არაერთგზის აღიმაღლა ხმა აქტიურად. როგორც თავადვე წერს, მისი და მისი თანამოაზრეების ამგვარი საპროტესტო გამოსვლები "რჩებოდა ხმად მღალადებელისა უდაბნოსა შინა და დაჩაგრულნი მკვიდრნი გულზე მოწოლილ ბოდმასა და ბრაზს, ასეთ უხეშის უსამართლობით გამოწვეულს, გულშივე იკლავდნენ".

მეგრელებს, რომლებიც სოხუმის იმჟამინდელი ქართული მოსახლეობის უდიდეს ნაწილს შეადგენდნენ, თ. სახოკიას თქმით, რუსი კოლონიზატორები "ტუზემცებს" ეძახდნენ. "ტუზემცი" კი, მათი აზრით, "ბუნების შეცდომით იყო გაჩენილი" და როგორც "უნიჭო და გამოთაყვანებულ" არსებას, "არც წარსული ჰქონდა, არც აწმყო და აღარც მომავალი".

სოხუმში წლობით ნაცხოვრები მეცნიერის მიერ მოწვდილ ზემოთ დამოწმებულ ინფორმაციებში მნიშვნელოვანი ისიცაა, რომ იგი იქაური მოსახლეობის იმჟამინდელ ეთნიკურ შემადგენლობაზეც გვიქმნის გარკვეულ წარმოდგენას. როგორც ავტობიოგრაფიიდან ირკვევა, მაშინდელ სოხუმში აფხაზები თითქმის საერთოდ არ ცხოვრობდნენ.

სოხუმელი ქართველების წინააღმდეგ შავრაზმელი რუსებისა და საოლქო ადმინისტრაციის ბრძოლას განსაკუთრებით ფართო მასშტაბები მე-20 საუკუნის დასაწყისში შეუძენია. მწერლის ინფორმაციით, მათ აბირდაბირ მიიტანეს იერიში იმ თითო-ოროლა ქართველზე, რომელიც აქა-იქ კიკვივებდა სოხუმის ოლქში სხვადასხვა კუთხეს. თვალში ამოღებულთა შორის" თედოც ყოფილა. ასეთი დევნის ობიექტებად პირველ ყოვლისა ის ქართველები იყვნენ ქცეულნი, რომლებიც "ადგილობრივ ადმინისტრაციას ხელს უშლიდნენ ამ ოლქის მცხოვრებთა გარუსების საქმეში"(გვ. 232). ადმინისტრაციამ ყველა მათგანს ოლქიდან რუსეთის შიდა გუბერნიის რომელიმე ქალაქში გადასახლება მიუსაჯა. აღნიშნული სასჯელისაგან თავი თ. სახოკიამ იმით დაიხსნა, რომ პარიზში მოასწრო წასვლა.

პარიზიდან მწერალი 1905 წელს დაბრუნდა. სამშობლოში მისი დაბრუნება უპირველეს ყოვლისა რომანტიკული ეროვნული მიზანსწრაფვით იყო განპირობებული. კერძოდ, თ. სახოკიამ და მისმა თანამზარხველებმა გემ "სირიუსით" საქართველოში ჩამოიტანეს პოლანდიაში მათი პარტიის მიერ შეძენილი იარაღი, რომელიც ქართველი პატრიოტებისათვის უნდა დაერიგებინათ. თ. სახოკიას ინფორმაციით, "გემს მიგებებულმა სანდლებმა იარა-

ღის ნაწილი გადმოტვირთეს შავი ზღვის პირის სხვადასხვა ადგილას. გადმოტვირთული იარაღის ნაწილი მთაწერობამ ჩაიგდო ხელში, სხვა ხალხს დაურიგდა" (235).

1905 წლის რევოლუციის დამარცხების შემდეგ ამ პატრიოტული აქციის სხვა მონაწილეებთან ერთად სოხუმში მყოფი თ. სახოკიაც დააპატიმრეს, მაგრამ ოთხთვიანი პატიმრობის შემდეგ, 1906 წლის მაისში, იგი ციხიდან გაათავისუფლეს.

მიუხედავად ხელისუფლების მიერ გატარებული რეპრესიული ანტიქართული პოლიტიკისა, როგორც მწერალი წერს, სოხუმში იმხანად არც ქართველთა რაოდენობა შემცირებულა და არც მათი უფლებრივი მდგომარეობა. უფრო მეტიც, ქალაქის თავად ნ. თავდგირიძე იყო, ოლქის უფროსად ლ. ჯანდიერი, აფხაზეთის ეპარქიის მღვდელმთავრად კი კირიონი. ადგილი წარმოსადგენია, რუსის შავრაზმელები რა ყოფაში იქნებოდნენ... ქვეყნის დაქცევას იფიქრებდნენ, მაგრამ სოხუმში ყველა დაწესებულებათა სათავეში ქართველების დადგომას ვერასოდეს წარმოიდგენდნენ", კმაყოფილებით წერს ამ ფაქტთან დაკავშირებით ავტორი.

როგორც ზემოთ უკვე ითქვა, 1895-1904 წლებში აქტიურ ეროვნულ საქმიანობას ეწეოდა ქართველ პატრიოტთა მიერ შექმნილი არალეგალური ორგანიზაცია "ქართული პარტიის" სახელწოდებით. პარტიის შექმნისა და საქმიანობის პროცესში ლიდერის როლს პირველ ყოვლისა თედო სახოკია ასრულებდა. მასთან ერთად "ქართული პარტიის" ელიტას შეადგენდნენ: ანთიმოზ ჯუღელი, ივანე გეგია, გრიგოლ კანდელაკი, ივანე ბურჭულაძე, ფარნა დავითაია, სპირიდონ ნორაკიძე... პარტიის წევრები იყვნენ სასულიერო პირნი: დეკანოზი დავით მაჭავარიანი, მღვდელი ბესარიონ ხელაია (შემდგომში საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი ამბროსი), მღვდელი ავქსენტი სახოკია, მღვდელი ივანე ჩხენკელი. ქართულ პარტიაში დაიწყო თავისი მოღვაწეობა ცნობილმა პოლიტიკურმა მოღვაწემ, შემდეგში საქართველოს ეროვნული ინტერპარტიული საბჭოს თავმჯდომარემ, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის პირველმა საგარეო საქმეთა მინისტრმა - აკაკი ჩხენკელმა... თედო სახოკიას მიერ შექმნილ ქართულ პარტიასთან იყვნენ დაკავშირებულნი და მას თანაუგრძნობდნენ: გურია-სამეგრელოს ეპისკოპოსი ალექსანდრე, ეპისკოპოსი კირიონი (შემდეგში საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი კირიონ II), ქუთაისის ეპისკოპოსი ლეონიდი (შემდეგში საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი) და სხვა ცნობილი საეკლესიო მოღვაწენი" (ა. სილაგაძე, ვ. გურული, საქართველოს განუყოფლობისათვის ბრძოლის ისტორიიდან, ნაკვეთი II, თედო სახოკიას ქართული პარტია აფხაზეთში (1895-1904), 1999 წ. გვ. 16).

როგორც დამოწმებული ფრაგმენტიდანაც ნათლად ჩანს, „ქართული პარტიის“ შემადგენლობაში იმ პერიოდის ქართველ მამულიშვილთა ბევრი ღირსეული და თვალსაჩინო წარმომადგენელი შედიოდა, რომლებიც აქტიურდ იბრძოდნენ რუსული კოლონიური პოლიტიკის წინააღმდეგ. ამ ბრძოლის უმთავრეს ასპარეზად, მართალია, აფხაზეთი იყო ქცეული, მაგრამ პარტიის სამოქმედო სივრცე მხოლოდ ამ რეგიონით არ შემოიფარგლებოდა და მას ფილიალები ჩვენი ქვეყნისა და კავკასიის სხვა ადგილებშიც ჰქონია (ა. სილაგაძე, ვ. გურული, დასახ. წიგნი, გვ. 17).

არალეგალურად არსებული ამ პატრიოტული პარტიული ორგანიზაციის შექმნისა და საქმიანობის პროცესში თედო სახოკიას ხელმძღვანელობას ხშირად ესმება ზაზი იმდროინდელი ოფიციალური ხელისუფლების წარმომადგენელთა მიერ შედგენილ სხვადასხვა სახის დოკუმენტებში. მაგალითად, ქუთაისის სამხედრო გუბერნატორი მთავარმართებლისათვის 1900 წლის 3 აგვისტოს გაგზავნილ მოხსენებით ბარათში წერდა: „სახოკიამ სოხუმის ოლქში ჩამოაყალიბა ქართველთა პარტია, რომელიც ისწრაფვის“ ა) აფხაზური მოსახლეობის ეკლესიებში მოაწყოს ღვთისმსახურება არა სლავურ, არამედ მხოლოდ ქართულ ენაზე და ბ) სამრევლო-საეკლესიო სკოლებში და კავკასიაში ქრისტიანობის აღმდგენელ სკოლებში, რომლებიც აფხაზეთსა და სამურზაყანოს ფარგლებშია, ყველა საგნის სწავლება მოაწყოს ქართულ და არა რუსულ ენაზე, რომ ამ გზით გააქართველოს აფხაზეთისა და სამურზაყანოს მოსახლეობა“ (ციტირებულია ტ. ზუნდაძის წერილიდან - „თედო სახოკია“. იხ: თ. სახოკია, კრებული, 1969 წ. გვ. 66).

როგორც ვხედავთ, თედო სახოკიას „ქართული პარტია“ აფხაზეთის ქართულ მოსახლეობაში ეროვნული ცნობიერების განმტკიცების უპირველეს პირობად ორი უმთავრესი პრობლემის გადაწყვეტას მიიჩნევდა აუცილებლად: ეკლესიებში ღვთისმსახურების ქართულ ენაზე დაკანონებასა და სკოლებში ქართულ ენაზე სწავლების შემოღებას. მისი აზრით, ამ ნაბიჯის გადადგმით რეალურად გამოეცლებოდა საფუძველი მზაკვრულ განზრახვას, რაც მიზნად ისახავდა ქართველი ერის ისეთ „ხალხებად“ დშლა-დაქუცმაცებას, როგორებიცაა: „მეგრელები“, „გურულები“, „სვანები“, „იმერლები“, „აჭარლები“ და საკუთრივ „ქართველები“. მიზანი ნათელი იყო: თუ აღარ იარსებებდა ერთიანი ქართველი ერი, მაშინ აღარც ერთიანი საქართველოს მოთხოვნა იქნებოდა შესაძლებელი, მაშინ აფხაზეთის საქართველოდან გაყვანაც განხორციელებადი საქმე იქნებოდა... თედო სახოკიას ქართული პარტია თავისი მოთხოვნით - ღვთისმსახურება და სწავლა-განათლება ქართულ ენაზე - ერთიანი ქართული ეროვნული ცნობიერების ჩა-

მოყალიბებასა და განმტკიცებას ემსახურებოდა, რასაც შედეგად უნდა მოჰყოლოდა (და მოჰყვა კიდევ) ქართველი ერის გამთლიანება" (ა. სილაგაძე, ვ. გურული, დასახ. წიგნი, გვ. 20).

ა. სილაგაძე და ვ. გურული „ქართული პარტიის“ უდიდეს ისტორიულ დამსახურებად მის იმ ერთ-ერთ უმთავრეს საპროგრამო მოთხოვნასაც მიიჩნევენ, რომელიც ქართულ სკოლებში აფხაზთა აღზრდასაც და აფხაზი მრევლისათვის ღვთისმსახურების ქართულ ენაზე შემოღებასაც ითვალისწინებდა. ამის გაკეთება იმიტომაც იყო აუცილებელი, რომ აფხაზებს საკუთარი დამწერლობა არ ჰქონდათ და საუკუნეთა განმავლობაში მათი სწავლებისა და ღვთისმსახურების ენას მხოლოდ და მხოლოდ ქართული წარმოადგენდა. თ. სახოკია შემოთავაზებული იყო იმით, რომ რუსი კოლონიზატორები მიზანსწრაფულად უთხრიდნენ ძირს იმ ტრადიციას, რასაც ორი ტრაგიკული შედეგი შეიძლებოდა მოჰყოლოდა: ა) აფხაზეთის ჩამოცილება საქართველოდან; ბ) აფხაზების, როგორც ხალხის, გაქრობა-ასიმილაცია... ზემოთ ხაზგასმული მოთხოვნით თედო სახოკია აფხაზებს ქართულ ენასა და ქართულ კულტურას კი არ ახვევდა თავს, არამედ იცავდა მათ გადაგვარებისა და გაქრობისაგან (იქვე).

„ქართული პარტიის“ საქმიანობით უკმაყოფილო ხელისუფლება არა მარტო უბრალოდ ადევნებდა თვალყურს მისი ლიდერების პატრიოტულ მოღვაწეობას, არამედ რეპრესიულ ზომებსაც მიმართავდა მათ ასალაგმად. ასე მოქცეულან, მაგალითად, ჟანდარმერიის წარმომადგენლები 1900 წლის მარტში, როცა ქართული პარტიის არსებობის დამადასტურებელი სამხილი მასალის მოსაძიებლად ერთდროულად მოუწყვიათ ჩხრეკა პარტიის ლიდერების ბინებში. მართალია, ჩხრეკის შედეგად ჟანდარმერიამ მისთვის სასურველი მტკიცებულობები, რითაც აფხაზეთ-სამურზაყანოში რაიმე ეროვნული მიმართულების პარტიის ან ჯგუფის არსებობას დაადასტურებდა, ვერ აღმოაჩინა, მაგრამ „ჯგუფის ხელმძღვანელმა თედო სახოკიამ დაკითხვისას აღიარა: პირველი, რომ ის პრესის საშუალებით ცდილობს, რათა ქართული ენა, როგორც მშობლიური ისწავლებოდეს სოხუმის მოსახლეობაში... მეორე, რომ ღვთისმსახურება სოხუმის ოლქის მეგრულ მოსახლეობაში წარმოებდეს ქართულ ენაზე“ (ტ. ხუნდაძე, გვ. 67).

ხელისუფლების მიერ იმჯერად გატარებული სადამსჯელო ღონისძიება იმით დამთავრდა, რომ თ. სახოკიასა და ა. ჯუღელს სოხუმიდან გაძევება და შიდა რუსეთის რომელიმე გუბერნიაში გადასახლება მიესაჯათ. როგორც ზემოთ უკვე ითქვა, თ. სახოკიამ ეს სასჯელი საზღვარ-

გარეთ გაქცევით აიცდინა.

სამწუხაროდ, ხელისუფლების მიერ გატარებული უმკაცრესი რეპრესიული ზომების შედეგად „ქართულმა პარტიამ“ 1904 წელს არსებობა შეწყვიტა. კავკასიის სამოქალაქო ნაწილის მთავარმართებლის საბჭოს გადაწყვეტილებით, ქართული პარტიის წევრებს, მეტად სასტიკი განაჩენი გამოუტანეს: რუსეთის შიდა გუბერნიებში გადასახლება განუსაზღვრელი ვადით, რაც იმას ნიშნავდა, რომ სასჯელის ხანგრძლივობა დაუსრულებლად შეიძლებოდა გაგრძელებულიყო (ა. სილაგაძე, ვ. გურული, დასახ. წიგნი, გვ. 162). თ. სახოკიამ სასჯელს თავი ამჯერადაც საზღვარგარეთ წასვლით დააღწია.

ეროვნული ინტერესების სადარაჯოზე აქტიურმა დგომამ და რუსი კოლონიზატორების წინააღმდეგ თავგანწირულმა ბრძოლამ თ. სახოკია იმეამინდელი სოხუმის ქართულ მოსახლეობაში ერთ-ერთ ყველაზე პოპულარულ და პატივსაცემ პიროვნებად აქცია. აი, რას წერენ ამასთან დაკავშირებით სოხუმის ქალთა პროგიმნაზიის ყოფილი მასწავლებლები ვერა კობახიძე და სოფიო ქოიავა: „სოხუმში ჩვენ გეყავდა ერთადერთი მეგობარი, მწერალი და პატრიოტი და საქართველოს მაღიღებელი თედო სახოკია, რომელიც იყო ჩვენი მრჩეველი ყველაფერში... მარიამ თურქია ხშირად მოდიოდა ჩვენთან პროგიმნაზიაში და აღფრთოვანებით გადმოგვცემდა თედო სახოკიას სიტყვებს იმის შესახებ, თუ როგორ უნდა გვიყვარდეს ჩვენი სამშობლო... აღტაცებით ვისმენდით ჩვენ ამ სიტყვებს და ვამაუობდით იმით, რომ ჩვენი საყვარელი სამშობლოს შვილები ვიყავით“ (ტ. ხუნდაძე, გვ. 71).

აფხაზეთში მცხოვრები ქართველების აქტიურმა ბრძოლამ თავიანთი ეროვნული ინტერესების დასაცავად განსაკუთრებით ფართო მასშტაბები შეიძინა 1895 წელს გამართული სოხუმის თვითმართელობის არჩევნების დროს. ამ წელს სოხუმელებს პირველად მიეცათ შესაძლებლობა თავად აერჩიათ ქალაქის თავი. ამ დიდმნიშვნელოვანმა მოვლენამ არა მარტო სოხუმელი ქართველობის ცხოველი დაინტერესება გამოიწვია, არამედ მთელი ჩვენი ხალხისა. განსაკუთრებით აქტიურობდა იმხანად სოხუმში მცხოვრები თ. სახოკია. მის იმდროინდელ პუბლიკაციებში პატრიოტული სულისკვეთებითაა მოთხრობილი ამ არჩევნებთან დაკავშირებული უმნიშვნელოვანესი ამბები. ამ პუბლიკაციათაგან მეტად საინტერესოა ჟურნალ „მოამბის“ 1896 წლის მე-10 ნომერში გამოქვეყნებული ვრცელი წერილი „სოხუმის ქალაქის არჩევნები“, რომელიც ნათელ წარმოდგენას გვიქმნის ეროვნული თვალსაზრისით იმეამინდელ სოხუმში არსებულ ვითარებაზე.

როგორც ავტორის მიერ მოწვდილი ინფორმაციით ვგებულობთ, პირველი დიდი გამარჯვება იქაურ ქართველებს ხმოსანთა არჩევის დროს მოუპოვებიათ. კერძოდ, მოსახლეობის მიერ არჩეული 26 ხმოსანიდან 19 ქართველი ყოფილა, 4 ბერძენი, 3 კი რუსი. თ. სახოკიას თქმით, ხმოსანთა ასეთი ეროვნული პროპორცია „კანონიერი და მიუკერძოებელი“ მოვლენა იყო და რეალურად ასახავდა იმ პერიოდის სოხუმში ამ ხმისავე ეროვნების ამომრჩეველთა რიცხვს. ამ ინფორმაციით მკითხველისათვის კიდევ ერთხელ ხდება ცხადი ის ფაქტი, რომ მე-19 საუკუნის დასასრულისთვის სოხუმში აფხაზები და სომხები იმდენად უმნიშვნელო რაოდენობით ცხოვრობდნენ, რომ ხმოსანთა 26 კაცთან სიაში მათ თითო-თითო კანდიდატის გაყვანაც კი ვერ მოუხერხებიათ.

ქართველთა ზემოთ აღნიშნულ გამარჯვებას ხელისუფალთა და რუს კოლონიზატორთა მძაფრი რეაქცია მოჰყოლია. მათ ამკარად და შეუნილბავად დაუწყიათ ბრძოლა იქაური ქართველობის წინააღმდეგ და უმთავრეს სამიზნედ პირველ ყოვლისა მეგრელები გაუხდიათ. „თუ ესენი აქ დარჩნენ და უფლება არ ავხადდეთ, სხვას აქ ყოფნა არ შეუძლიაო. უნდა აქედან ავიბარგოთო... ან მეგრელებს, მსგავსად ებრაელთა, უფლებანი წავართვათო“ (თ. სახოკია, დასახ. წერილი, გვ. 112).

აფხაზეთში მეგრელთა მომრავლებით ძილდამფრთხალი გადამთიელები და მათი დამქაშები, თ. სახოკიას თქმით, „პირიდან ცოფსა ჰყრიდნენ“. ისინი შემფოთებულები იყვნენ იმის გამო, რომ „მთელი სოხუმი თითქმის მეგრელობისა იყო“.

ქართველების, კერძოდ კი მეგრელების წინააღმდეგ რუსი კოლონიზატორების ამგვარი მძულვარე და გესლიანი დამოკიდებულება იმუამინდელ რუსულ პრესაშიც ფართოდ აისახა. მაგალითად, პეტერბურგში გამოშვებულ გაზეთ „ნოვოე ვრემიაში“ გამოქვეყნებულ პუბლიკაციებში „ზნეობრივი სითაღლითით“ იყო დახასიათებული სოხუმის თვითმმართველობის არჩევნები. თ. სახოკიას თქმით, ამ გაზეთისათვის „ასეთი კილო წერისა პირველი არ არის (და არც უკანასკნელი იქნება), ასეთია წესი მისი, ადათი, ჩვეულება. და, რა თქმა უნდა, არც ერთს უღალატებს, არც მეორეს და არც მესამეს. მისგან ის გაგვიკვირდება - კარგი რომ სთქვას ჩვენზე, თორემ ავის გაგონებას ხომ დიდი ხანია შეგვაჩვია“ (დასახ. პუბლიკაცია, გვ. 119).

„ნოვოე ვრემიასა“ და მისი რეაქციონერი ავტორების ამგვარი გაბოროტების უმთავრესი მიზეზი, თ. სახოკიას აზრით, კი ის ყოფილა, ხელისუფლების მიერ გატარებული აქტიური კოლონიური პოლიტიკის მიუხედავად სოხუმსა

და მთელს აფხაზეთში მცხოვრებ ქართველთა, პირველ ყოვლისა კი მეგრელთა რაოდენობაცა და გავლენაც მაინც დიდი რომ იყო. ამ ფაქტით შემოფოთებულ-გაბოროტებული გაზეთის შემოქმედნი აღმოფოთებულნი გაიძაბოდნენ, „მეგრელებმა მთელი აფხაზეთი დაიჭირესო, მკვიდრთ (ესე იგი აფხაზთ) თავის მიწა-წყალზე ხელი დააბანინესო (?!), შავი ზღვის სანაპირო ადგილების ალებ-მიცემობა ხელთ ჩაიგდესო. თითქო სააუგო საქმე ექნათ მეგრელებსა იმით, რომ აფხაზთაგან თავ-მინებებულ ადგილებს და მიწა-წყალს კანონიერად დაეპატრონენ და ზედ გააშენეს მშვენიერი სოფლები, გადასჭიმეს საუცხოოვო კარ-მიდამო“ (იქვე).

როგორც ზემოთ უკვე ითქვა, მიუხედავად ხელისუფლებისა და რუსი კოლონიზატორების ამგვარი დამოკიდებულებისა, სოხუმელი ქართველები ფარ-ხმალს მაინც არ ყრიდნენ და აქტიურად იბრძოდნენ თავიანთი ეროვნული უფლებების დასაცავად და განსამტკიცებლად. ამ თვალსაზრისით რამდენიმე სიტყვა 1899 წელს გამართულ სოხუმის ქალაქის თავის არჩევნებთან დაკავშირებითაც უსათუოდ მინდა ვთქვა.

ტრადიცია არც ამჯერად დარღვეულა და ჩვენი ერის სახელოვან მამულიშვილებთან ერთად ამ პროცესში კვლავაც აქტიურად ჩაერთო თ. სახოკიაძე. ი. ჭავჭავაძის, ი. გოგებაშვილის, ნ. ნიკოლაძის, ა. ხახანაშვილისა და სხვა ცნობილ მამულიშვილთა რჩევით სოხუმის თავის კანდიდატად შერჩეულ იქნა ცნობილი საზოგადო მოღვაწე, მწერალი და ბიზნესმენი - ალექსანდრე სარაჯიშვილი. ქართველთა აქტიური მცდელობა საბოლოოდ იმით დამთავრდა, რომ მათმა სასურველმა კანდიდატურამ მისი მოწინააღმდეგე შავრაზმელი კანდიდატი ბერენსი, რომელსაც ხელისუფლება ამკარად უჭერდა მხარს, სასტიკად დაამარცხა. „არჩევნების შედეგები გაგზავნილ იქნა ქუთაისში გუბერნატორთან დასამტკიცებლად, მაგრამ ამას შავრაზმელებმა სოხუმიდან თან გააყოლეს ათასგვარი დამოწმების წერილი. გუბერნატორმა, რა თქმა უნდა, პირველი არჩევანი სოხუმელთა არ დაამტკიცა“ (თ. სახოკია, ჩემი საუკუნის ადამიანები, 1984 წ. გვ. 64).

იგივე ამბავი მოხდა განმეორებით არჩევნებზეც. ქართველთა ძალისხმევით ქალაქის თავად ამჯერად განჯის სასამართლო პალატის წევრი ნ. აბულაძე იქნა არჩეული, მაგრამ გუბერნატორმა არც მისი უფლებამოსილება დაამტკიცა. საბოლოოდ ყველაფერი იმით დამთავრდა, რომ გუბერნატორმა, თ. სახოკიას სიტყვით, მეტად „კანდიერი და უტიფარი გადაწყვეტილება“ მიიღო - ქალაქის თავად არჩევნებში სასტიკად დამარცხებული ბერენსი დანიშნა, რითაც კიდევ ერთხელ გათელა ფეხქვეშ ქართველი ხალხის ეროვნული ღირსება.

ამ ფაქტით შეურაცხყოფილმა და უკიდურესად აღშფოთებულმა თ. სახოკიამ გუბერნატორის გადაწყვეტილებისადმი თავისი უკმაყოფილება იმით გამოხატა, რომ ბრძანებით ქალაქის თავად დანიშნულ ბერენსს საზოგადოებისათვის ამ თანამდებობაზე მისი პირველწარდგენის დღეს პროტესტის ნიშნად ხელი არ ჩამოართვა, რასაც თავისუფლად შეიძლებოდა თედოს ორთვიანი დაპატიმრებაც მოჰყოლოდა. აი, რას წერს თავად მწერალი ამ ფაქტთან დაკავშირებით: «დადგა დღე გუბერნატორის მოწერილობის გამოცხადებისა სოხუმის საქალაქო ხმოსნებისათვის. გუბერნატორის მოწერილობის წაკითხვის შემდეგ «დანიშნული» ქალაქის თავი ესტრადიდან ჩამოდის, ხმოსნებს ხელს აწერინებს იმაზე, რომ წაუკითხეს გუბერნატორის მოწერილობა. ბოლოს, თითქოს ეს შეურაცხყოფა არ ეყოფოდათ ქართველ ხმოსნებს, ყველას ხელს უშვერს ჩამოსართმევად... ყველანი იმის შიშით, გუბერნატორის საწინააღმდეგო პროტესტად არ ჩამითვალონო, ჩქარობენ ხელის ჩამორთმევას. ჯერი მიდგა ამ სტრიქონების დამწერზე... ბერენსმა ხელი რომ გამომიშვირა, მე ჩემი მარჯვენა ხელი უკან წავიღე და თან დავატანე, ლაფდასხმულ კაცს მე ხელს არ ვართმევ-მეთქი» (თ. სახოკია, დასახ. წიგნი, გვ. 64).

მოსალოდნელ სასჯელს პროტესტის ამგვარი ფორმით გამოხატვის გამო თ. სახოკიამ თავი საზღვარგარეთ გამგზავრებით დააღწია.

როგორც თ. სახოკიას წერილებიდანაც ნათლად ჩანს, რაც დრო გადიოდა, ქართველთა მიზანმიმართული დევნა-შევიწროებისა და დისკრიმინაციის ზემოთ აღნიშნული პროცესი უფრო და უფრო ფართო მასშტებს იძენდა. ამის დასტურად აქ მწერლის ის წერილი მინდა გავიხსენო, რომელშიც 1903 წლის სოხუმის არჩევნების შედეგებზე განხილული (გაზ. «ცნობის ფურცელი», 1903 წ. №2285). თ. სახოკია აღშფოთებითა და უდიდესი მამულიშვილური გულსიტკივილით საუბრობს იმ დისკრიმინაციული დამოკიდებულების შესახებ, რასაც რუსი კოლონიზატორები სოხუმში მცხოვრები ქართველების მიმართ იჩენდნენ. მათ თვალში ადამიანს იმთავითვე «ეკარგებოდა ყოველივე ღირსება, თუ მისი გვარი ძეზე ან შვილზე ბოლოვდებოდა».

ქართველების მიმართ ამგვარი მძულვარე დამოკიდებულება განსაკუთრებით მძაფრ ფორმას არჩევნების პერიოდში იღებდა. ასე მომხდარა 1903 წლის არჩევნების დროსაც, როცა ქალაქის თავის თანამდებობის დასაკავებლად ერთმანეთს ქართველი აბულაძე და რუსი ზახაროვი დაუპირისპირდნენ. გარდა ქალაქის თავისა, არჩევნებზე გამგეობის წევრებიც უნდა აერჩიათ. ქართველებს აქაც ჰყოლიათ თავიანთი კანდიდატურა

წამოყენებული. კრებაზე, სადაც აღნიშნული საკითხები იხილებოდა, კრების თავმჯდომარეს - მარკოვს ასეთი განცხადება გაუკეთებია: «ამაოდ სცდილობთ ორის ქართველის არჩევას, სულ ერთია, არ დაამტკიცებენო». თ. სახოკიას თქმით, ამით მარკოვმა საჯაროდ გამოაშკარავა, რომ ტიპიური წარმომადგენელი იყო იმ წრის, რომელიც ამა თუ იმ თანამდებობისათვის ღირსეულ კაცს კი არ ეძებს, არამედ მისის გვარის დაბოლოვებას».

ყოველივე ზემოთქმულის გამო უსაზღვროდ შეურაცხყოფილ კრების ერთ-ერთ მონაწილეს, ხმოსან ლუკა თოფურიძეს მარკოვისათვის ამ სიტყვებით მიუმართავს: «მეტად საწყენი იყო იმის მოსმენა, რაც თქვენ ახლა ბრძანეთ. ბრძანეთ, რომ ქართველი კაცი ნუ იქნება ქალაქის საქმეთა მეთაურად... ეროვნების ხსენება ასეთ საქმეში მეტისმეტი გაუფრთხილებლობაა, მეტისმეტი წინაუხედაობაა. როცა ქალაქისათვის სათაფო კაცს ვეძებთ, იმას კი არ უნდა ვკითხულობდეთ, ეს კაცი ქართველია, რუსია თუ სომეხი, მთავარი საკითხი ის უნდა იყოს, ესა თუ ის კაცი რამდენად შესაფერია იმ როლისათვის, რომელიც უნდა დაეკისროთ».

მიუხედავად იმისა, რომ ამ თვალსაზრისით აბულაძე აშკარად ჯობდა მის მოწინააღმდეგეს, რაც არჩევნების შედეგებითაც ნათლად დადასტურდა (აბულაძეს 35 ხმოსნიდან მხარი 22-მა დაუჭირა, ზახაროვს კი 13-მა), ხელისუფლების მესვეურები უპირატესობას მაინც მის რუს კონკურენტს ანიჭებდნენ. ამგვარი ეროვნული დისკრიმინაციით შეურაცხყოფილი მწერალი კიდევ ერთხელ გმობდა საჯაროდ ხელისუფლების ანტიქართულ პოლიტიკას და ჩვენი ქვეყნის დამპყრობ რუს კოლონიზატორებს აღშფოთებით მიმართავდა: «ასეთს კაცს გვიწუნებთ და მხოლოდ იმისათვის, რომ ქართველია... რათაო?... ქართველმა ვის რა გველი შეუწვა! ნუთუ ჩვენც თანასწორი უფლებით მოსილნი ქვეშევრდომელი არა ვართ დიდის რუსეთის იმპერიისა?»

თ. სახოკიას აფხაზური ციკლის წერილები აფხაზეთში სვანების დამკვიდრების შესახებაც გვაწვდიან მეტად საინტერესო ინფორმაციას. როგორც ამ წერილებიდან ვგებულობთ, ამ თვალსაზრისით უფარესად მნიშვნელოვანი როლი შეუსრულებია ზემოთ უკვე მოხსენიებულ ალ. სარაჯიშვილს, რომელსაც დალის ხეობაში, მის კუთვნილ ათას ღესეტიან მიწაზე, სვანეთიდან პირველად ჩამოუსახლებია უმიწაწყლო სვანები. ეს მიწა მას მემკვიდრეობით ჰქონია მიღებული ბიძისაგან, რომელსაც მეფისნაცვლის საბჭოში დიდი თანამდებობა ჰქონდა დაკავებული.

„უპატრონოდ და უმეთვალყურეოდ მიტოვებულ ხეობაში სვანების ჩამოსახლება პრინციპულად არ შეესაბამებოდა რუსეთის კოლონიურ პო-

ლიტიკას. გარდა იმისა, რომ ეს ფაქტი ხელისუფლებას აფხაზეთში ქართველთა მომრავლების გამო არ აწყობდა, იგი ამ რეგიონში სვანების მიგრაციას იმიტომაც ეწინააღმდეგებოდა, რომ ისინი „ხელს შეუშლიდნენ რუსეთიდან გადმოსახლებულთა იქ დასახლებასა და ფეხის მოკიდებას“. ამიტომაც ამ ამბით შეწუხებული მთავრობა აქტიურად მოითხოვდა სვანების იქიდან აყრასა და უკან გადასახლებას (თ. სახოკია, დასახ. წიგნი, გვ. 65).

აფხაზეთის მთიანეთში სვანების დასახლებასთან დაკავშირებულ პრობლემებს თ. სახოკიამ 1903 წელსაც მიაქცია საგანგებო ყურადღება გაზ. „ცნობის ფურცელში“ (№2305) გამოქვეყნებულ წერილში „სვანების თავგადასავალი“. მშობლიური სოფლებიდან სვანების აყრისა და კოდორის ხეობაში დამკვიდრების უმთავრეს მიზეზად მწერალი ამჟღავნებს მათ მიმღე ეკონომიკურ მდგომარეობასა და უმიწობას ასახელებს.

კერძოდ, ნათქვამის ნათელსაყოფად თ. სახოკია მკითხველს მოუთხრობს ორი წლის წინათ სოფელ ეცერთან კოდორის ხეობის სოფელ პტიშში ჩამოსახლებული 30 კომლი სვანის მიმღე ცხოვრების ამბავს. მიუხედავად იმისა, რომ ხეობაში დაუსახლებელი და აუთვისებელი მიწების დიდი რაოდენობა იყო, ხელისუფლება უსასყიდლოდ მათი ათვისების უფლებას მხოლოდ რუსების შიდა გუბერნიებიდან გადმოსახლებულ რუსებს აძლევდა. ამ მდგომარეობიდან სვანებმა ის გამოსავალი მოძებნეს, რომ მიწა ერთწლიანი იჯარით აიღეს. ისინი იმედოვნებდნენ, რომ მთავრობა მათ ერთი წლის მერეც მისცემდათ იქ დარჩენის უფლებას, მაგრამ ხელისუფლებამ უკან არ დაიხია და სვანებს დაემუქრა, თუ ნებით არ წავიდოდნენ, დაკავებული ადგილებიდან ძალით აყრიდნენ და უკან ისე გაასახლებდნენ. ამ ფაქტით აღშფოთებული მწერალი ქართულ საზოგადოებას, კერძოდ კი თავდაზნაურობას მოუწოდებდა, ხმა აემაღლებინათ ამგვარი უკანონობის წინააღმდეგ და ოფიციალურად ეშუამდგომლათ მთავრობასთან უკიდურესად მიმღე მდგომარეობაში ჩავარდნილი ჩვენი თანამემამულეებისთვის დახმარების აღმოსაჩენად.

მაგრამ, თ. სახოკიას თქმით, აფხაზეთში მცხოვრები ქართველები თავიანთ პოზიციებს უკვე არათუ ასე იოლად აღარ თმობდნენ, არამედ საკუთარ მმართველობით უფლებებს კიდევ უფრო მეტად იმტკიცებდნენ, რის შედეგადაც აქაურთა ცხოვრებაში შეიჭრა შეგნება ქართველობისა, ქართული ინტერესების სამსახურისა. სოხუმში გაიხსნა ქართული სკოლა „ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოებისა“... დაარსდა ქართული ბანკი, ქართული თეატრი. შავრაზმელებმა კუდები

ამოიძეუს" (იქვე, გვ. 66).

თ. სახოკია დიდი სიყვარულით იხსენებს თავისი დროის იმ ქართველ მამულიშვილებს, რომელთაც განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი როლი შეასრულეს აფხაზეთში რუსული კოლონიური პოლიტიკის წინააღმდეგ ბრძოლაში. ერთ-ერთი მათგანი იყო ცნობილი მეცნიერი და მასწავლებელი ნიკო ჯანაშია, რომელმაც პირველდაწყებითი განათლება აფხაზეთის მკვიდრთა გარუსების მიზნით 1863 წელს სოხუმში დაარსებულ მთიელთა სკოლაში მიიღო. როგორც უკვე ითქვა, სკოლაში ყველა საგანი მარტოოდენ რუსულ ენაზე ისწავლებოდა, რის შედეგადაც მიზანმიმართულად უცლებოდა მკვიდრი საფუძველი ბავშვების ეროვნულ ცნობიერებას. ასეთი ბედი ეწია მთიელთა სკოლის კურსდამთავრებულ ნიკო ჯანაშიასაც, რომელმაც ქართული წერა-კითხვა მხოლოდ გორის საოსტატო სემინარიაში სწავლის პერიოდში შეისწავლა.

1891 წელს, სემინარიის დამთავრების შემდეგ, სოხუმში, მის მშობლიურ მთიელთა სკოლაში სამუშაოდ გამწესებულმა ნ. ჯანაშიამ, თ. სახოკიას ინფორმაციით, „სამსახურის დაწყებისთანავე დაიწყო პრაქტიკულად ცხოვრებაში გატარება იმ პრინციპებისა, რომელთაც ელემენტარული პედაგოგიური კანონი მოითხოვს: ყრმამ სამშობლო ენაზე უნდა შეითვისოს პირველდაწყებითი ცოდნა. დიდხანს არ გაუვლია, ნ. ჯანაშიას დასწამეს „გაქართველების“ პოლიტიკის მიმდევრობა - დაბეზღეს, სადაც ჯერ არს და ისიც იძულებული გახდა 1892 წელს გადასულიყო გურიაში" (თ. სახოკია, დასახ. წიგნი, გვ. 214).

1894-1899 წლებში ნ. ჯანაშია კვლავ ბრუნდება აფხაზეთში, ამჯერად როგორც გუდაუთის დაწყებითი სკოლის გამგე. მისი ცხოვრების ე. წ. აფხაზური პერიოდის მოთხრობით თ. სახოკია ნათელ წარმოდგენას გვიქმნის იმ რთულ ვითარებაზე, რომელიც საქართველოს ამ ძირძველ მხარეში არსებობდა იმხანად ეროვნული თვალსაზრისით. მისი ინფორმაციით, აფხაზეთში განათლების სამინისტროს სკოლებში სასწავლო უწყება ნიშნავდა რუს მასწავლებლებს, რომელთაც როგორც კანონი, მოსწავლეთა ენა არ უნდა სცოდნოდათ. ასე რომ, ბავშვებს თუთიყუშივით უნდა ესწავლათ რუსულ სახელმძღვანელოებში დაბეჭდილი ლექსები თუ მოთხრობები" (იქვე, გვ. 215).

თ. სახოკიას თქმით, ნ. ჯანაშიამ, რომელმაც შესანიშნავად იცოდა ქართული და აფხაზური ენები, გუდაუთის სკოლაში მუშაობის დაწყებისთანავე რადიკალურად შეცვალა ეს მდგომარეობა. აფხაზეთში მისმა პედაგოგიურმა და მეცნიერულმა მოღვაწეობამ უფრო ფართო მასშტაბები

შეიძინა 1910 წლიდან, სოხუმის ქართული სკოლის დირექტორად დანიშნვის დროიდან. სკოლა მის ხელში გადაიქცა კერად, რომლის გარშემო თავს იყრიდა ადგილობრივი ქართველობა. სოხუმში მასწავლებლობის დროს ნ. ჯანაშია თანამშრომლობდა ქართულ გაზეთებში და აწვდიდა აქაურ ამბებს. მან თავისი სახელი უკვდავყო გამოკვლევით, რომლის საგანს შეადგენდა აფხაზეთის ეთნოგრაფია" (იქვე).

თ. სახოკიას შემოქმედებითი მემკვიდრეობა იმ დამოკიდებულებაზეც გვიქმნის ნათელ წარმოდგენას, რომელსაც მისი დიდი თანამედროვენი იჩენდნენ აფხაზეთის მიმართ. ამ თვალსაზრისით ძალზე საინტერესოა მისი წიგნი ჩემი საუკუნის ადამიანები". მემუარული ჟანრის ამ წიგნით თ. სახოკიამ კიდევ უფრო ნათელი წარმოდგენა შეგვიქმნა იმ აქტიურ მამულიშვილურ საქმიანობაზე, რომელსაც მე-19 საუკუნის მეორე ნახევრისა და მე-20 საუკუნის დასაწყისის დიდი ქართველი მოღვაწენი ეწოდნენ ქართველი ხალხის ეროვნული ცნობიერების განსამტკიცებლად.

ნათქვამის დასტურად თუნდაც აფხაზეთთან ილია ჭავჭავაძის დამოკიდებულების შესახებ მოთხრობილი ამბავი გავიხსენოთ. ილია აფხაზეთს პირველად და უკანასკნელად 1903 წელ სტუმრებია. აფხაზეთში ილიას გამგზავრება თბილისის გუბერნიის თავადაზნაურთა კრების გადაწყვეტილებით მომხდარა. ილიასა და მისი დეპუტაციის სხვა წევრებისათვის თავადაზნაურთა კრებას დაუვალებია საფუძვლიანად დაეთვალიერებინათ ახლადდაარსებული კურორტი გაგრა და შეხვედროდნენ სოხუმის ქართველობას.

იმხანად სოხუმში მყოფი თ. სახოკია დაწვრილებით იგონებს ილიასთან შეხვედრის ამბავს. შარვაშიძეთა სასახლის ეზოში გამართულ სადილზე ჩვეული მჭევრმეტყველებით წარმოთქმულ სადღეგრძელოში მწერალს უდიდესი კმაყოფილება გამოუსატყავს იმის გამო, რომ მთელი ქალაქი ქართველების ხელში იყო და სწორედ ისინი იყვნენ იქაურობის ბატონ-პატრონი. ამ თვალსაზრისით სოხუმში არსებული მდგომარეობა ილიას თვით თბილისისთვისაც კი მიაჩნდა საუკეთესო მაგალითის მიძევე მოვლენად. ამ ფაქტით აღფრთოვანებულმა ილიამ თავის სამადლობელ სიტყვაში თურმე რამდენჯერმე გაუსვა ხაზი იმ გარემოებას, რომ საქართველოში სინათლე უპირველეს ყოვლისა დასავლეთიდან მოდიოდა, რომ სწორედ დასავლეთ საქართველოს ქართველობას უნდა მიეცა აღმოსავლეთ საქართველოს მოძმეებისათვის მაგალითი სიფხიზლის, ცხოვრებაში ბრძოლის უნარის გამოჩენისა... ერთობლივი ძალით მამა-პაპათაგან ნაანდერძევი ტურფა და მდიდარი ქვეყნის შენარჩუნებისა, რომ სხვას მისი დაპატრო-

ნების მადა არ გავუღვიძოთ, მოსეულ ათასგვარ მტერსა და ღუშმანს კრიჭაში ჩაუღდგეთ, გაუშკლავდეთ, ხმალამოღებული დაუფხედეთ, ჩვენზე არ გავაციონოთ" (თ. სახოკია, ჩემი საუკუნის ადამიანები, 1984 წ. გვ. 26).

სოხუმელებთან ილიას ამ შეხვედრის შესახებ ინფორმაცია გაზუთმა "იფერიამაც" გამოაქვეყნა 1903 წლის 4 ივნისს. წერილის ავტორ ნესტორ კალანდაძეს ის სიტყვის ტექსტიც მოჰყავს, რომელიც ი. ჭავჭავაძეს სოხუმელებთან 1903 წლის 24 მაისს გამართული შეხვედრის დროს წარმოუთქვამს. ფაქტობრივად ესაა სიტყვა-გაფრთხილება იმ ზიფათისაგან თავის დასახსნელად, რომელიც ახალი ვითარების შედეგად აფხაზეთისა და მთელი საქართველოს დაკარგვის რეალურ საფრთხეს აჩენდა. აი, რა უთქვამს ილიას ყოველივე ამასთან დაკავშირებით თავის სიტყვაში: ღმერთსა ვთხოვ, გიხსნათ თქვენ, აქაური ქართველობა, იმ საშინელი განსაცდელისაგან, რომელიც მე სულთამბუშთავივით თვალთ ამეტუზა, რაც აქაურობა დავიარე და დავათვალიერე. დღეის აქამომდე ამ მშვენიერს აფხაზ ქართველთა მიწა-წყალს ხმლით ვინახავდით და ასე თუ ისე შევიანახეთ კიდეც. დღეს ხმალი ქარქაშში ჩაეგო. დღეს სხვა მტერი მოდის, როგორც ვხედავ, ისე გულდაგული და პირდაპირი კი არა, როგორც პატიოსანი ხმალი, არამედ ჩუმად, ქურდულად, როგორც მაცდური და ალერსით მოგექცევათ და ისე გამოგაცილით ხელიდან ამ ლამაზს, ტურფას, მდიდარს ქვეყანას, რომ პირველ ხანში იქნება მადლობელიც გაუხდეთ.

კიდეც ვიტყვი: ღმერთმა გიხსნათ ამ საშინელი მაცდურისაგან, ღმერთმა ჰქმნას და თამამ ხმლისგან უძლეველნი არ იძლიენეთ მსდალ და მშიშარ ფულისაგან და შეირჩინოთ ეს ქართველის სისხლით მორწყული მშვენიერი ქვეყანა".

როგორც ინფორმაციის ავტორი შენიშნავს იქვე, ილიას ეს სიტყვები ბევრს ენიშნა მწარედ, რადგან აფხაზეთში უცხოელებისათვის მიწების მიყიდვის პროცესს იმხანად უკვე ჰქონდა შეძენილი მეტად ფართო მასშტაბები, რის შედეგადაც აფხაზეთის მკვიდრ მოსახლეობას მიზანმიმართულად აცლიდნენ მშობლიურ საფუძველს.

აფხაზეთისადმი ილიას დამოკიდებულების გასააზრებლად ასევე ძალზე საინტერესოა გ. ხვედელიძის ის მოგონება, რომელშიც დიდ მწერალთან თ. სახოკიას შეხვედრის ამბებია მოთხრობილი. როგორც ამ მოგონებიდან ვგებულობთ, ი. ჭავჭავაძე თურმე აქტიურად უჭერდა მხარს აფხაზეთის უპატრონოდ მიტოვებულ მიწებზე თუშ-ფნავ-ხევს-ურებისა და სეანების ჩასახლებას, რაც დიდად მნიშვნელოვან როლს შეასრულებდა ამ მხარის გაქართველების საქმეში. ილიას აზრით, ეს საქმე უხმაუროდ,

მთავრობის გვერდის ავლით უნდა განხორციელებულიყო, რადგანაც ხელისუფლება არ დაეთანხმებოდა შავი ზღვის სანაპიროზე ქართველების კომპაქტურად დასახლებას.

ამის სასწრაფოდ გაკეთებას ილია და იმ პერიოდის სხვა ქართველი მამულიშვილები იმიტომაც თვლიდნენ გადაუდებელ საქმედ, რომ ხელისუფლება აფხაზეთის უპატრონო მიწებზე მასიურად ასახლება რუსეთის შიდა გუბერნიებიდან უფრო ხშირად დაძაბავდა პირებსა და სექტანტებს, რითაც რუსეთის ცარიზმი ერთბაშად ორი კურდღლის მოკვლას ლაშობდა: რუსეთის შიდა გუბერნიებიდან თავიდან იშორებდა მუქთახორა და პარაზიტულ ელემენტებს და მეორეს მხრივ, მათი ჩვენში ჩამოსახლებით საფუძველს უყრიდა რუსულ კოლონიზაციას" (თ. სახოკია, კრებული, 1969 წ., გვ. 92).

ხელისუფლების ამგვარი პოლიტიკით უკმაყოფილო და შეშფოთებული პატრიოტი ქართველები მთავრობას დაბეჯითებით არწმუნებდნენ იმაში, რომ მძიმე კლიმატური პირობების გამო აფხაზეთში რუსი მოსახლეობის ჩასახლება დამლუპველ მოვლენას წარმოადგენდა და „ტროპიკული მალარიის ბუდე“ მიჩნეულ ამ მხარეში გამართლებული იქნებოდა მხოლოდ იქაურ კლიმატურ პირობებს შეჩვეული ქართველების დამკვიდრება. ამ არგუმენტის მოშველიებით ისინი ცდილობდნენ ოფიციალურად მიეღოთ ნებართვა მათი პატრიოტული მიზნის პრაქტიკულად განსახორციელებლად.

თედო სახოკიას აფხაზური ციკლის ნაწერები ნათელ წარმოდგენას გვიქმნიან მე-19 საუკუნის დასასრულისა და მე-20 საუკუნის დასაწყისის აფხაზეთის ეთნიკურ შემადგენლობაზეც. ამ გარემოებას განსაკუთრებული ყურადღება თუნდაც იმიტომაც უნდა მივაპყროთ, რომ აღნიშნული საკითხის გარკვევა დღემდე რჩება მძაფრი დავისა და კამათის საგნად ქართველ და აფხაზ (და არა მარტო მათ) მეცნიერთა შორის.

ამ პრობლემასთან დაკავშირებით უშუალოდ თ. სახოკიას თვალსაზრისის გაცნობამდე მკითხველს მინდა რამდენიმე სიტყვა იმჟამინდელი აფხაზეთის გეოგრაფიული საზღვრებისა და ამ რეგიონში მოსახლეობის ეთნიკური შემადგენლობის შესახებ დღესდღეობით არსებულ მოსაზრებათა თაობაზეც ვუთხრა.

როგორც ცნობილია, აფხაზეთის ყოფილი სამთავრო რუსეთთან შეერთების შემდეგ ქუთაისის გუბერნიას დაექვემდებარა სოხუმის ოლქის (ოკრუგის) სახელწოდებით. ამ ადმინისტრაციულ ერთეულში გაერთიანებულ იქნა აფხაზეთის სამთავროს ისტორიული ტერიტორია და სამურზაყანო. იმ პერიოდის ოფიციალურ დოკუმენტებში კავკასიის რუსული ადმინისტრაციის

ტრაცია აფხაზეთს და სამურზაყანოს არ აიგივებს და მათ ცალ-ცალკე მოიხსენიებს" (ა. სილაგაძე, ვ. გურული, დასახ. წიგნი, გვ. 157).

აფხაზეთის ქართული პარტიის" საქმიანობასთან დაკავშირებით ქუთაისის სამხედრო გუბერნატორის მიერ ხელისუფლებისათვის 1900 წლის 3 აგვისტოს წარდგენილ მოხსენებაში აფხაზეთისა და სამურზაყანოს მოსახლეობის ეთნიკური შემადგენლობა ასეა აღნუსხული: 1900 წლის 1 იანვრისათვის სოხუმის ოკრუგში სულ ცხოვრობდა 103 262 კაცი. მათგან 36 352 იყო სამურზაყანოელი, 32 127 - აფხაზი, 16 195 - მეგრელი, 3 - იმერელი, 3 - გურული, 820 - გერმანელი და ესტონელი, 934 - თურქი და სხვა ეროვნებისანი (ა. სილაგაძე, ვ. გურული, დასახ. წიგნი, გვ. 28).

ქუთაისის სამხედრო გუბერნატორი ხსენებულ მოხსენებაში საკუთრივ სოხუმის მოსახლეობის ეთნიკურ შემადგენლობასაც აკონკრეტებს და წერს: სოხუმელთაგან 1658 მეგრელია, 13000 - იმერელი, 200 - ქართველი და 100 - აფხაზი.

ა. სილაგაძისა და ვ. გურულის მართებული შეფასებით, გუბერნატორის მიერ მოწვდილი ეს სტატისტიკური მასალა აშკარად მცდარია და რამდენიმე სერიოზულ სიყალბეს შეიცავს: ა) ვინ უნდა ვიგულისხმოთ ცნებაში „სამურზაყანოელი“? ასეთი ერი (ხალხი) არასოდეს არსებულა. ცხადია, ცნებაში „სამურზაყანოელი“ უნდა ვიგულისხმოთ ისტორიული სამურზაყანოს მოსახლეობა. 1900 წლისათვის სამურზაყანოს მოსახლეობას თითქმის მთლიანად მეგრელები (ე. ი. ქართველები) შეადგენდნენ. აფხაზები აქ გაცილებით გვიანაც კი არ ჩანან მეტნაკლებად მნიშვნელოვანი რაოდენობით. თვით ქუთაისის სამხედრო გუბერნატორის ცნობით, 1900 წლისათვის ქალაქ სოხუმშიც კი 100 აფხაზი ცხოვრობდა - ბ) მტკიცება, რომ 1900 წლის 1 იანვრისათვის სოხუმის ოკრუგში მეგრელების გარდა სულ 12 ქართველი (1 ქართველი, 3 იმერელი, 3 გურული) ცხოვრობდა, სასაცილოა თვით იმავე ავტორის სხვა ცნობის წყალობით: ქუთაისის სამხედრო გუბერნატორი გარკვევით აღნიშნავს, რომ 1900 წლისათვის მარტო ქ. სოხუმში მეგრელების გარდა 1500 ქართველი (1300 იმერელი, 200 ქართველი) ცხოვრობდა. თუ მარტო ქ. სოხუმში მეგრელების გარდა 1500 ქართველი ცხოვრობდა, მაშინ მთელ სოხუმის ოკრუგში მეგრელების გარდა 12 ქართველი როგორღა ცხოვრობდა?" (ა. სილაგაძე, ვ. გურული, დასახ. წიგნი, გვ. 29).

მე-19 საუკუნის დასასრულისათვის აფხაზეთის მოსახლეობის ეთნიკური შემადგენლობის შესახებ აქ ნ. გუგუას სადისერტაციო ნაშრომის

ავტორეფერატიც მინდა დავიმოწმო (ნ. გუგუა, აფხაზეთი მე-19 საუკუნის მეორე ნახევრის პერიოდულ გამოცემებში (საქართველოს პრესის მიხედვით). ავტორეფერატი ისტორიის მეცნიერებათა კანდიდატის სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად. თბ. 1997 წ.), სადაც აღნიშნულ საკითხთან დაკავშირებით კონკრეტულადაა მოხმობილი ქართველ და აფხაზ მეცნიერთა მიერ გამოკვლეული სტატისტიკური მონაცემები. მეტი სიცხადისათვის დავიმოწმებ ზოგიერთ მონაცემს.

1897 წელს აღწერის მასალებით, აფხაზეთში ცხოვრობდა: 25 873 ქართველი, 59 469 აფხაზი, 6 011 რუსი, 6 552 სომეხი, 66 ოსი, 8 263 - სხვა ეროვნებისანი, სულ - 106 179 კაცი. აღრიხდელი აღწერებისაგან განსხვავებით, ამ ჩამონათვალში სამურზაყანოელები უკვე ცალკე აღარ გამოუყვიათ. ისინი აფხაზებს მიათვალეს, რითაც მიზანმიმართულად გაზარდეს აფხაზთა რაოდენობა.

აფხაზთა რაოდენობის გაყალბებულად გაზრდის ამ ტენდენციამ კიდევ უფრო ფართო მასშტაბები შეიძინა აფხაზ მეცნიერთა ნაშრომებში. მაგალითად, შალვა ინალ-იფას გათვლით, 1886 წლისათვის აფხაზეთში აფხაზთა რაოდენობა 59 000-ს აღწევდა, ქართველებისა კი მხოლოდ 4 000-სს.

ყოველივე ზემოთქმულს აქ ყურადღება იმიტომაც მივაქციე, რომ მინდა მკითხველს მასთან შეპირისპირებულად ის მასალაც შეეახსენო, რომელსაც აღნიშნულ საკითხთან დაკავშირებით გვაწვდის თ. სახოკია აფხაზეთის შესახებ დაწერილ თავის მეტად საინტერესო ნაშრომებში. ამ თვალსაზრისით განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი მაინც მისი „მოგზაურობანია“, სადაც სამურზაყანოსა და აფხაზეთში არსებული ვითარებაა აღწერილი. დავიწყით სამურზაყანოთი.

თ. სახოკიას ინფორმაციით, მე-19 საუკუნის ბოლოს სამურზაყანოს მთავარ საეკლესიო ცენტრ ოჩამჩირეში სულ 608 სული ცხოვრობდა: 27 ლაზი, 3 ბერძენი, 1 სომეხი, 1 პოლონელი, დანარჩენი კი მეგრელი. „სალაპარაკო ენა მეგრულია, თუმცა ქართულიც ყველამ იცის. მეგრელებში (მეტადრე ვაჭრებში) ბევრია ბერძნული და თურქული ენების ზედმიწევნით მცოდნენიცა. თითო-ოროლამ ბერძნული წერა-კითხვაც იციან. საყველამო თურქული თითქმის ყველამ იცის“ (თ. სახოკია, მოგზაურობანი, 1985 წ., გვ. 320).

როგორც ამ ინფორმაციიდანაც ნათლად ჩანს, სამურზაყანოს მთავარი ქალაქის მცხოვრებთა უდიდეს ნაწილს ქართველები წარმოადგენდნენ. ამ თვალსაზრისით განსხვავებული მდგომარეობა არც სამურზაყანოს

სხვა დაბა-სოფლებში ყოფილა და იქაური მოსახლეობის აბსოლუტურ უმრავლესობასაც ქართველები შეადგენდნენ. სამურზაყანოსაგან განსხვავებით, საკუთრივ აფხაზეთში მოსახლეობის ეთნიკური შემადგენლობა მეტად ჭრელი იყო. მიუხედავად იმისა, რომ ქართველები (მეგრელები) აქაური მოსახლეობის უდიდეს ნაწილს შეადგენდნენ, რუსეთის მიერ ამ მხარეში მიზანმიმართულად გატარებული კოლონიური პოლიტიკის შედეგად აქ ჩამოსახლებული უცხოელების, პირველ ყოვლისა კი რუსების, რაოდენობა დღითი დღე იზრდებოდა. თ. სახოკიას „აფხაზეთში“ ეს პროცესი საკმაოდ დეტალურად და საფუძვლიანადაა აღწერილ-დახასიათებული. მწერლის თქმით, რუსული მმართველობის დამყარების შემდეგ ეს მხარე იმდენად გამოცვლილა, რომ „ვისაც აქეთკენ ამ ოცი წლის წინათ უმოგზაურია, ახლა ვერც კი დაიჯერებს... აჭრელდნენ მცხოვრებნი, აჭრელდა ეთნიკური შემადგენლობა. გესმით რუსული, ქართული, ბერძნული, სომხური. მეგრული ყაბალახი, ოსმალური ფესი, რუსული კორტუზი - ერთმანეთშია არეული“ (თ. სახოკია, მოგზაურობანი, 1985 წ., გვ. 379).

აფხაზეთის მოსახლეობის ამგვარი ეთნიკური აჭრელებით აშკარად გულნატკენი და უკმაყოფილო მწერალი იქვე იმაზეც ხაზგასმით მიგვაქცევინებს ყურადღებას, რომ ხელისუფლების მიერ გატარებული ამ დამყარობლური პოლიტიკის შედეგად ყველაზე მეტად ამ მიწის ნამდვილი მკვიდრნი - აფხაზები დაზარალდნენ, რომელთა „სუფრასაც მათ მაგიერად სხვები მიუსდნენ“. იმხანად რუსული ხელისუფლების აშკარა არაკეთილგანწყობითი დამოკიდებულება აფხაზთა მიმართ უპირველეს ყოვლისა იმით იყო განპირობებული, რომ რუსეთ-თურქეთის 1877-1878 წლების ომის დროს აფხაზებმა თურქეთის მხარე დაიკავეს და მათთან ერთად იბრძოდნენ რუსების წინააღმდეგ. ამ გარემოებამ, რამაც მუჰაჯირობის (თურქეთში აფხაზთა მასობრივი გადასახლების) პროცესის განახლებული ძალით აღზევებასაც დიდად შეუწყო ხელი, არსებითად განსაზღვრა ის ფაქტი, რომ „აფხაზები მოკლებულნი იყვნენ უფლებას ქალაქ სოხუმის მახლობლად (ოცი კილომეტრის მანძილზე) დასახლებულიყვნენ, როგორც არა საიმედო ელემენტი. აბჟუაში (აღმოსავლეთ აფხაზეთში) შექმნილ ყოფნა მხოლოდ მდინარე კოდორის გამოღმა; ხოლო ბზიფში (დასავლეთ აფხაზეთში) მდინარე აც-წყლის იქით, გაგრამდე“ (თ. სახოკია, დასახ. წიგნი, გვ. 381).

ზემოთ აღნიშნული მოვლენის გამო ფსირცხიდან (ახალი ათონი) და აფხაზეთის სხვა სოფლებიდან აყრილი აფხაზები ძირითადად გუდაუთის შემოგარენში დასახლდნენ, მათ ადგილებს კი უცხოელები დაეპატრონენ.

თუმცა, თ. სახოკიას ინფორმაციით, ისინი ამ რეგიონშიც ეროვნულ უმცირესობას წარმოადგენდნენ. კერძოდ, გუდაუთის 1117 მცხოვრებიდან ყველაზე მეტი (356) ქართველი იყო, შემდეგ მოდიოდნენ: რუსები (242 კაცი), ბერძნები (133), სომხები (132, ლაზები (32) და სხვები. აფხაზთა რაოდენობა კი მხოლოდ 78 კაცს შეადგენდა (გვ. 386).

აფხაზთა ყველაზე დიდი დასახლება სოფელი ლიხნი (ზოგჯერ თ. სახოკია მას ლიხნის სახელითაც მოიხსენიებს) ყოფილა. მიუხედავად იმისა, რომ იქაურ „მოსახლეთა შორის მხოლოდ მეგრული გვარები იყო დარჩენილი, ენას აფხაზურის გარდა სხვას ვერ გაიგონებდით“ (გვ. 389). ისტორიულად ეს სოფელი, ისევე როგორც მთელი აფხაზეთი, ქართული სახელმწიფოს ღვიძლ ნაწილს რომ წარმოადგენდა, ამის უტყუარ არგუმენტად თ. სახოკია მე-11 საუკუნეში აგებულ ლიხნის ტაძარს ასახელებს, რომელსაც მის დრომდე ჰქონდა შემორჩენილი 1066 წელს გაკეთებული ქართული წარწერები.

აფხაზეთის მოსახლეობის ეთნიკური შემადგენლობის საკითხს თ. სახოკიამ საგანგებო ყურადღება 1913 წელს „სახალხო გაზეთში“ (24 აგვისტო, №976) დაბეჭდილ იმ წერილითაც („ქართველთა რაოდენობა“) მიაქცია, რომელშიც „კავკასიის კალენდრის“ ფურცლებზე გამოქვეყნებული სტატისტიკური მონაცემებია გაკრიტიკებული. ავტორის თქმით, „კავკასიის კალენდრის“ მიერ მოწოდებული ცნობები ეროვნების მიხედვით მცხოვრებთა დანაწილებისა პირდაპირ აღმაშფოთებელია, თუ მეტი არა. მთელის ოლქის 165 000 მცხოვრებში ქარველი მხოლოდ 27 000 რეულა, მეტია არა... ვინც იცის სოხუმის ოლქის ადმინისტრაციის ამბავი, ძალიან არ გაუკვირდება ასეთი დაკნინება ქართველთა რიცხვისა სოხუმის ოლქში“.

თ. სახოკია აღშფოთებული საუბრობს იმის თაობაზე, რომ ხელისუფლება მიზანმიმართულად ცდილობდა „ქართველთა, როგორც არასასურველ ელემენტის, რიცხვი ყოველის საშუალებით შეემცირებინა“. სწორედ ამის დადასტურებად მიაჩნია მას ის ფაქტი, რომ სასულიერო და საერო ხელისუფლებას გაცხარებული კამათი ჰქონდათ გაჩაღებული იმის გამო, „მეგრელები იგივე ქართველები არიან თუ არაო“. მართალია, „ბოლოს, როგორც იყო, სასულიერო მთავრობის სიკერპე, მწერლის თქმით, გატყდა და მეგრელები ქართველებად აღიარეს, მაგრამ აქაც უცნაურ გზას დაადგნენ. ასეთ მეგრელთა... რიცხვში ჩასთვალეს მხოლოდ მოსახლენი იმ სოფლებისა, რუს-ოსმალის ომის შემდეგ რომ გაშენდა აფხაზეთში (აბჟაყცა, აკაფა, მერხეული, გურულეფში, ბაგაბეშთა, ბაბუშარა, შაფონაა, წებელა და და ორიოდ კიდევ სხ.). სამურზაყანოს მკვიდრნი კი აფხაზებად

აღიარეს".

თ. სახოკია მკითხველს უდიდესი გულისტკივლით იქვე იმასაც აუწყებს, სასულიერო მთავრობასთან ერთად სოხუმის ოლქში ქართველთა რიცხვს საერო ხელისუფლებაც რომ ამცირებდა მიზანმიმართულად და შეგნებულად. კერძოდ, საერო ხელისუფალთა მიერ შედგენილ სტატისტიკურ მონაცემებში სამურზაყანოელები, როგორც წესი, აფხაზებს იყენებდნენ. პირველ ყოვლისა სწორედ ამგვარი მანიპულირების გზით გაზარდეს „კალენდრის“ შემდგენლებმა აფხაზთა რაოდენობა 104 621 სულამდე, როცა რეალურად მათი რიცხვი 35 000 კაცს არ აღწერებდა.

თ. სახოკიას დახასიათებით, აფხაზეთის მრავალეროვანი მოსახლეობიდან ყველაზე გაჭირვებულად აფხაზები ცხოვრობდნენ. „გვიმრით დახურული მათი წნული და ღარიბული ფაცხები“ მწერალს პირველყოფილ ადამიანთა ბინებს მოაგონებს. დედიშობილა ბავშვები უცხო ადამიანის დანახვაზე ჭოხბის წიწილებივით გარბიან დასამალავად. საზოგადო სურათი ადამიანის გულს სანუგეშოს, გამამხნეველს არას ეუბნება".

აფხაზთა ასეთი ეკონომიკური გაჭირვების უმთავრეს მიზეზად თ. სახოკია მათ სიზარმაცესა და უგერგილობას მიიჩნევს. მისი თქმით, „აფხაზი ფიზიკურ დაღლას ერიდება. ზედმეტი, გასაყიდი სიმინდის მოწვევას გაურბის, სირცხვილად მიიჩნია ვაჭრობა, სხვისთვის მუშაობა, საზოგადოდ ფიზიკურ მუშაობას გაურბის... აფხაზს ვერსადა ჰხედავთ გარეთ გასულს, სამუშაოს საძებრად. არათუ გარეთ, აფხაზეთის მოშორებით, თავის სოფელსაც არა შორდება... უბრალო ხელოსნობა რა არის, იმასაც კი ვერა ნახავთ მათ შორის. რისიმე ფიცრულის დადგმა რომ დასჭირდებოდა, ხუროებს სხვაგანიდან უნდა დაუძახონ. არც საქონლის მოვლა-მოშენებას მისდევენ. აქა-იქ თითოეულმა კომლმა თუ 5-10 თბა გაიჩინა, დიდი საქმეა. ისიც იმიტომ, რომ თხები ზამთარ-ზაფხულ ცის ქვეშ არიან, საკვებს არა სთხოვენ" (თ. სახოკია, მოგზაურობანი, გვ. 399).

აფხაზთა ეკონომიკური სიდუხჭირისა და ჩამორჩენილობის განმაპირობებელ ერთ-ერთ უმთავრეს მიზეზად თ. სახოკია მათ გაუნათლებლობასაც მიიჩნევს. მიუხედავად იმისა, რომ მწერლის შეფასებით „აფხაზი ბუნებით ნიჭიერია", მას ამ ნიჭიერების გამოსავლენად იმსანად არავითარი პირობები არ ჰქონდა შექმნილი. თ. სახოკია უღრმეს გულისტკივლს გამოთქვამდა იმის გამო, რომ ამ ხალხს საერთოდ არ ჰყავდა საკუთარი ინტელიგენცია და ოთხი-ხუთი კაციც კი არ მოეძებნებოდა ისეთი, რომელიც წინამძღვრობას გაუწევდა და მათი ჭირისა და ღსინის გამომხატველი იქნებოდა (გვ. 398).

მართალია, ხელისუფლებამ ამ მდგომარეობის რამდენადმე მაინც გამოსასწორებლად 1893 წელს სოხუმში აფხაზებს ორკლასიანი „მთიელთა სკოლა“ გაუხსნა, მაგრამ, თ. სახოკიას შეფასებით, ამით „აფხაზთა ცხოვრებას ნირი მაინც არ შეცვლია, არაფერი დასტყობია“, რადგანაც სკოლაში სწავლება აფხაზთათვის სრულიად გაუგებარ რუსულ ენაზე მიმდინარეობდა.

ამ თვალსაზრისით უკეთესი მდგომარეობა აფხაზეთში არსებულ არც სხვა სამრევლო სკოლებში იყო. მწერლის თქმით, „იმ უკუღმართი მიმართულების გამო, საზოგადოდ ჩვენებურ სკოლებში რომ იყო გამეფებული, აქაური სკოლები ყველაფერს ემსახურებოდნენ, ყველაფერს ასრულებდნენ, გარდა მთავარი დანიშნულებისა - ყრმათა გონებრივი და ზნეობრივი წერტნისა. აქაურ მკვიდრთ არც ამ სკოლათა არსებობა ამატებდა რასმე და აღარც უმისობითაც დააკლდებოდათ“ (გვ. 393).

ანალოგიური მდგომარეობა იყო თითქმის მთლიანად მხოლოდ ქართველებით დასახლებულ სამურზაყანოშიც. თ. სახოკიას ინფორმაციით, იქაურ სასწავლებლებშიც სწავლება რუსულად წარმოებდა და ბავშვებმა ქართული წერა-კითხვაც კი არ იცოდნენ. ამას ემატებოდა ისიც, რომ იქაურ უღარიბეს წიგნთსაცავებში საერთოდ არ მოიპოვებოდა ქართული წიგნები, მიუხედავად იმისა, რომ „უმეტესი მოთხოვნილება“ სწორედ მათზე იყო (გვ. 324).

აფხაზეთში სწავლა-განათლების მხრივ არსებულ მეტად მძიმე მდგომარეობას თ. სახოკია კიდევ ერთხელ შეეხო ჟურნალ „მოამბის“ 1896 წლის მე-4 ნომერში გამოქვეყნებულ ვრცელ წერილში „პროვინციის ცხოვრება. აფხაზეთი. სწავლა-განათლების საქმე“. ავტორის შეფასებით, „ბევრი ვაი-ვაგლანისა და უბედურების გადამტანი“ ამ მხრისთვის, რომელიც „იმთავითვე შფოთისა და აკლების ასპარეზად იყო გარდაქმნილი“, ჩვეულებრივ ამბავს წარმოადგენდა „აყრა, დაყრა, მტრისაგან აწიოკება, ხუთასჯერ კერის მოშლა, ხელახლა ზრუნვა სახლ-კარის გაჩენისათვის, ისეთს საეჭვო მდგომარეობაში ყოფნა, როცა არ იცი“ ხვალეს „რა მოაქვს, როცა დარწმუნებული არა ხარ, რაც დღეს წვითა და დავით შეგიძენია, ხვალ და ზეგ შეგრჩება თუ არა“ (დასახ. ჟურნალი, გვ. 108).

იმისათვის, რომ მკითხველს ნათელი წარმოდგენა შეუქმნას აფხაზეთში სწავლა-განათლების თვალსაზრისით არსებულ უმძიმეს მდგომარეობაზე, ავტორი კონკრეტულ ფაქტობრივ მონაცემებზე დაყრდნობით წარმოაჩენს ამ მდგომარეობის განმაპირობებელ უმთავრეს მიზეზებს. თ. სახოკიას ინფორმაციით, იმეამინდელ სოხუმის ოლქში სწავლა-განათლების საქმეს

სულ 37 სკოლა ემსახურებოდა. 27 - სამრევლო-საეკლესიო, 6 - „კავკასიაში ქრისტიანობის აღმდგენელ საზოგადოების“ მიერ დაარსებული და 4 - საერო განათლების სამინისტროსი. სულ სამივე ტიპის სკოლაში მოსწავლეთა საერთო რაოდენობა 1 087 ბავშვს შეადგენდა, რაც სასკოლო კონტინგენტის მთლიანი რაოდენობის (13 355 ბავშვი) მეტისმეტად მცირე ნაწილს წარმოადგენდა, რის გამოც ყოველ 60 კაცზე მხოლოდ ერთი წერა-კითხვის მცოდნე მოდიოდა.

სასწავლებელთა რაოდენობრივ სიმცირეს ისიც ემატებოდა, რომ ისინი მათზე დაკისრებულ საგანმანათლებლო ფუნქციას მეტისმეტად ცუდად ასრულებდნენ. ნათქვამის ნათელსაყოფად თ. სახოკია კონკრეტულად ახასიათებს აფხაზეთში ფუნქციონირებად ყოველი ტიპის სკოლას და არგუმენტირებულად წარმოაჩენს მათ ნაკლოვან მხარეებს. ამ დახასიათებას იგი სოხუმის „მთიელთა სკოლით“ იწყებს, რომლის დაარსების უმთავრესი მიზანი, ავტორის თქმით, აფხაზთა შვილების აღზრდისა და განსწავლის საქმე იყო. თ. სახოკიას აზრით, ამ სკოლამ მასზე დაკისრებული ეს საპატიო მოვალეობა ძალზე ცუდად აღასრულა და აზნაუთ ბნელითა და წყვილიადით მოცულ ქვეყანას „განათლების სხივნი ვერ მოჰფინა“. ამ წარუმატებლობის უმთავრესი მიზეზი იმაში მდგომარეობდა, რომ სკოლაში ხუთი წლის ყოფნის შემდეგ ბავშვი „ყოველივე პრაქტიკულს, ცხოვრებაში გამოსაყენებელ ცოდნას მოკლებული“ უბრუნდებოდა თავის ოჯახს. ერთადერთი რეალური შედეგი, რასაც ბავშვი სკოლიდან ღებულობდა, მხოლოდღა „რუსულის უხეიროდ ცოდნა“ იყო.

თავისი პრაქტიკული საგანმანათლებლო მნიშვნელობით „მთიელთა სკოლისაგან“ არც სოხუმის დედათა პროგიმნაზია გამოირჩეოდა. ავტორის თქმით, „ჯერ მაგალითი არა ყოფილა, რომ ამ პროგიმნაზიაში კურსდამთავრებულს აზნაუს ქალს სწავლა გაეგრძელებინოს. კურსის დამთავრების შემდეგ ქალი ისევ უბრუნდება ოჯახის მოვლას და ის ორიოდ რუსულიც მალე ავიწყდება, თითქოს არც კი უსწავლია როდისმეო“ (გვ. 112).

კიდევ უფრო მძიმე მდგომარეობაში იმყოფებოდნენ სამრევლო სკოლები, რომელთაც მოსწავლეთათვის ელემენტარული განათლების მისაცემად საჭირო არც მატერიალურ-ტექნიკური ბაზა გააჩნდათ და არც მასწავლებლები ჰყავდათ.

თუმცა ყველაზე დიდი ფაქტორი, რომელიც აფხაზეთსა და მთელ საქართველოში სწავლა-განათლების საქმის მოგვარებას უშლიდა ხელს, თ. სახოკიას აზრით, უწინარეს ყოვლისა მაინც მშობლიურ ენაზე სწავლების უგულვებელყოფა იყო. მსგავსად იმ პერიოდის ჩვენი დიდი მანუ-

ლიშვილებისა, ამ პრობლემას ისიც განსაკუთრებული სიმწვავეთ წამოჭრის და დაბეჯითებით მოითხოვს პირველდაწყებითი სწავლების ქართულ ენაზე შემოღებას.

თ. სახოკიას აფხაზურ დღიურებში მეტად საინტერესოაა აღწერილი ამ მხარეში მცხოვრებ ქართველთა ეროვნული და სოციალური ყოფის უმნიშვნელოვანესი მომენტები.

მაგალითად, აფხაზეთში მოგზაურობის დროს სოხუმიდან ოთხი კილომეტრის დაშორებით, ციებ-ცხელების ბუდედ ქცეულ დაჭაობებულ ტყეებში, მწერალი სენაკის მაზრიდან უმიწობასა და ძალღუემადურ ცხოვრებას გაქცეულ მეგრელთა 25 კომლიან დასახლებაში მოხვედრილა. მთაერობის განკარგულებით რუსი მატროსებისათვის გამოყოფილი ეს უსარგებლო მიწები მათ ქალაქის ხელისუფლებისაგან დროებით იჯარით ჰქონიათ აღებული. მაგრამ სოხუმის თავად დანიშნულმა ზემოთ უკვე მოხსენიებულმა ბერენსმა, რომელიც ქართველებს განსაკუთრებული ათვალწუნებით ეპყრობოდა, მეგრელებს იქიდან სასწრაფოდ აყრა და სხვაგან გადასახლება მოსთხოვა.

როგორც თ. სახოკიას აფხაზეთიდან ნათლად ჩანს, მსგავს მდგომარეობაში აფხაზეთში მცხოვრები სხვა ქართველებიც ხშირად ექცეოდნენ ხელისუფლების მიერ გატარებული დისკრიმინაციული ეროვნულ-კოლონიური პოლიტიკის შედეგად.

აფხაზეთა და ქართველთა ამგვარი ღვეწისა და შევიწროების მაჩვენებელი მაგალითების გვერდით თ. სახოკია გულისტკივილით იმის შესახებაც გვესაუბრება, ისტორიულად ქართული სახელმწიფოს ღვიძლ ნაწილად ქცეულ ამ მხარეში როგორ მიზანმიმართულად მიმდინარეობდა უცხოელთა ჩამოსახლების მომაკდინებელი პროცესიც. მოუხედავად არახელსაყრელი კლიმატური პირობებისა, აფხაზეთის ზღვისპირა ტერიტორიებისადმი ხელისუფლების ინტერესი დღითი დღე იზრდებოდა და მიწასაც უფრო დაუფრო მეტი ფასი ედებოდა. მძიმე მატერიალურ მდგომარეობაში მყოფი ადგილობრივი მოსახლეობის (მეგრელებისა და აფხაზების) ერთი ნაწილი ცდუნებას ვერ უძლებდა და „საარაკო ფასდადებულ“ სააგარაკო ადგილებს თურქეთიდან გადმოსულ სომხებსა და ბერძნებზე ყიდდა.

თ. სახოკია გულისტკივილით აუწყებდა მკითხველს, რომ აფხაზეთის ნოყიერ და დასვენებულ მიწას სომხებისა და ბერძნების სახით ახალი პატრონები უჩნდებოდნენ, რომლებმაც „ძვირფას მამულებთან“ ერთად იქ დამკვიდრების შედეგად დიდძალი ქონებაც შეიძინეს. მწერლის თქმით, ამ შემთხვევაში მისთვის განსაკუთრებით სამწუხარო იყო ის ფაქტი, რომ ამ სიმდიდრეში იქაურ ქართველობას არავითარი წილი არ ედო.

ხელისუფლების მიერ გატარებული კოლონიური პოლიტიკის შედეგად აფხაზეთში დამკვიდრების მსურველ უცხოელებს შორის ყველაზე პრივილეგირებული პირობები მაინც რუსებს ჰქონდათ შექმნილი. ამ მხარეში რუსული მოსახლეობის ხვედრითი წილის გასაზრდელად მთავრობა ხალხს მასობრივად ასახლებდა რუსეთის შიდა გუბერნიებიდან. მიუხედავად იმისა, რომ მათი დიდი ნაწილი აფხაზეთის სპეციფიკურ კლიმატურ პირობებთან შეუგუებლობის გამო კვლავ უკან ბრუნდებოდა, ნაწილი კი მაღარიითა და ციებ-ცხელებით იღუპებოდა, ხელისუფლების თავკაცები უკან მაინც არ იხევდნენ და მიზანსწრაფული დაჟინებით ცდილობდნენ თავიანთი იმპერიული გეგმის რეალურად განხორციელებას. თ. სახოკიას თქმით, ეს ვაჭბატონები „უმაღესი მოსაზრებით“ ხელმძღვანელობდნენ: - ხელი უნდა შევუშალოთ მეგრელთა ელემენტის გამრავლებას, თუნდაც მთელი სოფლის სიცოცხლედ დაგვიჯდეს ეს ხელის შემწაო!“ (თ. სახოკია, მოგზაურობანი, გვ. 385).

ხელისუფლების ასეთმა დაჟინებულმა მცდელობამ სასურველ მიზანს ნაწილობრივ მართლაც მიაღწია და მიუხედავად ზემოთ აღნიშნული სირთულეებისა, აფხაზეთის შავი ზღვისპირეთში რუსთა ახალშენებიც საკმაოდ მრავლად გაჩნდნენ. მართალია, პეტროპავლოვსკის, ბალანკისა და სხვა რუსული სახელწოდებების მქონე ამ სოფლების მოსახლეობის დიდ ნაწილს მაღარია და ციებ-ცხელება იმდენად ავლებდა მუსრს, რომ მიცვალებულთა რიცხვი დაბადებულთა ოდენობას აჭარბებდა, მაგრამ მთავრობა უკან დახევას მაინც არ აპირებდა და კვლავინდებურად განაგრძობდა დაღუპულთა ადგილზე რუსი მოსახლეობის ახალ-ახალი ნაკადების პერმანენტულად ჩამოსახლების პროცესს.

აფხაზეთის რუსიფიკაციის სახელისუფლებო გეგმას ასეთ ფართო მასშტაბებს უპირველეს ყოვლისა ამ მხარის დიდი სამომავლო პერსპექტივის რეალური გაცნობიერება სძენდა. ამ პერსპექტივის განმსაზღვრელ უმთავრეს საფუძვლად თ. სახოკია მთელ შავი ზღვისპირეთში ბუნებრივი პირობებითა და სილამაზით გამორჩეულ კურორტებს მიიჩნევს. ამ თვალსაზრისით იგი განსაკუთრებით დიდი მომავლის მქონე კურორტად პირველ ყოვლისა ახლად დაარსებულ გაგრას აღიარებს, რომელმაც „ლამის არის, თავი გაუსწოროს შავი ზღვის პირას მდებარე საუკეთესო ადგილებს. სამიოდე წლის წინათ მივარდნილი და უდაბურ ადგილად ქცეული ეს კურორტი განვითარების ისეთ გზას დაადგა. რომ, მწერლის თქმით, სულ მალე „უთუოდ დიდ მეტოქეობას გაუწევდა დასავლეთ ევროპის დიდ კურორტებს“ (გვ. 406). ავტორის აზრით, გაგრისა და შავი

ზღვისპირეთის სხვა კურორტების განვითარებით ხელისუფლების ასეთი დაინტერესების განმსაზღვრელი უმთავრესი საფუძველი ის დიდი მატერიალური მოგება იყო, რომელსაც ეს კურორტები მოუტანდნენ რუსეთს უახლოეს მომავალში.

როგორც ზემოთ უკვე ითქვა, აფხაზეთის შეერთების შემდეგ რუსეთის იმპერიულმა ხელისუფლებამ ტრადიციულ კოლონიურ პოლიტიკას არც იმჯერად უღალატა და მიზანმიმართულად მიჰყო ხელი ამ მხარის რუსიფიკაციას. თავისი მზაკვრული განზრახვის რეალურად განხორციელების მთავრობა უწინარესად ორი პრობლემის ადმინისტრაციული გადაწყვეტის გზით ცდილობდა - აფხაზეთის ზღვისპირეთში რუსი მოსახლეობის მასობრივი ჩასახლებითა და ადგილობრივ მკვიდრთა ეროვნული ცნობიერების ხელყოფით. თ. სახოკია, იმ პერიოდის დიდ ქართველ მამულშვილთა მსგავსად, აქტიურად დაუპირისპირდა ხელისუფლების ამ მზაკვრულ პოლიტიკას და პატრიოტული შემართებით დადგა ეროვნული ინტერესების სადარაჯოზე. მე-19 საუკუნის დასასრულისა და მე-20 საუკუნის დასაწყისის ქართულ და რუსულ ჟურნალ-გაზეთებში მრავლად გამოქვეყნებულ მის წერილებში მოქალაქეობრივი გაბედულებითაა გაკრიტიკებული ხელისუფლების მესვეურთა მიერ აფხაზეთის მკვიდრი მოსახლეობის (ქართველებისა და აფხაზების) გასარუსებლად და ეროვნული ფესვებიდან მოსაწყვეტად გატარებული ღონისძიებანი.

ამ თვალსაზრისით ყველაზე საგანგაშო და დამლუპველ მოვლენად თ. სახოკიას ეკლესიებისა და სკოლების რუსიფიკაცია მიაჩნია. ეკლესიებში ქართულ ენაზე წირვა-ლოცვის აკრძალვითა და სასწავლო დაწესებულებებში სწავლების ერთადერთ ენად რუსულის დამკვიდრებით ხელისუფლება მიზანსწრაფულად ცდილობდა ადგილობრივი მოსახლეობის ეროვნული ცნობიერების დათრგუნვასა და გადაგვარებას. თ. სახოკიას წერილებში ეს მოვლენა არა მარტო ზოგადადაა მხილებული და დაგმობილი, არამედ კონკრეტული ფაქტების მოშველიებითაც.

ნათქვამის ნათელსაყოფად დავიმოწმეთ კონკრეტული მაგალითები მწერლის პუბლიცისტიკიდან. ჟურნალ „მოამბის“ 1895 წლის მე-11 ნომერში გამოქვეყნებულ წერილში - „პროვინციის ცხოვრება. აფხაზეთი“ - თ. სახოკია უდიდესი გულისტკივილით აღწერს იმ უმძიმეს მდგომარეობას, რომელიც აფხაზეთის ეკლესიებსა და სკოლებში იყო იმხანად შექმნილი ეროვნული თალსაზრისით. პუბლიცისტის თქმით, მეოთხე საუკუნიდან ქრისტიანული რელიგიის ერთ-ერთ მძლავრ კერად ქცეული ამ რეგიონის მკვიდრ მოსახლეობას რუსეთის მიერ აქ გატარებული კოლონიური პო-

ლიტიკის შედეგად რეალურად შეექმნა სარწმუნოებრივი გადაგვარების საშიშროება. ამ თვალსაზრისით განსაკუთრებით მძიმე მდგომარეობაში მაინც აფხაზები აღმოჩნდნენ, „ეს უძველესი მსახურნი და მმოსავნი ქრისტეს მოძღვრებისა“. ორ დიდ დამპყრობელს - რუსეთსა და თურქეთს შორის მოქცეულმა და გზადაბნეულმა აფხაზთა დიდმა ნაწილმა წინაპართა სარწმუნოებაზე უარი თქვა და გამაჰმადიანდა.

თუმცა, თ. სახოკიას აზრით, აფხაზების გამუსულმანება ფორმალური რელიგიური აღმსარებლობის ფარგლებს ვერ გასცილდა და თუ მისი დროის აფხაზი თავის თავს მაჰმადიანად რაცხდა, მხოლოდ იმ საბუთით, რომ ღორის ხორცს არა სჭამდა და ღვინოს ერიდებოდა. იმისათვის, რომ აფხაზები თავიანთ ერთმორწმუნე ძმებს - ქართველებს" (მწერლის სიტყვებით) საბოლოოდ არ ჩამოცილებოდნენ, თ. სახოკიას აუცილებლად მიაჩნდა დროულად მიშველებოდნენ „სარწმუნოებრივი გადაბირების“ დამლუპველ გზაზე დამდგარ ჩვენს მოძმეებს და კვლავ შემოებრუნებინათ ისინი წინაპართა სარწმუნოებისაკენ.

იმის გამო, რომ აფხაზთა გამაჰმადიანება არც ქრისტიანული რუსეთის სახელმწიფოებრივ ინტერესებში შედიოდა, ხელისუფლებამ ამ პროცესის შესაჩერებლად და რჯულგამოცვლილი აფხაზების კვლავ ქრისტიანულ სარწმუნოებაზე მოსაქცევად პრაქტიკული ნაბიჯების გადადგმაც სცადა. კერძოდ, 1887 წელს ხელახლა იქნა აღდგენილი ადრე გაუქმებული სოხუმის ეპარქია, მაგრამ ეპარქიის მღვდელმთავრებად რუსი ღვთისმსახურების დანიშვნითა და წირვა-ლოცვის რუსულ ენაზე შემოღებით თავისთავად კეთილშობილურ ამ განზრახვას იმთავითვე ეცლებოდა საფუძველი.

თ. სახოკიას წერილში არაერთგზისა და დაბეჯითებით ესმება საზი იმ გარემოებას, რომ ხელისუფლების მიერ გადადგმული ეს ნაბიჯი უპირველეს ყოვლისა კოლონიური ინტერესებით იყო ნაკარნახევი და რუსიფიკატორული პოლიტიკის შემადგენელ ნაწილს წარმოადგენდა. თუ სასულიერო და საერო მთავრობა რეალურად მართლაც იყო დაინტერესებული აფხაზთა სარწმუნოებრივი ბედით, მაშინ მას ეპარქიის ეკლესიამონასტრებში საღვთისმსახურებლო ენად რუსული კი არ უნდა შემოეღო, არამედ ქართული, რადგანაც აფხაზები ქრისტიანულ წირვა-ლოცვას ოდითგანვე მხოლოდ და მხოლოდ ქართულ ენაზე აღავლენდნენ.

როგორც ცნობილია, რუს ხელისუფალთა მიერ გატარებული კოლონიური პოლიტიკის მიზანი ქართველთა და აფხაზთა ამ ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი ერთობის დარღვევადა და ორ მოძმე ხალხს შორის ხელიო-

ნურად გამმიჯნავი ბარიერების გაჩენაც იყო. სწორედ საამისო მცდელობად მიიჩნევს თ. სახოკია იმ საქციელს, რომელიც „სხვისი გავლენითა და წაქეზებით“ ჩაუდენია ერთ-ერთ მღვდელს, ვინმე მარ-იას. პუბლიცისტის ინფორმაციით, მან „განიზრახა მთელი წესი მღვდელმოქმედებისა აფხაზურ ენაზე ეთარგმნა. ერთმა ინტელიგენტთაგანმაც მამა მარ-იას თითქო მხარი მისცაო, და, ალბათ აფხაზების მიმართ გულმტკივნეულობით, აფხაზურ ანბანიც კი შეადგინა. მაგრამ ორსავე გოლვა დაუდგა" და „მალე დარწმუნდნენ (ესეც კარგი ღვთის წყალობაა!), რომ მათს მოქმედებას ნიადგი არა ჰქონდა ფეხის მოსაკიდებელი".

თ. სახოკიას აზრით, რჯულგამოცვლილ აფხაზთა კვლავ წინაპართა სარწმუნოებაზე მოქცევა და ამ მხარეში დაცემულის სარწმუნოების ფეხზე წამოყენება" მხოლოდ მაშინ იქნებოდა შესაძლებელი, თუ „სარწმუნოებრივი გადაბირების გზაზე მოსიარულე" ჩვენს მოძმეებს დროზე მივეშველებოდით, „გულწრფელ, მამობრივ პატრონობას" გავუწევდით და მათთვის გასაგები ქართული (და არა რუსული!) ენით ვაზიარებდით ქრისტიანული სარწმუნოების მადლსა და სიბრძნეს.

„პროვინციის ცხოვრების" განხილვის დროს რამდენიმე სიტყვა იმ უმძიმესი მდგომარეობის შესახებაც უსათუოდ უნდა ითქვას, რომელშიც აფხაზეთში მცხოვრები ქართველი მრევლიც ჩავარდა ხელისუფლების მიერ იქ გატარებული რუსიფიკატორული კოლონიური პოლიტიკის შედეგად. ამ ვითარების განმაპირობებელ უმთავრეს ფაქტორად თ. სახოკია აფხაზეთის ეკლესია-მონასტრებში ქართულ ენაზე წირვა-ლოცვის აკრძალვას მიიჩნევს. იგი უდიდესი აღშფოთებითა და გულისტკივილით გმობს იმ ფაქტს, რომ „ის ქართული ენა, რომლითაც ჩვენნი წმ. მამანი აფხაზთა ქრისტეს მოძღვრებას უქადაგებდნენ ბიჭვინტისა, ლიხნისა, მოქვისა, დრანდისა, ფსირცხისა (აწინდელი ახალი-ათონი), ბედიისა, ილორისა და აფხაზეთის სხვა ტაძრებში", ხელისუფლების მიერ „ათვალისწინებულ იქნა" და ღვთისმსახურების ენად ადგილობრივი მოსახლეობისათვის სრულიად გაუგებარი რუსული ენაა დაკანონებული.

იმისათვის, რომ ამ ინფორმაციას მეტი დამაჯერებლობა და შთამბეჭდაობა შეეძინოს, თ. სახოკიას კონკრეტული მაგალითებიც მოჰყავს სოხუმისა და აფხაზეთის სხვა დასახლებული პუნქტების საეკლესიო ცხოვრებიდან. როგორც ამ მასალიდანაც დარწმუნდება მკითხველი, იმჟამინდელი აფხაზეთის მკვიდრი მოსახლეობისათვის, ქართველებისთვისაც და აფხაზებისთვისაც, ერთადერთ გასაგებ საღვთისმსახურებლო ენას მხოლოდ ქართული წარმოადგენდა. ამ ვითარების გაცნობას პუბლიცისტი სოხუმის ეკლე-

სივების შესახებ საუბრით იწყებს, სადაც, მრევლის არაერთგზისი თხოვნის მიუხედავად, წირვა-ლოცვა მაინც ხალხისთვის გაუგებარ სლავურ ენაზე მიმდინარეობდა და მღვდელმსახურნი ამ წესს არც სადღესასწაულო დღეებში არღვევდნენ. მაგალითად, სოხუმის საკრებულო ტაძარში, რომელშიც მისი აგების დროიდან „ქართული წირვა-ლოცვა არავისა სმენია“, აღდგომა დღეს შეკრებილი ქართველი მრევლი ამოდ ელოდა, რომ სლავურ, ბერძნულ და ლათინურ ენებზე ჩატარებული მღვდელმსახურების გვერდით სახარების სიტყვებს მაინც გაიგონებდნენ დედაენაზე.

ასე ხდებოდა არა მარტო სოხუმში, არამედ აფხაზეთის სხვა დასახლებულ პუნქტებშიც. თუ კაცმა ამ ტრაგიკულ მოვლენას რაიმენაირი გამართლება რუსი ბერ-მონაზვნების მიერ დაპატრონებულ ეკლესია-მონასტრებში შეიძლება მისცეს (მაგალითად, ბიჭვინთაში, დრანადასა და ახალ ათონში), აფხაზეთის ისეთ „მივარდნილს კუთხეებში, სადაც ერსაც ქართულის მეტი სხვა ენა არ ესმის და მღვდლის მოქმედებაც თითქმის უკონტროლოა“, ამ ფაქტს, თ. სახოკიას თქმით, არანაირი ახსნა არა აქვს. მწერალი უკიდურეს აღშფოთებას გამოხატავს იმის გამო, „ჩვენივე ხალხის ღვიძლი შვილი, ჩვენი სულიერი მამა, რომელსაც მინდობილი აქვს ჩვენი სულიერად განსაუბრება, გონებით აღმაღლება და განმტკიცება ქრისტეს მოძღვრებითა“, იმპერიული ხელისუფლების სამსახურში ისეთი მონური ერთგულებით იყო ჩამდგარი, რომ ხელალებით უარყოფდა მისთვისაც და მრევლისთვისაც ღვიძლ მშობლიურ ენას. ასეთი მდგომარეობა ყოფილა, მაგალითად, ოჩამჩირეში, რომლის მოსახლეობის 95 პროცენტს, ავტორის თქმით, მხოლოდ ქართველები შეადგენდნენ.

რაც შეეხება ოქუმს, იქ მღვდელი, მართალია, ქართულად კი სწირავდა, მაგრამ მედავითნე, რომელმაც ქართული არ იცოდა, მოძღვარს წირვა-ლოცვის დროს სლავურ ენაზე ესმარებოდა.

ქართულ ენაზე მღვდელმსახურების ჩატარებას არსებითად აფერხებდა ის გარემოებაც, რომ მღვდლების უდიდეს ნაწილს სასულიერო განათლება რუსულ ენაზე ჰქონდა მიღებული და ქართულად წირვა-ლოცვის ჩატარება არ შეეძლო.

თ. სახოკიას გულისტკივილს განსაკუთრებულ სიმწვავეს სძენდა ის ფაქტი, რომ ჩვენი ქვეყნის ეროვნული ინტერესების წინააღმდეგ მებრძოლთა შორის ჩვენი ერის შვილებიც საკმაოდ მრავლად იყვნენ. იმპერიული ხელისუფლების სამსახურში მონურ ერთგულებით ჩამდგარნი, ისინი თვით რუსებზე მეტი გააფთრებითაც კი იბრძოდნენ საკუთარი ერის წინააღმდეგ. თ. სახოკია კონკრეტულად ასახელებს ამ პიროვნებებს და დაუნდობელი

სიმკაცრით ააშკარავენ მათ მოღალატეობრივ საქმიანობას. მაგალითად, ერთ-ერთი სწორედ ასეთი პიროვნება ყოფილა მღვდელი კავქარაძე. თ. სახოკიას აზრით, აფხაზეთ-სამურზაყანოში „ქრისტიანობის გამაფრცველებელი საზოგადოების“ სკოლების ზედამხედველად სწორედ მისი დანიშვნის შემდეგ „დაადგა ქართულ ენას შავი ორშაბათი ამ სკოლებში“. უმთავრესი ამოცანა, რომელიც მას ამ თანამდებობაზე დანიშვნისთანავე დაუსახავს მიზნად, „მის საზედამხედველო სკოლებში ქართული ენის დათრგუნვა“ ყოფილა.

თ. სახოკიას ინფორმაციით, მამა კავქარაძე, სამწუხაროდ, გამონაკლისი არ იყო და საკუთარი ერის წინააღმდეგ მისებული გაბაროტებით სხვა მოღალატე ქართველებიც იბრძოდნენ, მაგალითად, ოჩამჩირის სასწავლებლის ზედამხედველი ვინმე ბორის ხორავა, რომელიც რეალურად ცდილობდა ქართველი ხალხის ეთნიკური მთლიანობისათვის ძირის გამოთხრელი იმ მზაკვრული გეგმის განხორციელებას, რითაც რუსეთის იმპერიული ხელისუფლება ჩვენი ერის ტომობრივ დაშლა-დანაწევრებასა და ერთმანეთთან დაპირისპირებას ესწრაფვოდა. კერძოდ, სოხუმის ეპისკოპოსისათვის გაგზავნილ მოხსენებაში ხორავა ამტკიცებდა, თითქოს „მეგრელთათვის ქართული ენა უფრო ძნელი გასაგები და შესათვისებელი იყო, ვიდრე რუსული“ და მოითხოვდა იქაური სკოლებიდან ქართულის მთლიანად გაძევებას.

თ. სახოკიას ინფორმაციით, ხორავა ამითაც არ დაკმაყოფილებულა და აღნიშნულ მოხსენებაზე ხელის მოწერა ოჩამჩირელებისათვისაც უთხოვია, მაგრამ იქაურებმა „თურმე სულ კუდით ქვა ასროლინეს“. „ოჩამჩირეში კუდ-ამოძუებულ“ ხორავას ახლა სოფლები ჩამოუვლია. „არიქა, ვილუპებით, მეგრელები უნდა გაგვაქართველონ და მთავრობას შევჩვიოთ ჩვენი შავი დღეო“, მაგრამ მომხრენი ვერც იქ უმოვნია.

თ. სახოკიას მიერ მოწვდილი ეს და მსგავსი ინფორმაციები ნათელ წარმოდგენას გვიქმნიან იმ რთულ მდგომარეობაზე, რომელშიც აფხაზეთში მცხოვრები ქართველები და აფხაზები აღმოჩნდნენ ამ მხარეში რუსული მმართველობის დამყარების შემდგომ პერიოდში.

2004 წ.

აფხაზეთის პრობლემა ვასილ ბარნოვის შემოქმედებაში

მოუხედავად იმისა, რომ აფხაზეთის პრობლემას ვასილ ბარნოვის (1857-1934 წწ.) შემოქმედებაში დიდი ადგილი არ დაუჭერია და იგი არსებითად ორი ნაწარმოებით შემოიფარგლება („ხაზართა სასძლო“ და „შურისგება“), აღნიშნული საკითხის მწერლისეული განსჯა-გააზრება მაინც განსაკუთრებულ ყურადღებას იმსახურებს. ამგვარი შეფასების საფუძველს უპირველეს ყოვლისა შინაგანად რთულ და მწვავედ კონფლიქტურ იმ ურთიერთობათა სიღრმისეული წარმოსახვა განაპირობებს, სეპარატისტულად განწყობილ აფხაზ ხელისუფალთ რომ ჰქონდათ საქართველოს მიმართ ისტორიულ წარსულში.

როგორც ვ. ბარნოვის დასახელებული რომანებიდან ნათლად ჩანს, აფხაზური აგრესიული სეპარატიზმი სულაც არ არის ახალი მოვლენა და იგი საუკუნეთა წიაღშიცაა საკმაოდ მძლავრად ფესვებგართხმული. ვ. ბარნოვის შემოქმედებაზე მსჯელობის დროს ჩვენი დღევანდელობის ერთ-ერთ ყველაზე საჭირობო საკითხად ქცეული ეს მოვლენა განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს და ყოველგვარი შენიღბვა-შელამაზების გარეშე წარმოაჩენს მის ნამდვილ სახეს და შინაგან ბუნებას. ამ თვალსაზრისით ვ. ბარნოვის ხსენებული რომანები არა მარტო ისტორიული სინამდვილის ობიექტური წარმოსახვის მეტად საინტერესო ნიმუშად უნდა მივიჩნიოთ, არამედ იმ ტრაგიკულ მოვლენათა თავისებურ წინასწარმეტყველებადაც, რაც მე-20 საუკუნის 90-იანი წლების აფხაზეთში მოხდა აფხაზ სეპარატისტთა მიერ გატარებული მზაკვრული პოლიტიკის შედეგად.

იმისათვის, რომ ყოველივე ზემოთქმულს მეტი სიცხადე და დამაჯერებლობა შეეძინო, ქვემოთ შევეცდები დასახელებული ნაწარმოებებიდან მოვიშველიო შესაბამისი მაგალითები. დავიწყოთ „ხაზართა სასძლოთი“.

ეს რომანი თავდაპირველად 1919 წელს დაიბეჭდა გაზეთ „საქართველო-ში“, გადამუშავებული სახით კი ცალკე წიგნად 1922 წელს გამოიცა. მოუხედავად იმისა, რომ ნაწარმოების სიუჟეტურ საფუძვლად ხაზართა ხაკანის მიერ ქართლის მეფის - არჩილის ქალიშვილის - შუშანის მოტა-

ცების დრამატული ამბავია ქცეული, მწერალმა ის რთული ეპოქალური სინამდვილეც წარმოსახა ფართოდ და მასშტაბურად, რომელიც საქართველოსა და მის მეზობელ სახელმწიფოებში სუფევდა VII-VIII საუკუნეებში.

ეს ის დროა, როდესაც საქართველოში სარკინოზთა ბატონობაა დამყარებული. სახელმწიფოებრივ მთლიანობასა და თავისუფლებას მოკლებული ქვეყანა თავგანწირვით იბრძვის ეროვნული თვითმყოფადობისა და ქრისტიანული სარწმუნოების შენარჩუნებისთვის. არაბთა წინააღმდეგ ბრძოლაში ქართველი ხალხი მარტოდმარტო აღმოჩნდა. ამ შემთხვევაში დახმარება და თანადგომა მას ვერც ბიზანტიამ აღმოუჩინა და ვერც სპარსეთმა, რომელიც „ასიკვდილოდ დაჭრილი გართხმული ეგდო უძლეველი ხალიფის ფერხთქვეშ“. მართალია, არაბთა წინააღმდეგ იმხანად ხაზართა მძლავრი სახელმწიფოც აწარმოებდა „აშინელ ომს“, მაგრამ საქართველოს მოკავშირედ ვერც იგი გამოდგებოდა, ვინაიდან ხაზართა ხაკანი „ფრიად ნაწყენი და გარისხებული იყო“ ქართველებზე იმის გამო, რომ არჩილ მეფის ასულმა შუშანმა მას ცოლობაზე უარი უთხრა. „ეს პირადი სიმწარე გარდუვალ ზღუდელ იყო აღმართული“ ორ ქვეყანას შორის, რის გამოც „ქართველთა მპყრობელნი ჩრდილოეთისაკენ იმედის თვალთ ველარ გაიხედავდნენ“.

ხაზართა ხაკანისადმი უარის თქმა რომანში ორი მთავარი ფაქტორითაა მოტივირებული: სარწმუნოებრივი სხვადასხვაობითა და იმ გარემოებით, რომ ჩვენი ჩრდილოელი მეზობლები მუდამ დასაპყრობად მოილტვოდნენ საქართველოსაკენ. მართალია, ჩრდილოელ მეზობლებში ამჯერად ხაზარები იგულისხმებიან, მაგრამ ამ შემთხვევაში მხედველობიდან არ უნდა გამოგვრჩეს ის ფაქტი, რომ იმ ხანად ჯერ არც რუსეთის სახელმწიფო არსებობდა და რუსეთის ტერიტორიაზე არც ქრისტიანობა იყო გავრცელებული. ამის მიუხედავად, მწერალი მაინც თვლის, რომ ჩრდილოეთისადმი მინდობა ჩვენი ქვეყნისათვის დამლუპველი მოვლენაა. აი, როგორ გამოახატევენ იგი ამ თვალსაზრისს სამეფო კარის წარმომადგენელთ ერთგან: „ჩრდილოეთს მაინც ვერ მივენდობით, თუნდაც დავმოყვრდეთ... ის მარად მოილტვის ჩვენ ქვეყნისაკენ“.

- არც .როდის არ შეიძლება მინდობა! შესაძლოა მხოლოდ განსაზღვრული ჯარის დაქირავება და გადმოყვანა იქიდან.

- მაშ, უარი უნდა ეთქვას ხაკანს: სჯული ეწინააღმდეგება ამ კავშირს; თვით სახელმწიფოს სარგებელიც ამასვე მოითხოვს, რომ ჩრდილოეთის საზღვრები მტკიცედა გვქონდეს დაცული“.

საქართველოს პოლიტიკური ორიენტაციის განსაზღვრის დროს ეს ანტიჩრდილოური (იგივე ანტირუსული) პოზიცია ვ. ბარნოვის შემოქმედებაში არაერთგზის გამოიხატა ნათლად და არა ორაზროვნად და ამ თვალსაზრისით „ხაზართა სასძლო“ სულაც არ არის გამონაკლისი.

ვ. ბარნოვის აზრით, ჩრდილოური აგრესიის თავიდან ასაცილებლად აუცილებელი იყო ჩვენს ქვეყანას აქტიურად ეცადა ამ აგრესიის მოწინააღმდეგე მოკავშირე სახელმწიფოებთან ურთიერთობის დამყარება, ვინაიდან „ერთად უფრო ადვილად გავუმკლავდებოდით ჩრდილოეთს, რომელიც ყოველთვის ჩვენკენ იწევს, სამხრეთისაკენ“.

როგორც ითქვა, „ხაზართა სასძლოში“ მწერალმა საქართველოს სახელმწიფოებრივი ძლიერებისთვის საფუძვლის გამომთხრელი შინაური ძალების მხილებასაც მიაქცია განსაკუთრებული ყურადღება. ამ კუთხით უპირველეს ყოვლისა აფხაზთა მეფეების მიერ გატარებული მზაკვრული პოლიტიკის ავტორისეული დახასიათება მინდა გავიხსენო. დღევანდელი ვითარების გათვალისწინებით ამ დახასიათებამ კიდევ უფრო მეტი მნიშვნელობა შეიძინა და მთელი სიმწვავეით წარმოაჩინა ის შენიღბული წინააღმდეგობა, რომელიც მეტ-ნაკლები ძალით თითქმის მუდამ არსებობდა საქართველოს სახელმწიფოებრივ მთლიანობასთან შინაგანად დაპირისპირებულ აფხაზურ სეპარატიზმსა და ქართულ ცნობიერებას შორის.

არაბთა მიერ არჩილ მეფის სიკვდილით დასჯის შემდგომ ტახტის მემკვიდრედ გამოცხადებული იოანე ბატონიშვილი დასავლეთ საქართველოში გადავიდა იმ იმედით, რომ იქედან დაიწყებდა ქვეყნის სიძლიერის აღდგენას. მაგრამ, სამწუხაროდ, იქაც ვერა პოვა ტახტის მემკვიდრემ ისეთი ძალები, რომლებზედაც შესაძლო ყოფილიყო სამეფო ტახტის დამყარება. შინაური შუღლისა და განთიშულობის გაღრმავებას მოხერხებულად უწყობენ ხელს ჩვენი ჩრდილოელი მეზობლები. ამ თვალსაზრისით მწერალი განსაკუთრებულ ყურადღებას იმ მზაკვრულ ურთიერთობაზე ამახვილებს, რომელიც ხაზარებსა და აფხაზებს შორის არსებობს.

პირველ ყოვლისა, სწორედ „ხაზარნი აღელვებდნენ და აქეზებდნენ აფხაზებს, რომ გასდგომოდნენ იგინი ქართველებს და დაეარსებინათ ცალკე სახელმწიფო თვით ხაზართა მფარველობის ქვეშ. ძალიან სცდილობდნენ ხაზარნი ამ საშუალებებით მაინც დაეჭირნათ კავკასიონის კარებები, რადგან იცოდნენ, ვის ხელშიც იქნებოდა იგი გადმოსავლნი, იმისი შეიქმნებოდა გამარჯვება იმ სასტიკ და შურისგებელ ბრძოლაში, რომელიც უკვე დაწყებული იყო ჩრდილოეთის მბრძანებელ ხაზართა და

სამხრეთის მფლობელ აგარიანთა შორის.

ხაზართა შთაგონებით ლეონ აფხაზი აღარ დაემორჩილა იოანეს, არ აღიარა იგი მეფედ მთელი საქართველოსი და ისე ეჭირა თავი როგორც მფლობელს ვინმე დამოუკიდებელს. იოანეს არ ძალუძდა განემტკიცებინა ამ კუთხეშიც ხელმწიფობა საქართველოსი: ხაზართა ხაკანი ზურგს უმაგრებდა აფხაზს, მარად მზად იყო შესაფერ დროს ჯარით დაჰხმარებოდა განდგომილს. იოანე ყოველ წუთს ელოდა ამ მხრიდან ღალატს. შემდგომში აკი კიდევ აისრულეს ხაზართ წადილი: ლეონ მეორემ, ძმისწულმა ამ პირველი ლეონისა, ხაზართა მეფის ასულის ძემ, დაიპყრო ხაკანის დახმარებით მთელი აფხაზეთი და ეგრისი, უარყო ქვეშევრდომობა საქართველოს მფლობელისა და გამოაცხადა თავისი თავი მეფედ აფხაზეთისა".

როგორი სიზუსტით მიესადაგება ვ. ბარნოვის მიერ წარმოსახული ეს ვითარება დღევანდელ აფხაზეთში არსებულ მდგომარეობას! საკმარისია ხაზართა მაგივრად ციტირებულ ფრაგმენტში რუსი ჩავსვათ, რომ მთელი სიცხადით დაეინახოთ, მწერლის მიერ აღწერილი მოვლენა როგორი წინასწარმეტყველური სისწორით წარმოაჩენს იმ მზაკვრული პოლიტიკის არსს, რასაც სადღეისოდაც ატარებს რუსეთი აფხაზეთში.

იგივე უნდა ითქვას ლეკთა შესახებაც, რომელთა მზაკვრული და მოღალატური ბუნება მწერალმა შემდეგნაირად დაახასიათებინა ხაზართა სარდალ ბდუჩანს: „ლეკთზე დაბრუნება შეუძლებელი სჩანდა. ბდუჩანმა გაიცნო იქაური ხალხი, ქვეყანა, საცალფეხო მთის ბილიკები და ველარ ენდობოდა ლეკებს: შესაძლო იყო ელაღატნათ მისთვისაც, როგორც უღალატეს თავიანთ მოკავშირე ქართველებს.“

ასეთი მახვილგონივრული წინასწარმეტყველებანი და შეფასებანი ვ. ბარნოვის შემოქმედებაში სხვაგანაც რომ საკმაოდ ხშირად გვხვდება, ეს „შურისგებიანაც“ (1928 წ.) ნათლად ჩანს, რომელშიც ალექსანდრე მაკედონელის (356-323 წწ. ჩვ. ერამდე) დროინდელ საქართველოში არსებული ვითარებაა აღწერილი.

ქართველთა ჯარი ღვათაგის სარდლობით კავკასიონის გადაღმა მცხოვრებ ერებთან საბრძოლველად გაემართა. ამ გადაწყვეტილების მიღება იმანაც განაპირობა, რომ ბოლო დროს ისინი „ბოროტად მოისწრაფოდნენ გადმოღმისაკენ და ჯგუფ-ჯგუფად იწყეს გადმოსვლა ხალხის საძარცვად“. ეს ის დრო იყო, როცა „იბერთ ხელთ ეჭირათ მათათა გადასავალნი. თუ მათი ნება არ იქნებოდა, მგზავრსაც არ გადმოუშვებდნენ ჩრდილოეთიდან“. სამწუხაროდ, ჩვენმა კავკასიელმა მეზობლებმა ეს ყველაფერი დაივიწყეს და შეიარაღებულ ჯგუფებად ესხმოდნენ თავს

ქართველ მოსახლეობას.

აი, სწორედ მათ ასალაგმად და დასასჯელად გააგზავნა მცხეთის მამასახლისმა თავისი მემკვიდრე ღვაჭაგი კარგად გაწვრთნილ ჯვართან ერთად. ღვაჭაგი მტრების დასალაშქრად აფხაზეთის გავლით გაემართა. როგორც ვ. ბარნოვის ნაწარმოებებიდან ნათლად ჩანს, ქართველებსა და აფხაზებს შორის იმხანად საკმაოდ დაძაბული ურთიერთობა ყოფილა დამკვიდრებული. ამის უმთავრეს მიზეზად მწერალი აფხაზთა სეპარატიზმს მიიჩნევს. მისი თქმით, მართალია, აფხაზებიც იბერთა ტომნი არიან, მაგრამ შორეულნი. ვერა გრძნობენ ჩვენთან ერთობას." ჩრდილოეთ კავკასიის სხვა ხალხთა მსგავსად, ისინიც აზიურად გადმოდიან სამეკობროდ ჩვენს მხარეს... იმედი აქვს გადაღმეულების: ჯიქეთში მალავენ ნადავლს, ნატაცები იმათაც ზომ აქეთ გადმოაქვსთ."

აფხაზები საომრად მომზადებული შეხვდნენ იბერიელებს, მაგრამ ბრძოლა ვერ გაბედეს, რადგანაც "მიმავალი ჯარი არც დიდ საბაბს აძლევდა ბრძოლისას: არ ალაფობდნენ, არც არვის ეტანებოდნენ.

- გზად მივდივართ თქვენს ქვეყანაზედ. სამტრო არრა გვაქვს. თუ არ დაიშლით და დაგვესხმით, ძვირად დაგისვამთ.

ამაში აფხაზნი დარწმუნდნენ, როდესაც სკადეს რამდენჯერმე და ზაიანდნენ."

ქართველთა სიძლიერით შეფიქრიანებულმა აფხაზთა მთავარმა მთავარსარდალი ღვაჭაგი სტუმრად მიიწვია. მიუხადავად იმისა, რომ გარეგნულად სტუმარ-მასპინძელი ურთიერთისადმი უდიდეს პატივისცემას გამოხატავდა, ერთიმეორეს მაინც არ ენდობოდნენ და აზიური თვალი ეჭირათ ერთმანეთზედ". ნასადილეს აფხაზთა მთავარმა ღვაჭაგს თხოვა მათ ჯარში, რომელშიც იბერთა ყველა თემებიდან იყვნენ მებრძოლნი", რამდენიმე რჩეული აფხაზიც ჩაერიცხა. ღვაჭაგი მთავრის ამ წინადადებას გარეგნულად სიხარულით კი შეხვდა, მაგრამ "გულში იმას ფიქრობდა, მოშორებით ჩაეყენებინა ივინი ჯარში სხვადასხვა ადგილას.

- შესაძლოა, განზრახ მომიჩემა, რომ გზაში ან ბრძოლის ჟამს რაიმე ვნება მოგვაყენონ.

- საფიქრო არის! ჯაშუშობასაც გასწევნ ეგენი. ეცდებიან ყველა ჩვენი ნაბიჯი აცნობონ თავიანთ მთავარს."

ქართველთა ჯარმა წარმატებით დალაშქრა მეზობელ ხალხთა სამთავროები. მათი პირველი რისხვა ჯიქეთს დაატყდა თავს. შემდეგ ბრუხოელნი დალაშქრეს. ბრუხოელებმა დახმარებისთვის ალანელებს მიმართეს. მაგრამ ღვაჭაგმა დაასწრო, ოსეთში გადავიდა და ისინიც მკაცრად დასაჯა

ორგულობისა და მზაკვრობისათვის.

საბოლოოდ, გამარჯვებული ქართველთა ჯარის მთავარსარდალი ასეთი გამაფრთხილებელი სიტყვებით მიმართავს დატყვევებულ მოწინააღმდეგეთ: „გადმოვიარე ჩემი ჯარით თქვენი ქვეყნები. ჩაიხოცა ხალხი მრავალი, განადგურდა ბევრი სოფელი. სამტროდ თითონ თქვენ გამოგვიწვიეთ: მტერს დაუჯერეთ, ამხედრდით ჩვენზედ, შეგვირყიეთ მკვიდრი საზღვრები... შორეული მტერი წავა, მეზობლები ერთადვე ვიცხოვრებთ. ხმლით გაგახსენეთ მე ეს მართალი!.. ბედისწერას დაჰმორჩილდით, ძმებად დაგიჭერთ; თუ არადა უცილებლად სიკვდილი თქვენი!“

დატყვევებულნი იძულებული არიან აღიარონ, რომ ღვაჟაგი „სამართლეს უბნობს“. მათი თქმით, „ხალხს არ უნდოდა იბერთან ბრძოლა, იარაღი თავკაცებმა ააღებინეს“.

ვფიქრობ, მკითხველი უწყყმანოდ დამეთანხმება იმაში, რომ მწერლის მიერ აღწერილი ვითარება ბევრი რამით დღევანდელ ვითარებასაც მიესადაგება ზუსტად და წინასწარმეტყველურად, რაც ვ. ბარნოვის რომანისადმი ინტერესს კიდევ უფრო მეტად ზრდის და აძლიერებს.

1998 წ.

კონსტანტინე გამსახურდია და აუხაგეთი

საბჭოთა ეპოქაში ხელისუფლების მიერ გატარებული უმკაცრესი იდეოლოგიური პოლიტიკის შედეგად ე. წ. მოკავშირე რესპუბლიკების წინაშე მწვავედ მდგარი ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი მნიშვნელობის ბევრი პრობლემა ხელოვნურად იყო მიჩქმალული და მათი განმაპირობებელი მიზეზების შესახებ ობიექტურ მსჯელობას ფაქტობრივად ტაბუ ჰქონდა დადებული. საბჭოთა საქართველოში ამ თვალსაზრისით არსებულ ერთ-ერთ უაღრესად საჭირობოროტო საკითხად თავიდანვე სახიფათოდ გამოიკვეთა აფხაზეთის ავტონომიურ რესპუბლიკასთან შინაგანად საკმაოდ რთული და დაძაბული ურთიერთობა, რომელიც დროდადრო იმდენად დაძაბულ ხასიათსაც კი იძენდა, რომ რეალურად ჩნდებოდა საუკუნეთა მანძილზე ჩვენი ქვეყნის ღვიძლ ნაწილად ქცეული ამ შესანიშნავი მხარის დაკარგვისა და ტერიტორიულად რუსეთთან მიერთების საშიშროება.

საბჭოთა იმპერიის ხელისუფალთა მიერ ხელოვნურად და ანტიქართული მიმართულებით წარმართული ეს შენიღბული კონფლიქტი შიგადაშიგ იმდენად მწვავედებოდა, რომ რესპუბლიკის ხელმძღვანელობა იძულებული ხდებოდა მოსკოვის მკაცრ მითითებებს დამორჩილებოდა, ყოველგვარ კომპრომისზე წასულიყო და აფხაზთა ამბიციური და რეალურ საფუძველს მოკლებული ბევრი სურვილი უპირობოდ შეესრულებინა. ასეთმა დამლუხველმა პოლიტიკამ სანამდეც მიგვიყვანა, დღეს ეს ყველასათვის კარგადაა ცნობილი და უაფხაზეთოდ დარჩენილი საქართველო ჯერჯერობით წარუმატებლად ცდილობს ამ ძირძველი ქართული მხარის უკან დაბრუნებას.

აფხაზეთი პრობლემის საჭირობოროტო მხარეებზე საუბარი საბჭოთა პერიოდის საქართველოში იმდენად მკაცრად იყო ტაბუდადებული, რომ მათზე კრინტის დაძვრაც კი არავის შეეძლო. არადა დიდი დაკვირვება და გონებაგამჭრიახობა სულაც არ ჭირდებოდა იმის დანახვას, დროთა განმავლობაში რა საბედისწეროდ ღრმავდებოდა საქართველოსა და აფხაზეთის შორის რუსული მმართველობის დამკვიდრების შედეგად წარმოქმნილი უფესკრული. სამწუხაროდ, ხელისუფლება ამ ტრაგიკულ მოვლენაზე ობიექტური და საფუძვლიანი მსჯელობის ნაცვლად ვითარებას ისე წარმოაჩენდა, თითქოს ქართველებსა და აფხაზებს შორის სამაგალითო ძმობამეგობრობა იყო დამკვიდრებული და ამ ორ ხალხს ერთმანეთთან სადავო და საკამათო არაფერი ჰქონდა.

გულსატკენი ამ შემთხვევაში ისიც არის, რომ ხელისუფლების ზეწოლით რეალური ვითარების მიზანმიმართულად გამჟღავნების როლში მკაცრი ცენზურული ზედამხედველობის არტახებით შებოჭილი იმჟამინდელი ჩვენი მწერლობაც ხშირად გამოდიოდა. ასეთ მდგომარეობაში მართალი სიტყვის თქმა იმდენად დიდ რისკთან იყო დაკავშირებული, ურჩი პიროვნებისათვის ყველაფერი შეიძლებოდა საბედისწერო შედეგითაც კი დამთავრებულიყო. მიუხედავად ამისა, ზოგიერთი მწერალი და მეცნიერი უკან არ იხევდა და მაინც ახერხებდა მართალი სიტყვის თქმას, რაც მოქალაქეობრივი გმირობის ტოლფას მოვლენას წარმოადგენდა.

როგორც ცნობილია, საბჭოთა პერიოდში მოღვაწე მამულიშვილთაგან ამ თვალსაზრისით ყველაზე დიდი გაბუდულება პირველ ყოვლისა პავლე ინგოროვამ გამოიჩინა. ე. წ. აფხაზურ პრობლემასთან დაკავშირებით მის მიერ დაწერილმა ნაშრომებმა ობიექტურად და ნილაბახდილად წარმოაჩინეს ამ პრობლემათა ნამდვილი არსი.

ყოველივე ზემოთქმულის შესახებ აქ ყურადღება კიდევ ერთხელ იმიტომაც გაუმახვილე, რომ საბჭოთა ეპოქაში მოღვაწე ბევრი მწერალისგან განსხვავებით, აფხაზური პრობლემატიკის არაერთი საჭირობო-ტო საკითხი კონსტანტინე გამსახურდიას (1891-1975 წწ.) შემოქმედებაში მამულიშვილური გაბუდულებითა და მიუკერძოებელი სიმართლითაა განსჯილ-გაანალიზებული. ნათქვამის ნათელსაყოფად ქვემოთ შევეცდები მწერლის მოღვაწეობიდან და ლიტერატურული მემკვიდრეობიდან კონკრეტულად მოვიშველიო სათანადო მაგალითები.

კ. გამსახურდია კატეგორიულად წინააღმდეგი იყო საქართველოში ავტონომიების შექმნისა და არსებობისა, რასაც საფუძველი ჯერ კიდევ ჩვენი ქვეყნის სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენის პერიოდში ჩაეყარა. მწერალი საესებით მართებულად აცხადებდა, რომ ეს იყო დამლუჯველი მოვლენა, რომელიც საფუძველს უთხრიდა ქვეყნის სახელმწიფოებრივ არსებობასა და ტერიტორიულ მთლიანობას. კ. გამსახურდიას შეფასებით, ჩვენი იდეალი პირველ ყოვლისა „მთლიანი და ძლიერი საქართველო“ უნდა ყოფილიყო, „ფეოდალური საქართველოს კვალობაზე დაუქუცმაცებელი ქვეყანა“ და არა ავტონომიებად დანაწევრებული სახელმწიფო.

კ. გამსახურდიას ეროვნულ გულისტკივილს არსებითად განაპირობებდა ის ფაქტი, რომ საკუთარი სამშობლოს სახელმწიფოებრივი ინტერესების მოღალატე საბჭოთა ხელისუფალნი სწორედ ამ გზით წავიდნენ და ავტონომიების შექმნით ქვეყანას უმძიმესი პრობლემები შეუქმნეს. მათგან პირ-

ველი და უმთავრესი მაინც ის იყო, რომ აღნიშნული ავტონომიების დაკანონებით იქ მცხოვრებ ჩვენი სისხლისა და ხორცის თანაზიარ ადამიანებსა (მწერლის სიტყვებია) და დანარჩენ საქართველოს შორის ფაქტობრივად „ხელოვნური საზღვრები“ დაწესდა.

საქართველოში არსებულ ავტონომიათაგან მწერლის განსაკუთრებული გულისტკივილის ობიექტად პირველ ყოვლისა მაინც აფხაზეთი იყო ქცეული. კ. გამსახურდიას მართებული შეფასებით, ისტორიულად საქართველოს ღვიძლ ნაწილად დამკვიდრებული ამ რეგიონის ჩვენი ქვეყნისაგან მოწყვეტის მიზანმიმართულ პოლიტიკას სათავე რუსეთმა დაუდო. საქართველოში რუსული კოლონიალიზმის დამყარების დროიდან ჩვენს ქვეყანასა და აფხაზეთს შორის საზღვრების გაღვლებას ბევრს ეცადნენ ნიკოლოზ პირველის რუსიფიკატორები, ხან ანბანები მოუგონეს აფხაზებს, ხან ჩერნომორიის გუბერნიებს მიაწერეს სოხუმის ოლქი, მაგრამ აფხაზები 2000 წელზე მეტს ეწეოდნენ ჩვენთან საერთო ისტორიულ ჭაპანს და არ ჩამოგვცილდებიან და ვერც ჩამოგვცილდებიან“ (გაზ. „სოცალისტ-ფედერალისტი“, 1921 წ. №62).

საბჭოთა ხელისუფლებამ არა მარტო უბრალოდ განაგრძო რუსეთის იმპერიის ეს ანტიქართული პოლიტიკა, არამედ კიდევ უფრო ფართო მასშტაბებიც შესძინა მას. კ. გამსახურდია, მიუხედავად დიდი რისკისა და ხიფათისა, ყოველთვის იბრძოდა ამ პოლიტიკის წინააღმდეგ მოქალაქეობრივი და მამულიშვილური გაბუდულებით. მაგალითად, 1926 წელს, ქართველ მწერალთა პირველ ყრილობაზე წარმოთქმულ სიტყვაში, ყრილობაზე მოხსენებით გამოსულ მთავრობის თავმჯდომარეს - ფილიპე მახარაძეს მან შემდეგი სიტყვებით მიმართა: „რაკი გულწრფელად გნებავთ ჩვენი გულის ტკივილის გაგება, უნდა მოგახსენოთ, რომ მე მაინც და მაინც დიდი პატივს არ ვცემ იმ მთავრობას, რომელმაც ოსების ავტონომიური რესპუბლიკის ფარგლები თითქმის მცხეთის სანახებამდის ჩამოიტანა, მთლიანად ქართული რაიონი გალისა აფხაზეთის ავტონომიურ რესპუბლიკას გადაულოცა და ძველ ბავშვებს მარტოოდენ აფხაზურსა და რუსულს ასწავლიან-მეთქი“ (გაზ. „ლიტ. საქართველო“, 1991 წ. 26 ივლისი).

დამოწმებული ფრაგმენტის გაცნობის დროს მხედველობიდან არ უნდა გამოგვჩქეს ის ფაქტი, რომ ეს ყველაფერი 1924 წლის აგვისტოს აჯანყების სისხლში ჩახშობის შემდეგ ხდებოდა, იმ დროს, როცა ხელისუფლებას უკვე აქტიური ბრძოლა ჰქონდა დაწყებული „ნაციონალისტი“ მამულიშვილთა ასალაგმად. კ. გამსახურდია კი იმ პერიოდისათვის სწო-

რედ ასეთ საეჭვო პიროვნებად იყო მიჩნეული და მკაცრი დევნა-შევიწროების ობიექტად ქცეული. თავისი აქტიური ანტისამშოთა და პატრიოტული მოღვაწეობის გამო, იმხანად მას უკვე ორჯერ ჰქონდა (1922 და 1924 წლებში) პატიმრობა მოხდილი მეტეხის სატუსალოში.

ზემოთ დამოწმებული გამოსვლის გამო კ. გამსახურდია ამჯერადაც იქცა მკაცრი კრიტიკისა და განქიქების ობიექტად. მაგალითად, ვალთა ბახტაძემ მას „მინაური ემიგრანტი“ უწოდა, სულ მალე კი პოლიტიკურ ბრალდებათა საფუძველზე მწერალი კიდევ ერთხელ დააპატიმრეს და ათი წლით სოლოვკის საკონცენტრაციო ბანაკში გადასახლება მიუსაჯეს.

მიუხედავად ყოველივე ზემოთქმულისა, ხელისუფლების ანტიქართულ პოლიტიკას კ. გამსახურდია შემდგომშიც მკაცრად აკრიტიკებდა. ამ კრიტიკის ერთ-ერთ მთავარ მხარეს აფხაზეთში მიზანმიმართულად მიმდინარე რუსიფიკაციული მოვლენები წარმოადგენდნენ. მაგალითად, 1932 წელს საქართველოს მწერალთა კავშირში გამართულ პლენუმზე წარმოთქმულ სიტყვაში მწერალმა აფხაზეთში შექმნილი მდგომარეობა შემდეგნაირად დაახასიათა: „აქ გამობრძანდნენ ჩვენი აფხაზი ამხანაგები. უნდა მოგახსენოთ, რომ დიდუდიდან აფხაზის სისხლი მაქვს. მიყვარს აფხაზები და გმირებიც მყავდა ისინი, მაგრამ აქ გამოვიდა ორი ახალგაზრდა კაცი და რუსულად გველაპარაკა აფხაზეთის სახელით. რაშია საქმე“.

მაგრამ ყოველივე ზემოთქმული ისე არამც და არამც არ უნდა გავიგოთ, თითქოს კ. გამსახურდია ანტიაფხაზური სულისკვეთების გამომხატველი მწერალი იყოს. რა თქმა უნდა, არა. პირიქით, თავისი შემოქმედებითი მოღვაწეობით იგი წარმატებით განაგრძობს და თვისებრივად ამდიდრებს ქართულ მწერლობაში დამკვიდრებულ ე. წ. აფხაზური თემის ტრადიციას. ას თვალსაზრისით მისი „მთვარის მოტაცება“ ნათელ წარმოდგენას გვიქმნის იმ განუყოფელი თანაცხოვრების შესახებ, რომელიც საუკუნეთა განმავლობაში იყო დამკვიდრებული ქართველებსა და აფხაზებს შორის. კ. გამსახურდიას რომანის ქართველი და აფხაზი პერსონაჟები ყოველდღიური ადამიანური ურთიერთობებით იმდენად ახლოს იმყოფებიან ერთმანეთთან, რომ ეროვნულ-ენობრივი ნიშნით მათ შორის არანაირი გათიშვა და დაპირისპირება არ არსებობს. თავიანთი საერთო ისტორიითა და დღევანდელით ისინი ერთი ქვეყნის, ერთი სამშობლოს შვილები არიან - საქართველოსი და მათ შორის ეროვნულ ნიადაგზე წარმოქმნილი სუპერატივიზმის გამოვლინების ოდნავი საშიშროებაც კი არ არსებობს.

ამ შემთხვევაში განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს ის ფაქტი, რომ

კ. გამსახურდიას რომანში ქართველთა და აფხაზთა ეროვნულ-სახელმწიფოებივი ერთობის ამგვარი სახით წარმოსახვა და განდიდება იმ დროს ხდებოდა, როცა იმპერიული ხელისუფლების აქტიური პოლიტიკის წყალობით აფხაზური სეპარატიზმი უკვე აღზევებულიყო ფართოდ და საზედისწეროდ. ამ ტრაგიკული მოვლენის უმთავრესი საფუძველი პირველ ყოვლისა ის მზაკვრული პოლიტიკა გახდა, რომელსაც საქართველოს გასაბჭოების შემდეგ ატარებდნენ საბჭოთა იმპერიის ხელისუფალნი მიზანმიმართულად.

როგორც ცნობილია, 1921 წლის 21 მაისს საქართველოს რევკომმა მიიღო დეკლარაცია აფხაზეთის დამოუკიდებელ სოციალისტურ რესპუბლიკად გამოცხადების შესახებ. იმავე წლის 16 დეკემბერს თბილისში საქართველოს საბჭოთა სოციალისტურ რესპუბლიკასა და აფხაზეთის საბჭოთა სოციალისტურ რესპუბლიკას შორის გაფორმებული სამოკავშირეო ხელშეკრულებით აფხაზეთი ჯერ საქართველოს შემადგენლობაში შევიდა, 1922 წლის 13 დეკემბერს კი, როგორც საბჭოთა საქართველოს ნაწილი, ამიერკავკასიის ფედერაციის წევრიც გახდა. დამოუკიდებელი რესპუბლიკის ზემოთ მითითებული სტატუსი აფხაზეთმა 1931 წლამდე შეინარჩუნა. 1931 წლის თებერვალში კი მას ეს სტატუსი შეეცვალა და საქართველოს შემადგენლობაში შემაღალი ავტონომიური რესპუბლიკა გახდა.

აი, სწორედ ხელისუფლების მიერ საქართველოსა და აფხაზეთს შორის მიზანსწრაფულად გაღვივებული აფხაზური სეპარატიზმის აღზევებიდან არცთუ ისე დიდი დროის გასვლის შემდეგ 1933-35 წლებში წერს კ. გამსახურდია თავის რომანს, რომელშიც უდიდესი მწერლური ოსტატობით წარმოაჩენს ქართველთა და აფხაზთა ერთობლივი და განუყოფელი თანაცხოვრების ღრმად შთამბეჭდავ ეპიზოდებს. განსხვავებით ნაწარმოებში აღწერილი იმეამინდელი ეპოქალური მოვლენებისაგან, რომელთა მიმართაც დრომ დღევანდელი მკითხველის ინტერესი საგრძნობლად ჩააცხრო და მიანავლა, რომანის ეს მხარე ბოლო წლებში ქართულ-აფხაზური კონფლიქტის განახლებული ძალით აღზევების გამო კვლავაც რჩება დაუცხრომელი ყურადღების საგნად.

„მთვარის მოტაცების“ პერსონაჟთა დიდი ნაწილი აფხაზები არიან, მაგრამ თავიანთი ყოველდღიური ცხოვრების წესით, ადამ-ტრადიციებითა და ენობრივი ურთიერთობებით ისინი ერთ მთლიანობად ქცეული ქართული სამყაროს სისხლხორცეულ ნაწილს წარმოადგენენ და ზემოთ აღნიშნული თვალსაზრისით მათ შორის ფაქტობრივად არავითარი დაპირისპირ-

რება არ არსებობს. ქართველთა და აფხაზთა ეს ადამიანური ერთობა და სიახლოვე საუკუნეთა მანძილზე ჭირისა და ლხინის განუყოფელობამ დაამკვიდრა, ისტორიული კატაკლიზმებისა და ქარტესილების ერთობამ.

კ. გამსახურდიას განზოგადებული შეფასებით, „აფსუა უშიშარი და შეუპოვარი ადამიანია“, რაინდული კეთილშობილებით გამორჩეული პიროვნება. ცხადია, ამგვარი იდეალიზების ობიექტად მწერალი ზოგადად მთელ ხალხს მიიჩნევს და არა ყველა აფხაზს, რომელთა შორის ადამიანური ღირსებებით დაჯილდოებული პიროვნებების გვერდით სულმდაბალი არსებებიც საკმაოდ გვხვდებიან.

მწერლის ხაზგასმით, ქართველებსა და აფხაზებს შორის არსებული ურთიერთობა რაინდულ კეთილშობილებას საუკუნეთა განმავლობაში იძენდა და ჩვენი ხალხების საუკეთესო შვილები ყოველთვის ცდილობდნენ უხეშად არ შეებლალათ ამ კეთილშობილების ზნეობრივი ნორმები. ამ თვალსაზრისით უაღრესად საინტერესოა ჩვენი ისტორიიდან კარგად ცნობილი იმ ეპიზოდის ავტორისეული გახსენება, რომელშიც ქართველებსა და აფხაზებს შორის რუხის ციხესთან გამართული ბრძოლის დროს მომხდარი ერთი ამბავია მოკლედ მოთხრობილი. რუხის ციხეში გამაგრებული აფხაზები და მათ წინააღმდეგ მებრძოლი ქართველები ფალაგურ ბრძოლაზე გადასულან. ქართველებს ვინმე ჩოლოყაშვილი გამოუშვათ, აფხაზებს ვილაც ემხვარი. ჩოლოყაშვილი ჭაღარა კაცი ყოფილა, ემხვარი უწყვერული ჭაბუკი...

ემხვარი კაცთა პირველი და ხმლის ამოღება მოასწრო.

რას უცდი, ჭაბუკო! - შესძახა ჩოლოყაშვილმა.

უფროსისაგან პირველ მოქმედს ველო.

გადახვევიან ურთიერთს ორივენი, იმდღიდან დამეგობრებულან" (აქაც და ქვემოთაც ციტატები დამოწმებულია წიგნიდან: კ. გამსახურდია, მთვარის მოტაცება, 1990 წ. გვ. 37).

ნაწარმოებში არაერთგზის ესმება ხაზი იმ გარემოებას, რომ ქართველებსა და აფხაზებს შორის ბარიერი ენობრივი თვალსაზრისითაც არ არსებობს და რომანის პერსონაჟები თავისუფლად მეტყველებენ ქართულ, აფხაზურ და მეგრულ ენებზე. ასე რომ, კ. გამსახურდიას რომანის გმირთა სამყაროში ჩვეულებრივ ამბად ითვლება „ნარევი ქართულ-მეგრული აფხაზური სიტყვებით" საუბარი. ეს გარემოება არსებითად განაპირობებს იმ ფაქტს, რომ ნაწარმოების აფხაზ პერსონაჟთა: თამარ შარვაშიძისა და თარაშ ემხვარის - ცნობიერება ისევე ქართულია, როგორც ვთქვათ, იმერელისა და კახელისა. თარაშს ძველ საქართველოზე დარდმა მოუშამა

სიცოცხლე..." იგი "საქართველოს ბედით, ტრაგიკული აწმყოთი გულმოკლული ნაციონალისტია," დამოუკიდებელ საქართველოზე მეოცნებე პატრიოტი (ს. სიგუა, დასახ. წიგნი, გვ. 292). ასე რომ, რომანში ქართული-საგან განსხვავებული და გამოყოფილი აფხაზური ცნობიერება არ არსებობს - არც ერთი აფხაზი არ არის სეპარატისტი. არაგინ უპირისპირდება ქართველებს, საქართველოს მთლიანობას. მათ აქვთ კონტაქტი ჩრდილოკავკასიელ მეზობლებთან, მაგრამ მხოლოდ ყოფითი ამბების (მაგ. კაც ზეამბაიას ნაქურდული ცხენები გადაჰყავს ჩერქეზეთში) ან ანტირუსული სულისკეთების გამო (ერამშუტ ემხვარი) (იქვე, გვ. 294).

აფხაზეთი და სამეგრელო, რომანის მიხედვით, ერთმანეთისაგან მხოლოდ ტერიტორიულადაა გაყოფილი და არა ეროვნული ნიშნის მიხედვით. აფხაზები ზუგდიდისა და სამეგრელოს სხვა დაბა-სოფლებში თავს ისევე თავისუფლად გრძნობენ, როგორც აფხაზეთში. ანალოგიურ მდგომარეობაში იმყოფებიან აფხაზეთში მცხოვრები ქართველებიც. მაგალითად, ზუგდიდში გადმოსახლებული შარვაშიძეები ოდნავ უხერხულობასაც კი არ განიცდიდნენ იმის გამო, რომ მშობლიური აფხაზეთიდან სამეგრელოში მოუხდათ ცხოვრების გაგრძელება. უფრო მეტიც, მათი სახლი ზუგდიდში სტუმრად ჩამოსული აფხაზებისთვის ფაქტობრივად ყოველდღიურ სასტუმროდ იყო გადაქცეული.

რომანში თუმცა მეტად ფრაგმენტულად, მაგრამ მაინც, ხაზი იმ გარემოებასაც ესმება, გარკვეული მიზანსწრაფვით ზოგიერთი ქართველი საკუთარი ნებით რომ იცვლიდა ეროვნებას და "აფხაზდებოდა". მაგალითად, ერთ-ერთი ასეთი პიროვნებაა "კეგვა გარგანჯია - გააფხაზებული მეგრელი, რომელმაც არც აფხაზური, არც რუსული, არც მეგრული იცოდა" ("მთვარის მოტაცება", გვ. 62).

კ. გამსახურდიას რომანში რომანტიკული განდიდების საგნადაა ქცეული ქართველთა და აფხაზთა უძველესი წეს-ჩვეულებანი და ადამი-ტრადიციები. მათი დამცველის როლში მწერალს ხშირად გამოჰყავს ევროპაში განსწავლული თარაშ ემხვარი. მაგალითად, გერმანელ კაროლინასთან საუბრებში იგი სიამაყით უსვამს ხაზს იმ გარემოებას, რომ მისი ხალხი დღესაც უღალატო ერთგულებით "მისდევს იმ ჩვეულებებს, რომელნიც თავიანთ მემუარებში შეტანილი აქვთ ძველ ბერძენ და რომაელ ისტორიკოსებსა და მოგზაურებს" (გვ. 75). ისტორიული ყოფითი ტრადიციებისადმი ამგვარ ერთგულებას თარაში პირველ ყოვლისა იმით ამართლებს, რომ "ვინც გამოცვლილა, იგი გადაგვარებულია კიდევ".

თარაშ ემხვარი მძაფრად გამოვლენილი აგრესიულობით უპირისპირ-

დება ევროპელთა აქტიურ მცდელობას ეროვნულ განსხვავებულობათა მოსასპობლად და აღმოსაფხვრელად. «თქვენ, ევროპელები, - უბნება იგი კაროლინას ერთგან, - ეგოსტები ხართ, ჩვენგან მოითხოვთ გარდავიქმნეთ, ე. ი. ჩვენ არ ვიქნეთ ისეთი, როგორც ვყოფილვართ, ან ვართ, ე. ი. თქვენ დაგემსგავსოთ და თქვენ ეს მოგდით, კეთილო ფრაუ, არა ჩვენი სიყვარულით, არამედ იმისათვის, რომ თქვენთვის უფრო ხელმარჯვე იქნება, რომ ყველანი თქვენა გგავდეთ. თქვენ ბევრი ხართ, ჩვენ ცოტა. თქვენ გინდათ იმავე უფლებით ჩაგვეყლაბოთ, როგორითაც ცვარს ყლაპავს ზღვა და ლიფსიტას ვეშაბი. მაშინ თქვენ აღარ დაგჭირდებათ ჩვენი ენების შესწავლა, ჩვენი ქვეყნის გეოგრაფიული სახელების დამახსოვრება, ჩვენი თავისებური სახელისა და გვარის გამოთქმა. თქვენ ის გირჩევნიათ, ჩვენ ყველას არზაყანის, კეკვას, თარაშის ნაცვლად ჯონი, ჟანი ან ჰანსი გვერქვას.

თქვენ ის გირჩევნიათ ჩვენ ჩვენი ენა დაგვაფიწყდეს, თქვენ ენებზე გადავიდეთ... თქვენი წიგნები და გაზეთები ვიკითხოთ და ჩვენზე ხელი ავილოთ, თქვენი ღმერთები ვიწამოთ, ჩვენსას მივაფურთხოთ" (გვ. 76).

შშობლიური ეროვნული წეს-ჩველებებისადმი და ადამ-ტრადიციებისადმი ამგვარი უღალატო ერთგულება თარამ ემხვარის ცხოვრებისეული მრწამსის განმსაზღვრელ უმთავრეს საფუძვლადაც კცეული. და ამ შემთხვევაში მთავარი ისიცაა, რომ ეროვნულობის მისეული გაგება არამც და არამც არ შემოიფარგლება მხოლოდ აფხაზური მასშტაბებით და იგი იმავდროულად ზოგადქართული ფენომენის სისხლხორცეულად მომცველი მოვლენაცაა.

როგორც რომანიდან ნათლად ჩანს, ამ თვალსაზრისით თარაში გამონაკლისი სულაც არაა და მეტ-ნაკლებად მსგავსი ცნობიერების მატარებელნი აფხაზთა ეროვნების სხვა პერსონაჟებიც არიან. მათგან პირველ ყოვლისა თამარ შარვაშიძე უნდა გავიხსენოთ. მწერლის საზგასმით, «შარვაშიძეების წრეში მუდამ ქართული ტრადიციები სჭარბობდნენ ძველ აფხაზურს» (გვ. 228). საუკუნეთა განმავლობაში შარვაშიძეთა, ემხვართა და აფხაზეთის სხვა წარჩინებულ პირთა ქართული ცნობიერების ჩამოყალიბების პროცესს არსებითად განსაზღვრავდა ის გარემოება, რომ ისინი, უკლებლივ ყველანი, შესანიშნავი მოქართულები იყვნენ და მათ ოჯახებში აფხაზურ ენასთან ერთად «მუდამ ქართული იჯაბნიდა თურქულსა და რუსულს» (გვ. 121).

თარაშისა და თამარის ცნობიერებათა ამგვარად ფორმირებას ხელი პირველ ყოვლისა ქართულ სამყაროსთან მათმა და მათი წინაპრების

სისხლხორცეულმა კავშირ-ურთიერთობებმა შეუწყვეს. ისინი იმ ადამიან-თა გენეტიკური მემკვიდრები არიან, რომლებიც გარდასულ საუკუნეთა მანძილზე აქტიურ მონაწილეობას იღებდნენ ქართული სახელმწიფოებრიობის მშენებლობის პროცესში.

კერძოდ, აფხაზეთში დამკვიდრებამდე შარვაშიძეთა წინაპრებს ქართულ მეფეთა კარზე მეტად მნიშვნელოვან და საპასუხისმგებლო სახელმწიფოებრივ მოვალეობათა შესრულება უზღებოდათ. ისტორიულ მოვლენებში საკმაოდ ღრმად განსწავლული თარაში თამარ შარვაშიძეს ხშირად უამბობდა „ლეონ აფხაზთა და ქართველთა მეფის ამბავს, თამარ მეფის ერისთავის და დათო შარვაშიძის თავგადასავალს. რომელიღაც აფხაზ რაინდებს ასახელებდა კიდევ, სიმონ მეფის ხელქვეითებს, სააკაძის თანამოლაშქრეებს“ (გვ. 84).

ქართული სახელმწიფოებრიობის წინაშე არანაკლები დამსახურება თარაშ ემხვარის წინაპრებსაც მიუძღოდათ. თამარის დროს, მე-12 საუკუნეში, მათი დიდი წინაპარი - ვარდან ემხვარი კარნუ ქალაქის ამლეები გმირი ყოფილა. სწორედ ამ დამსახურებისათვის უბოძებია თამარ მეფეს მისთვის „ადგილი ეგრის წყლის დასავლეთით ვიდრე კილასურამდი. ყოვლითა მზღვრითა მისითა, მთითა, ბარითა, წყლითა, კლდითა, ტყითა და ყოვლისა სახმარითა და უხმარითა...“ (გვ. 512).

აფხაზეთსა და საქართველოზე თავდაუწყებით შეყვარებული თარაში მისთვის განსაკუთრებით სათაყვანებელ წიგნს „ქართლის ცხოვრებას“, რომელშიც მისი წინაპრების ამბავიც იყო მოთხრობილი, სწორედ თამარ მეფის სიკვდილამდე კითხულობდა გამორჩეული სიყვარულით. „მერმე კი, - როგორც თავადვე ამბობდა, - აღარ ღირსო იმის ამოკითხვა, თუ როგორ მოსრეს, იაყარჰყვესო ქართლი.“

მერმე იწყებოო წარტყვევნა, დედაწულთა კალთებზე ლეწვა, ნგრევა, რღევა და გათახსირება, გვირგვინით და ტალახით მოვაჭრე მეფეების თავგადასავალი, გადაგვარებული, ჩხიკინა ფეოდალების ხელით წაბილწული ქართლის ისტორია“ (გვ. 715-716).

აფხაზეთში დამკვიდრების შემდეგ შარვაშიძეთა და ემხვართა გვარის წარმომადგენლები სამკედრო-სასიციოცხლოდ გადაეკიდნენ ერთმანეთს. მათი ქიშობის უმთავრესი და უპირველესი საფუძველი აფხაზთა მთავრის ტახტის დაპატრონება იყო. მართალია, ამ ბრძოლაში ემხვარები თითქმის ყოველთვის დამარცხებულები რჩებოდნენ, მაგრამ, რომანის მიხედვით, ისინი თავისას მაინც არ იმლიდნენ და „თამარისა და თარაშის ოჯახებს რამდენიმე თაობის მანძილზე აშორებდა უსაზნოდ დაღვრილი სისხლის კოშმარი“ (გვ. 85).

შარვაშიძეთა და ემხვართა შორის საუკუნეთა განმავლობაში მიმდინარე ბრძოლამ განახლებული ძალით იჩინა თავი თარაშისა და თამარის პაპების - ასთამურისა და მანუჩარის სამკვდრო-სასიცოცხლო დაპირისპირების შედეგად, რაც ორივე მათგანის სიკვდილითა და თარაშის ბებია ჯარამხანისა და მამის - ჯამსულის ოსმალეთში გადახვეწით დამთავრდა. ამ ტრაგიკული ამბის შემდეგ ოქუშელი ემხვარების გვარის ერთადერთი მემკვიდრე ჯამსულის უფროსი ძმა - ერამსუტი გახდა.

„ჩემი მელანქოლიით სნეული“ ამ აფხაზი პერსონაჟის უმთავრესი ფუნქცია რომანში პირველ ყოვლისა იმით განისაზღვრება, რომ მისი მეშვეობით მწერალი გარკვეულ ინფორმაციას გვაწვდის იმ მონაწილეობაზე, რომელსაც აფხაზთა ერთი ნაწილი შამილის ხელმძღვანელობით ჩრდილოკავკასიელების მიერ რუსეთის ბატონობის წინააღმდეგ წარმოებულ გმირულ ბრძოლებში იღებდა. თავის მხრივ რუსეთის მიერ დამონებული აფხაზებიდან ერამსუტი ჟამიდან ჟამზე სადღაც გადაიკარგებოდა, ოქუშში ამბავს დააგდებდა: მამის ძიძიშვილებთან მივდივარო. ნამდვილად კი თავის ძიძიშვილს თან წაიტანდა, ჩერქეზეთში გადადიოდა და შამილის აზაგატში იღებდა მონაწილეობას“ (გვ. 87). ამას იგი სიტყმატურად აკეთებდა. ერთხელ ძიძიშვილმა მძიმედ დაჭრილი ერამსუტი ჩამოიყვანა ოქუშში. მაგრამ ერთწლიანი მკურნალობის შედეგად გამოჯანსაღებულმა აფხაზმა ვაჟკაცმა თავისი მაინც არ დაიშალა და კვლავ ჩერქეზეთში წასვლაზე დაიწყო ფიქრი.

სამწუხაროდ, ამჯერად მას „მეფის მსახურებმა ეშმაკობა გაუგეს“, დააპატიმრეს და ოდესაში გადაასახლეს, რის შემდეგაც მის შესახებ უკვე არავის არაფერი სმენია. რუსების წინააღმდეგ თავგაწირვით მეზობლი შამილის ამ ერთგული თანამებრძოლის გმირობის ამბავი ხალხში განდიდების საგნად იქცა. მის შესახებ, მწერლის თქმით, მრავალი „მაღალპათეთიური“ სიმღერა და ლექსი შეიქმნა. მათგან უძველესი ის სიმღერა ყოფილა, რომელიც „ძველ კოლხებს უმღერიათ თავდაპირველად“. რომანში დამოწმებული ამ სიმღერის ტექსტი ერამსუტ ემხვარის თავგანწირულ ბრძოლას რუსების წინააღმდეგ შემდეგნაირად განადიდებს:

შამილი და ერამსუტი ეძვრენო თურმე რისებს,

ერამსუტის ძველი ხმალი ელავდო ვით ირისე.

გალმა იღვა ერმ.ილოვი და გამოღმა იყო ფლატე.

შემოესმა: „ერამსუტო, მეფეს რატომ უღალატე?“

გადასმა ერამსუტმა, მოუბმა რისხვით დივრგვინა:

„შენ და შენი რუსენმწიფე ორიე ღმერთმა შევარცხნათ“ (გვ. 172).

აღნიშნული ეპიზოდის გახსენებამ დღეს, რომანის შექმნის დროინდელი ეპოქალური სინამდვილისაგან განსხვავებით, სულ სხვა მნიშვნელობა შეიძინა. კერძოდ, თუ რუსეთის მიერ ჩრდილოეთ კავკასიისა და აფხაზეთის დაპყრობის შემდეგ, როგორც ეს ერმანუტისა და მისი ძიძიშვილის მაგალითებიდან ჩანს, აფხაზების ერთი ნაწილი აქტიურ მონაწილეობას იღებდა რუსების წინააღმდეგ ჩრდილოეთ კავკასიელთა თავგანწირულ ბრძოლებში, მეოცე საუკუნის 90-იან წლებში ვითარება საბედისწეროდ შეიცვალა და აფხაზები და ჩრდილოეთ კავკასიელები ახლა უკვე რუსებთან გაერთიანდნენ ისტორიულად ჩვენი ქვეყნის ღვიძლ ნაწილად დამკვიდრებულ აფხაზეთში რუსული მმართველობის დასამყარებლად.

მიუხედავად იმისა, რომ აფხაზეთში, მწერლის თქმით, „ოდითგანვე ჭიდილი იყო ქრისტიანობასა, მაჰმადიანობასა და წარმართობას შორის“, აფხაზთა დიდი ნაწილი მაინც ქრისტიანული რწმენის აღმსარებელს წარმოადგენდა და ამ მხრივაც სისხლხორცეულად უკავშირდებოდა ქართველ ხალხს.

კ. გამსახურდიას ხაზგასმით, აფხაზთა ეროვნულ-ისტორიული ბედის წარმართვის საქმეში უმნიშვნელოვანესი როლი სწორედ ქრისტიანობამ შეასრულა. შარვაშიძეები, ემხვარები და აფხაზ დიდგვაროვანთა სხვა წარმომადგენლები, რომლებიც გარდასულ საუკუნეებში აფხაზეთის მართვა-გამგებლობის საქმეში განმსაზღვრელ როლს ასრულებდნენ, ქრისტიანული რწმენის აღმსარებელნი იყვნენ და ქართულ ენაზე აღაულებდნენ წირვა-ლოცვას. თუმცა რომანში ყოველივე ამასთან ერთად ხაზი იმ გარემოებასაც არაერთგზის ესმება, აფხაზთა ერთი ნაწილი წარმართული კულტმსახურების მიმდევარიც რომ იყო. ერთ-ერთი მათგანია ნაწარმოების ღრმად კოლორიტული ეპიზოდური პერსონაჟი ზოსიმიძე, რომელსაც მისი რწმენისადმი სკეპტიკურად განწყობილი ადამიანები „ემშაკის მოთაყვანე“ პიროვნებად მიიჩნევენ.

ლუკაია ლაბანუას თქმით, „ზოსიმიძე კერპთაყვანისმცემელ აფხაზთა მოგვი ყოფილა, გრდემლზე მლოცველთა ქურუმი... გველების შემლოცველი და ქვეწარმავალთა მესაიდუმლე“ (გვ. 289).

„მთავრის მოტაცების“ აფხაზი პერსონაჟების ცხოვრებისეული კარიერის განმსაზღვრელ უმთავრეს ასპარეზად პირველ ყოვლისა საქართველო მოიაზრება. ზოგიერთი მათგანის ამ ქვეყნიდან წასვლა და საკუთარი ბედობლის სხვაგან ძიება მხოლოდ იძულების შედეგია. მაგალითად, თარაშის მამამ - ჯამსულმა, რომელიც რუსეთის არმიის გენერალი გახდა, „სამწელიწადს მენშევიკურ საქართველოს ჯარში იმსახურა და მრავალი

აჯანყების ჩაქრობაში წილი დაიდო" (გვ. 89). საქართველოს გასაბჭოების შემდეგ კი ქვეყნის დამოუკიდებლობის დაკარგვით დამწუხრებული ჯამსუღი თარაშთან ერთად ევროპაში გაჰყვა თან "გაქცეულ მთავრობას", სადაც ტრაგიკულად დაასრულა კიდევ ტანჯული სიცოცხლე.

უსაქართველოდ ცხოვრება ტრაგედიად იქცა თარაშისთვისაც. მოუხედავად იმისა, რომ, მამისაგან განსხვავებით, მას ევროპული განათლებაც აქვს მიღებული და იქაური ცხოვრების აეან-ჩაენიცი კარგად იცის, თარაშს აფხაზეთისა და საქართველოს გარეშე ცხოვრება ვერ წარმოუდგენია.

ქართულ-აფხაზეთური ერთობისა და ადამ-ტრადიციების დამანგრეველ ძალად რომანში საბჭოთა ხელისუფლებამ გამოცხადებული. მოუხედავად იმისა, რომ 30-იან წლებში, როცა ნაწარმოები იქმნებოდა, ღიად და პირდაპირ ამის დაწერა ფაქტობრივად შეუძლებელი იყო, კ. გამსახურდია მაინც ასერხებს ამ თვალსაზრისის გამოხატვას. მაგალითად, ზუგდიდში ქართველთა და აფხაზთა მონაწილეობით ტრადიციული მარულის გამართვის წინ, რაშიც ხელისუფლებაც აქტიურ მონაწილეობას ღებულობდა, მწვავე კამათი გაიმართა იმასთან დაკავშირებით, როგორი წესით ჩაეტარებინათ შეჯიბრება - აფხაზეთ-ოდიშურად თუ ინგლისურად. ხელისუფლების თავკაცთა აქტიური ჩარევის შედეგად საბოლოოდ გააღწადა "წარსულ ველურ ნაშთად" სახელდებული აფხაზეთ-ოდიშური წესის ნაცვლად უპირატესობა ინგლისური დოლისათვის მიენიჭებინათ, რაც ზუგდიდის რაიკომის მდივანმა ასე ასხნა: ჩვენ, ბოლშევიკები, ძველ აზნაურებსავეთ გასართობად როდი ვმართავთ დოლს... მაშაპაური ცხენოსნობისა და ცხენის მოვლის წესები უნდა უკუვაგდოთ და ახალი სისტემით გაეაუმჯობესოთ ცხენის ჯიშები" (გვ. 196). დაპირებულ მხარეთა ამგვარად იდეოლოგიზებული კამათი საბოლოოდ იმით დამთავრდა, რომ გააღწადა, შეჯიბრება "ნარევი აფხაზეთ-ინგლისური წესით" ჩაეტარებინათ.

"მთავრის მოტაცება" ნათელ წარმოდგენას გვიქმნის აფხაზეთი ადამ-ტრადიციების სპეციფიკურ მხარეებზეც. ეს ყველაფერი რომანში არა მარტო უდიდესი მწერლური ოსტატობითაა მოთხრობილი, არამედ ამ წეს-ჩვეულებათა უღრმესი და მაღალპროფესიული ცოდნითაც. ნათქვამის დასადასტურებლად აქ თუნდაც აფხაზეთი ქორწილის ავტორისეული აღწერის გახსენებაც იკმარებდა, სადაც "მარტოოდენ ნათესავნი და მოკეთენი როდი მიდიან, არამედ ყოველი კაცი, ვისაც ქეიფი და სანახაობა მოესურვება" (გვ. 214). ამ წესის წყალობით, აფაქიძეების ძველი სასახლისაკენ ქორწილის დღეს იმდენი მექორწილე დაიძრა, "ასე იტყოდით: ძველი დრო მობრუნებულა და ილორის წმიდა გიორგისათვის მსხვერპლის შესა-

წირად დაძრულაო ხალხი". მწერლის განმარტებით, აფხაზურ ქორწილს ასეთ დიდ მასშტაბებს ისიც სძენს, რომ აფხაზეთში მთელი გვარი თხოულობს და ათხოვებს ქალს, გვარი იხდის ქორწილსა და ქელეს" (გვ. 215).

გარდა აფხაზებისა, ქორწილში სამურზაყანოსა და ოდიშის სოფლებიდან და თბილისიდან მოსულმა ქართველმა სტუმრებმაც მრავლად მოიყარეს თავი. როგორც ნაწარმოებიდან ნათლად ჩანს, აფხაზთა საქორწილო სუფრა ფაქტობრივად აფხაზური, ქართული და მეგრული სიმღერებისა და ადათ-ტრადიციების ჰარმონიული დემონსტრირების დიდ ასპარეზად იქცა. ხალხთა მეგობრული თანაცხოვრების ეს ეპიზოდი რომანში ერთგან ასეა აღწერილი: „იმ ჭაბუკმა, რომელსაც სოსოს უძახდნენ ტფილისელები, გრძელი კახური მრავალკამიერ წამოიწყო. ოციოდე კაცი მღეროდა მასთან ერთად და მთელი სეფა სდუმდა, გულმოდგინედ ისმენდა მათ ლულუნს. და ეს ხმა ისეთის გუგუნით დადიოდა მთელ სეფაში, როგორც ასაკციანი ხოროს გალობა ჭურებადგმულ ქართულ ტაძრებში.

ახლა აფხაზებმა დაიწყეს დაკოდილის სიმღერა, ტკბილი, საოცარი და ამოდასასმენი. დადუმდნენ აფხაზები და კეისრული დაჰქუსეს კოდორელმა ოდიშარებმა, მაღალი, პათეთური და საზეიმო" (გვ. 241).

ქართველთა და აფხაზთა ერთობლივი თანაცხოვრების განმტკიცებას, რომანის მიხედვით, არა მარტო მოსახლეობის ეთნიკური ნიშნით განუცალკევებლობა უწყობს ხელს, არამედ შერეულ ქორწინებათა ფართოდ გავრცელებული წესიც. მაგალითად, მეგრელი ძაბული აფხაზ არზაყანის საცოლუა და ამგვარი მაგალითები სულაც არ წარმოადგენენ გამონაკლის შემთხვევას.

აფხაზებისადმი კ. გამსახურდიას სიყვარულიანი დამოკიდებულების შესანიშნავი გამოხატულებაა რომანის ის ეპიზოდები, სადაც თავად ავტორისა და ნაწარმოების აფხაზი პერსონაჟების (ზვამბაიებისა და თარაშის) ერთმანეთთან შემთხვევითი შეხვედრისა და სენათში გამგზავრების ამბავია მოთხრობილი. პირველ ყოვლისა სწორედ ამ სიყვარულის ერთ-ერთ ნათელ გამოშუქებად უნდა მივიჩნიოთ ის პოეტური დახასიათება, რომელსაც კ. გამსახურდია აფხაზური ენის აკუსტიკურ მხარეს აძლევს: „მე ოდნავ მეამის ეს საოცარი, მსტენიანი და მფშვინიანი ენა. იგი ხან ჩიტის ჭიკჭიკისავით მოსწრაფებულა, ხანაც რუსავით მოლიკლიკე" (გვ. 551).

ყოველივე ზემოთქმულის გარდა აქ ერთ გარემოებასაც უსათუოდ მინდა მივაქციო ყურადღება: რომანის პერსონაჟთა ენობრივი მეტყველება ყოველთვის როდია განსაზღვრული მათი ეროვნული კუთვნილებით. მაგალითად, აფხაზი ეროვნების პერსონაჟები: ლუკაია ლაბაზუა და მეწისქვი-

ლე ზოსიმია, მიუხედავად იმისა, რომ აფხაზური ენა ორივე მათგანმა კარგად იცის, ერთმანეთში მეგრულადაც ხშირად საუბრობენ ხოლმე (გვ. 290).

„მთვარის მოტაცებაში“ იმ გარემოებასაც არაერთგზის ესმება ხაზი, აფხაზთა ენის, ადამ-ტრადიციებისა და წეს-ჩვეულებების მეცნიერულ შესწავლას „ტფილისის სამეცნიერო წრეებში“ განსაკუთრებულ ყურადღებას რომ აქცევენ. აქვე მწრალი მკითხველის ყურადღებას გულისტკივილით იმ ფაქტსაც მიაპყრობს, აფხაზური ენის მეცნიერულად მცოდნე მთელ ქვეყანაზე სულ ორიოდ კაცი რომ მოიპოვება (გვ. 115). ერთ-ერთი მათგანია თარაშ ემხვარი, აფხაზური ენით, ადამ-ტრადიციებითა და ისტორიით დაინტერესებული აფხაზი კაცი. გარდა მეცნიერული საქმიანობით გატაცებისა, იგი ჩუმ-ჩუმად ლექსებსაც წერდა, მაგრამ არც ბეჭდვდა და არც არავის უჩვენებდა და ასე ამბობდა: აფხაზური ლიტერატურა ჯერ არ არსებობსო, ქართულად ლექსების წერა არც ისე იოლიაო, თუმცა ჩვენში ყოველი კაცი ცოლის შერთვამდის ლექსებში სინჯავსო ბედს, მაგრამ ქართული ხალხური პოეზიისა და რუსთაველის შემდეგ შატაბუტა ლექსების გამოქვეყნება დიდი სირცხვილიაო“ (გვ. 121).

„მთვარის მოტაცებაში“ მწერალმა აფხაზეთში რუსული მმართველობის დამყარების შედეგად ამ მხარის მოსახლეობისთვის თავსდატყვილ ისეთ ტრაგიკულ მოვლენაზეც გაამახვილა ყურადღება, როგორიც მუჰაჯირობაა - აფხაზების იძულებითი გადასახლება ოსმალეთში. აი, რას ათქმევინებს ავტორი ამ ამბავთან დაკავშირებით ნაწარმოების ერთ-ერთ პერსონაჟს: „რუსმა სოხუმთან თათარი რომ დაამარცხა, აფხაზეთის მოსახლეობის უმრავლესობა საკუთარი ფუძიდან აიყარა. გადასწევს საკუთარი სახლ-კარი, მთელი აფხაზეთი ცეცხლს მისცეს ისევ აფხაზებმა. ხელმწიფემ თვითმკვლელობა ჩაადენინა ამ უბედურებს. ახლა რაღა დარჩა? 40 ათასი კაცი! ამდენი პოლიცია ჰყავსო თურმე ლემენცებს ბერლინში. ზოგმა ოსმალეთს მიაშურა. ვინც ვერ წავიდა, ტყე-ღრეში დაძრწოდა, სცარცვადნენ დიდსა და მცირეს“ (გვ.220).

მიუხედავად იმისა, რომ „მთვარის მოტაცების“ დაწერის წინარე წლებში, როგორც ზემოთ უკვე ითქვა, ცენტრალური ხელისუფლების აქტიური ძალისხმევის შედეგად აფხაზურმა სეპარატიზმმა გამოვლინების მანამდე არნახული მასშტაბები შეიძინა, კ. გამსახურდია თავის რომანში ამ მოვლენებზე შეგნებულად არ ამბობს არაფერს. როგორც ს. სიგუა წერს ერთგან, ამათ იგი იმიტომაც აკეთებს, რომ მწერალს „აინტერესებს ის, რაც აფხაზებს აკავშირებთ ქართველებთან და არა ის, რაც თიშავთ. ამიტომ

ნაკლებ ყურადღებას უთმობს თურქული წარმომავლობის აფხაზებს, თუმცა შენიშნავს, რომ აფხაზეთში ერთმანეთს ებრძოდნენ ქრისტიანობა, ისლამი და წარმართობა" (ს. სიგუა, დასახ. წიგნი, გვ. 294).

როგორც უკვე ითქვა, კ. გამსახურდიას „მთვარის მოტაცების“ შექმნის ერთ-ერთი უმთავრესი მიზანი ქართველი და აფხაზი ხალხების ერთობლივი თანაცხოვრების იმ საუკეთესო მხარეთა ერთგვარად იდეალიზებული წარმოსახვაც იყო, რომლებიც საუკუნეთა განმავლობაში მკვიდრდებოდა მათ შორის მყარ და ურღვევ ტრადიციად. განსხვავებით სხვადასხვა სახის შეკრებებზე გამოსვლებისაგან, სადაც მწერალი კრიტიკულად გმობდა და ამხელდა აფხაზური სეპარატიზმისა და საქართველოსთან დაპირისპირების დამლუპველ მცდელობებს, „მთვარის მოტაცება“ ორი ხალხის ისტორიული ძმობისა და მეგობრობის რომანტიკულად განმადიდებელი ის უკვდავი წიგნია, რომელიც ნათლად და დამაჯერებლად წარმოაჩენს ქართველთა და აფხაზთა ცხოვრებისეული ერთობის მყარ და ჟამთა სვლისაგან შეუმუსკრელ საფუძვლებს.

2004 წ.

სარჩევი

ბესიკის „რუსის ბრძოლა“ - აუხაგური სეპარატიზმის მამულებელი ეთნოგრაფი	3
იაკობ გოგებაშვილი და აუხაგეთი	7
ნიკო ნიკოლაძე და აუხაგეთი	23
გიორგი შარვაშიძე - საქართველოს ერშიანობისთვის მეზრეოლი აუხაგი მწერალი	28
თელო სახოკია და აუხაგეთი	53
აუხაგეთის პრობლემა მასილ ბარნოვის შერიქედეზაში	83
კონსტანტინე ბაესასურლია და აუხაგეთი	89